

Milli Məclis

Analitik informasiya jurnalı

Mart-Aprel 2009 / №2(10)

8 Mart

*Beynəlxalq
Qadınlar
Günü
münasibətilə
Azərbaycanın
bütün
qadınlarına
xoşbəxtlik
və məhəbbət,
yaxın
adamlarından
onlara qayğı,
diqqət
və sədaqət
diləyirəm.*

*“Azərbaycanda
hakimiyyətin
mənbəyi xalqdır!”*

H.Əliyev

Milli Məclis

Analitik informasiya jurnalı

Təsisçi:

Azərbaycan Respublikasının
Milli Məclisi

Redaksiya şurası:

Oqtay Əsədov, Ziyafət Əsgərov,
Bahar Muradova, Valeh Ələsgərov,
Səfa Mirzəyev, Əli Hüseynov,
Ziyad Səmədzadə, Eldar İbrahimov,
Hadi Rəcəbli, Arif Rəhimzadə,
Şəmsəddin Hacıyev, Nizami
Cəfərov, Rəbiyyə Aslanova,
Səməd Seyidov, Ağacan Abiyev,
Mələhət Həsənova

Baş redaktor:

Ülviyyə Abdullayeva

Baş redaktorun müavini:

Mübariz Əsgərov

Məsul redaktor:

Aidə Əhmədova

Məsul katib:

İsmət Həmidov

Dizayn:

Vəfadar Əliyev

“Kütləvi informasiya vasitələri
haqqında” Azərbaycan
Respublikası Qanununa
müvafiq olaraq təsis edilib.

Redaksiyanın ünvanı:

Azərbaycan 1152, Bakı,
Parlament prospekti 1.
Tel: (+99 412) 510 99 07
(+99 412) 510 67 01

Jurnal 2007-ci ilin may
ayından nəşr olunur

Bu sayda

Mehriban xanım Əliyeva:

“Humanist dəyərlər və ideallar birinci yerdə dayanmalıdır” 2

Xronika 6

Azərbaycan və Avropa Şurası 8

Nümayəndə heyətimiz ATƏT PA-nın
qış sessiyasında iştirak etmişdir 12

Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyasında yeni mərhələ 14

İnkişaf dəyişiklik tələb edir 19

Fransa-Azərbaycan münasibətləri inkişaf etməkdədir..... 22

Müstəqil Azərbaycanda qadın siyasəti 26

İKT-nin inkişafında yeni mərhələ 30

Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin perspektivləri..... 36

Yaqub Mahmudov – 70 40

Elinə bağlı deputat 42

Dünya maliyyə böhranı və Azərbaycan 46

Həmkarlara inam artır 54

Dövlət bələdiyyələrin inkişafında maraqlıdır 60

Tariximizin faciəsi, yoxsa faciəmizin tarixi 64

BMT-nin nüfuzu qərəzsizliyindən asılıdır 70

Fotosessiya 74

Bənazir Bhutto:

“Bu həyatı mən seçmədim, həyat özü mənə seçdi” 76

Bayramlar bayramı - Novruz 82

Vüsal Məmmədov: “Lobbizm təbliğat deyil” 88

Obamanın vədləri və dünyanın siyasi reallıqları..... 92

Regional və global enerji təhlükəsizliyi: reallıqlar və problemlər..... 100

Türkiyə - İsrail münasibətlərindəki bəzi məqamlar..... 108

Dünya parlamentləri 112

MEHRİBAN XANIM ƏLİYEVƏ:

“HUMANİST DƏYƏRLƏR VƏ İDEALLAR BİRİNCİ YERDƏ DAYANMALIDIR”

Azərbaycan qadını tarixən cəmiyyət və dövlət quruculuğunda, ictimai həyatda kişilərlə çiyin-çiyinə bir sırada yer alıb. Tarixdə Azərbaycan xatunları sərkərdələrə, xaqanlara təkcə dayaq yox, həm də möhtəşəm ideyaların müəllifləri və memarları olublar. Bu gün Azərbaycan qadınının ictimai həyatda iştirakını, fəaliyyətini nəzərdən keçirdikdə tarixi ənənənin davam etdiyinə şahidi oluruq. Azərbaycan qadınına məxsus ən nəcib, ən ali keyfiyyətləri, mənəvi-əxlaqi dəyərləri özündə birləşdirən və ölkəmizi bütün dünyada ləyaqətlə tanıdan Azərbaycanın Birinci xanımı Mehriban xanım Əliyeva öz həyat yolu və fəaliyyəti ilə o xatunların bu xüsusiyyətlərini sanki özündə təcəssüm etdirir. Cəmiyyətdə bir sıra mütərəqqi yeniliklərin təşəbbüskarı kimi çıxış etməklə yanaşı, Mehriban xanım Əliyevanın istər mədəniyyət, istərsə də elm və təhsil sahələrinə ayırdığı diqqət və qayğısı Azərbaycan qadınının daxili dünyasının zənginliyindən, elmi təfəkkürünün aliliyindən, mərdliyindən xəbər verir. Mehriban xanımın cəmiyyətimizin inkişafı naminə gördüyü işlər Azərbaycan qadınının ictimai-siyasi fəallığını daha da artırır və onları cəmiyyətdə daha yüksək zirvələr fəth etməyə səsləyir.

Azərbaycanın Birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban Əliyevanın qadınlarımızın ictimai fəallığı ilə bağlı məsələlərə və qadınlarımızın müasir problemlərinə münasibətini öyrənmək məqsədilə “Milli Məclis” jurnalı ona bir neçə sualla müraciət etdi.

- Mehriban xanım, əvvələn icazə verin qarşıdan gələn 8 Mart Beynəlxalq Qadınlar Günü ərəfəsində Sizi bu gözəl bahar bayramı münasibətilə təbrik edək, Sizə və ailənizə xoşbəxtlik və firavanlıq arzulayaq.

- Təbrikə görə çox sağ olun. Mən də öz növbəmdə ölkəmizin bütün qadınlarına ən səmimi təbriklərimi və xoş arzularımı bildirmək istəyirəm.

- Sizin yorulmaz, çoxşaxəli ictimai-siyasi və xeyriyyəçilik fəaliyyətiniz təkcə Azərbaycanda deyil, onun hüdudlarından uzaqlarda da yaxşı məlumdur və haqlı olaraq

bəyənilir. Bu qədər genişhətəli, faydalı, xeyirxah işlər görmək üçün Sizə güc verən, Sizi ruhlandıran nədir?

- Düşünürəm ki, bütövlükdə xalqın və ayrı-ayrı insanların xoşbəxtliyi və firavanlığı kimi məqsədləri rəhbər tutmaq ictimai xadimin fəaliyyətini daha da zənginləşdirir. Məni vətəndaşlarımızın rifahı naminə fəal işləməyə ruhlandıran məhz bu məqsədlərdir. Xeyirxah işlər görəndə nə vaxtını, nə də qüvvəni əsirgəmirəm.

Hər şeydən əvvəl məni sevindirən görülən işlərin nəticəsidir. Mən fəxr edirəm ki, Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə tikilmiş 240 məktəb,

təmir olunmuş onlarca internat, uşaq evləri, səhiyyə və mədəniyyət ocaqları cəmiyyətimizin sosial və humanitar problemlərinin həllinə töhfə vermişdir.

Eyni zamanda, hər bir ictimai xadimin cəmiyyət tərəfindən dəstəklənməsi, ona hörmət edilməsi, gördüyü işlərlə insanların etimadını doğrultmaq imkanı çox mühüm stimuldur. Mən çox şadam ki, bizim gördüyümüz işlər ictimaiyyətimiz tərəfindən rəğbətlə qarşılınır və dəstəklənir.

- Sizin çıxışlarınızda və əməli işinizdə, bir qayda olaraq, humanizm məsələləri həmişə ön planda olur.

- Bəli, həqiqətən belədir. Mən işimdə məhz bu dəyərləri rəhbər tutmağa çalışıram. Hesab edirəm ki, siyasətlə və ictimai fəaliyyətlə məşğul olan insanlar üçün humanist dəyərlər və ideallar birinci yerdə dayanmalıdır. Biz təşəbbüs və qərarlarımızı ən yüksək insanpərvərlik meyarları ilə ölçməliyik, xalqın firavanlığına, insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına çalışmalıyıq.

- Bizim qadınların ictimai fəallığının səviyyəsini qısaca necə qiymətləndirərdiniz?

- Bu gün qadınlarımız təkcə ailə dəyərlərinin qoruyucusu deyil, onlar həm də ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edirlər. Bizim müasir qadınlarımız sosial baxımdan fəaldırlar və onların ictimai proseslərə təsirləri getdikcə artır. İctimai həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, orada qadınlar özlərinin ən yaxşı keyfiyyətlərini göstərməsinlər. Bizdə siyasətlə məşğul olan, dövlət qulluğunda, ümumiyyətlə, hər bir sahədə fəaliyyət göstərən qadınlar çoxdur. Onlar arasında bacarıqlı təşkilatçılara, müxtəlif səviyyəli rəhbər vəzifələrdə uğurla çalışanlara daha tez-tez rast gəlirik.

Lakin cəmiyyətimizdə tarixən elə şərait yaranmışdır ki, ictimai rəy qadını birinci sırada olan bərabərhüquqlu işgüzar tərəfdaş kimi qəbul etməyə hələ də tam hazır deyil. Əsrlər boyu kök salmış təfəkkür stereotipləri hələ çox güclüdür.

- Belə olan halda, qadınların rəhbər vəzifələrdə kişilərlə daha uğurlu rəqabət aparmasına nə kömək edə bilərdi?

- Mənə elə gəlir ki, rəhbər vəzifələr tutmaqda, elə başqa sahələrdə də kişilərlə qadınlar arasında rəqabət barədə danışmaq o qədər də düzgün olmaz-

dı. Sağlam rəqabət şəraitində rəhbər mövqelər tutmaqda həlledici amil kişi və ya qadın olmaq deyil, peşəkarlıq, öz işinə sədaqət, lider keyfiyyətləri və nəciblikdir. İstər təyinatla, istərsə də seçkili qaydada tutulan bu və ya digər vəzifələrə namizədlərdən söhbət gedəndə məhz bu xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.

Bu meyarlar sırasında bizim qadınlar, deyərdim ki, yalnız lider keyfiyyətlərinə görə kişilərdən geri qalırlar. Rəhbər vəzifələrdə qadınların kişilərlə müqayisədə xeyli az təmsil olunmasının əsas səbəbini bunda görərdim. Ona görə də sizin sualınızla bağlı belə deyərdim: qadınların daha uğurla irəliləməsinə, onların rəhbər vəzifələr tutmasına gənc qadınlarda lider keyfiyyətləri və vərdişlərinin, özlərinə inam hissəsinin məqsədyönlü şəkildə tərbiyə

olunması kömək edə bilər. Əgər buna nail ola bilsək, hesab edirəm ki, qadınların rəhbər vəzifələrdə daha geniş şəkildə təmsil olunmasını çox gözləmək lazım gəlməyəcəkdir.

- Qadınlar cəmiyyətin çox həssas hissəsidir. Etiraf etməliyik ki, məişətdə zorakılığa və təzyiqə ən çox məruz qalanlar da məhz qadınlardır. Bundan əlavə, bəzi bölgələrdə qızların erkən yaşda evlənməsi halları geniş yayılmışdır. Siz bu problemlərin həllini nədə görürsünüz?

- Bəli, təəssüf ki, ölkəmizdə qadınlara qarşı ailədaxili və məişət zorakılığı hallarına hələ də tez-tez rast gəlinir. O cümlədən qızların erkən yaşda zorla ərə verilməsi halları da var və mən bunu qadınların çoxunun taleyini şikəst edən zorakılığın ən ağır nəticələrə gətirib çıxaran bir for-

ması hesab edirəm. Belə hallara qarşı mübarizədə qanunun gücündən tam istifadə etmək lazımdır. Lakin gender zorakılığının və erkən nikahların çox ağır nəticələrini insanlara izah edən ciddi maarifçilik işinin aparılması da zəruridir. Bu məsələdə kütləvi informasiya vasitələrinin də imkanları böyükdür.

- Müsahibəyə görə çox sağ olun. Söhbətimizin sonunda 8 Mart münasibətilə Azərbaycan qadınlarına arzularınızı eşitmək istərdik.

- Mən 8 Mart Beynəlxalq Qadınlar Günü münasibətilə Azərbaycanın bütün qadınlarına xoşbəxtlik və məhəbbət, yaxın adamlarından onlara qayğı, diqqət və sədaqət diləyirəm. Arzu edirəm ki, onlar layiqli, özlərinə və ətrafdakılara hər sahədə sevinc bəxş edən həyat yaşasınlar!

Fevralın 4-də Milli Məclis Sədri-nin müavini, Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri daimi komissiyasının sədri Valeh Ələsgərov ölkəmizdə səfərdə olan Polşa xarici işlər nazirinin müavini Anjey Kremerlə görüşdü. Vitse-spiker Azərbaycanla Polşa arasında münasibətlərin inkişafı üçün böyük potensialın mövcud olduğunu və bu işdə parlamentlərin mühüm töhfələr verə biləcəyini diqqətə çatdırdı. Anjey Kremer Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Polşanın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini bildirdi. Sonra Avropa enerji təhlükəsizliyi prosesində Azərbaycanın rolu, ölkəmizin təşəbbüskarı və iştirakçısı olduğu global miqyaslı neft və qaz layihələri, əlaqələrimizin gələcək inkişaf perspektivləri barədə geniş söhbət açıldı, qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər barəsində fikir mübadiləsi aparıldı.

Fevralın 7-də Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov ölkəmizə yeni təyin olunmuş bir sıra ölkələrin səfirlərini qəbul etdi.

Yəmən Respublikasının səfiri Cəmal Abdulla Əl-Səllalı Azərbaycanda diplomatik fəaliyyətə başlaması münasibəti ilə təbrik edən Sədr Azərbaycan-Yəmən əlaqələrinin inkişafından razılığını bildirdi. İslam Konfransı Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlığımızın təqdirəlayiq olduğunu deyən spiker Oqtay Əsədov Birləşmiş Millətlər Təşkilatında Azərbaycanın mövqeyini dəstəklədiyinə görə Yəmən dövlətinə təşəkkürünü çatdırdı.

Öz növbəsində səfir Cəmal Abdulla Əl-Səllal ümidvar olduğunu bildirdi ki, parlamentlərimiz arasında əlaqələr daha da möhkəmlənəcək, dostluq qrupları yaradılacaq və o da bir səfir kimi bu işlərə öz töhfəsini verəcəkdir.

Öz növbəsində səfir Cəmal Abdulla Əl-Səllal ümidvar olduğunu bildirdi ki, parlamentlərimiz arasında əlaqələr daha da möhkəmlənəcək, dostluq qrupları yaradılacaq və o da bir səfir kimi bu işlərə öz töhfəsini verəcəkdir.

Vyetnam Sosialist Respublikasının ölkəmizə yeni təyin olunmuş səfiri Buy Din Dini qəbul edən Milli Məclis Sədri Azərbaycanla Vyetnam arasında iqtisadi sahədə əlaqələrin inkişaf perspektivlərindən söz açdı. Parlamentlərarası əlaqələrə toxunan Sədr bu istiqamətdə fəallığın artırılmasının, dostluq qruplarının yaradılmasının vacib olduğunu bildirdi. Söhbət zamanı səfir Buy Din Din Ümummilli lider Heydər Əliyevin keçmiş SSRİ dövründə - 1983-cü ildə Vyetnam səfərini xatırladı.

Estoniyanın ölkəmizə yeni təyin olunan səfiri Aivo Orav ilə görüşdə Milli Məclisin Sədri Estoniya ilə Azərbaycan arasında dərin köklərə

malik dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə toxundu. Qeyd etdi ki, dövlət başçılarımızın qarşılıqlı səfərləri və bu səfərlər çərçivəsində aparılan danışıqlar, imzalanan sənədlər əlaqələrimizin daha da inkişafına töhfələr verməkdədir. Spiker Oqtay Əsədov Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsində Azərbaycanın haqq işini dəstəklədiyinə görə Estoniya tərəfinə öz təşəkkürünü bildirdi. Görüşdə siyasi, iqtisadi və digər məsələlərlə bağlı ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı.

Fevralın 12-də Milli Məclis Sədri-nin birinci müavini, Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri daimi komissiyasının sədri Ziyafət Əsgərov ATƏT-in Bakı ofisinin müvəqqəti işlər vəkili, Siyasi və hərbi şöbənin rəhbəri Con Makqreqorla görüşdü. Birinci vitse-spiker vurğuladı ki, qurumun Azərbaycan parlamenti ilə birgə silahlı qüvvələr üzərində demokratik nəzarətlə bağlı həyata keçirdiyi tədbirlər olduqca əhəmiyyətlidir. Daha sonra birinci vitse-spiker qeyd etdi ki, ölkə parlamenti təhlükəsizlik və hərbi müdafiə sahəsində qanunvericilik bazasını xeyli möhkəmləndirib.

Fevralın 13-də Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov ATƏT Parlament Assambleyası prezidentinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi Goran Lennmarkeri qəbul etdi. Regiondakı münaqişələrdən söz açan Milli Məclisin Sədri bunun regionun inkişafına və təhlükəsizliyə böyük maneə törətdiyini vurğuladı. Bildirdi ki, Gürcüstanda ötən ilin avqustunda baş vermiş böhran aydın şəkildə göstərdi ki, Dağlıq Qarabağ kimi münaqişələrin həllinin yubadılması ağır nəticələrə gətirib çıxara bilər. Minsk qrupunun həmsədrləri öz söylərini artırmalıdır. Söhbətdə qeyd olundu ki, bir sıra beynəlxalq təşkilatlar problemin həllinə ikili standartlarla yanaşırlar. İşğalçı ilə işğala məruz qalan arasında fərq qoyulmur. Hətta Ermənistanda insan ölümü ilə nəticələnmiş prezident seç-

kilərinə göz yumulur. Azərbaycanda keçirilən yüksək səviyyəli seçkilərdə isə nöqsanlar axtarılır. Bütün bunlar təəssüf doğurmaya bilməz.

Ölkəmizdə səfərdə olan ATƏT PA-nın Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi G.Lennmarker fevralın 13-də Milli Məclis Sədrinin müavini, ATƏT PA-dakı Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri Bahar Muradova ilə görüşdü. B.Muradova qonağa ölkəmizdəki islahatlar, martın 18-də keçiriləcək referendum hazırlıq və digər məsələlər barədə ətraflı məlumat verdi. Vitse-spiker bildirdi ki, Azərbaycan ATƏT və onun strukturları ilə əlaqələrin daha da genişlənməsində və qarşılıqlı əməkdaşlıqda maraqlıdır. ATƏT rəsmisi vurğuladı ki, Azərbaycan həm siyasi, həm də iqtisadi cəhətdən çox sürətlə inkişaf edir və regionda liderdir. Ona görə də Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda bütün məsələlərdə, eləcə də təhlükəsizlik məsələsində aparıcı rol oynamalıdır.

Fevralın 19-da Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov İran İslam Respublikasının xarici işlər naziri Mənuəehr Mottəkinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etdi. Görüşdə qeyd olundu ki, ölkəmiz İran İslam Respublikası ilə münasibətlərə böyük önəm verir. Dövlətlər arasında imzalanan sənədlər də bunu sübut edir.

Parlamentlərarası əlaqələr bu münasibətlərin möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verir. Əməkdaşlıq bir sıra beynəlxalq qurumlarda, o cümlədən İslam Konfransı Təşkilatı çərçivəsində də davam edir.

Görüşdə spiker Azərbaycanın ən ağır problemi olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində qonşu İran dövlətinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini yüksək qiymətləndirdi.

Fevralın 23-də Milli Məclisin Sədri Oqtay Əsədov Gürcüstan parlamenti Sədrinin müavini, Gürcüstan-Azərbaycan Parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun rəhbəri Pridon Toduanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etdi. Görüşdə Sədr bildirdi ki, bu gün Cənubi Qafqazda strateji tərəfdaşlıq səviyyəsindəki yüksəlmiş münasibətlərimiz əlaqələrimizin möhkəm təməl üzərində inkişafından xəbər verir. Spiker qeyd etdi ki, bütöv bir regionun iqtisadi simasını dəyişə biləcək Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum kimi neft və qaz kəmərlərinin çəkilişində daha da dərinləşmiş əməkdaşlığımız Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin tezliklə inşasına əsaslı zəmin yaratdı.

Qonaq Gürcüstanın üzləşdiyi ağır günlərdə Azərbaycanın həmişə gürcü xalqının yanında olduğunu məmnunluqla xatırlayaraq, Azərbaycanın dövlət başçısına və xalqına öz dərin minnətdarlığını ifadə etdi.

Avropaya integrasiya Azərbaycanın könüllü və məntiqi olaraq seçdiyi yoldur. Bu yol Qərb sivilizasiyasına yaxınlaşmaq, bu sivilizasiyanı Azərbaycana tətbiq etmək və ölkəmizi dünyanın ən öndə gedən dövlətləri səviyyəsinə yüksəltməkdən ibarətdir. Tarix elə gətirib ki, yer kürəsinin qərb hissəsində dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətləri yerləşir. Təbii ki, bu ölkələrlə qarşılıqlı münasibət qurmaq, əlaqə yaratmaq, birgə fəaliyyət göstərmək Azərbaycan xalqının həmişə arzusu olub. Məlumdur ki, bu istiqamətdə dövlətimiz tərəfindən xeyli işlər görüldü və bu işlər davam etdirilir.

AZƏRBAYCAN VƏ AVROPA ŞURASI

Beynəlxalq təşkilatlara üzvlük, dünyada mövcud olan təhlükələrə qarşı birgə fəaliyyət, bir sıra iqtisadi layihələrin, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum layihələrinin reallaşması, Bakı-Tbilisi-Qars, Nabukko

və digər layihələrin həyata keçirilməsi istiqamətində əldə edilən uğurlar da onu göstərir ki, Azərbaycan artıq Qərb sivilizasiyasına qoşulmaqdadır. Bu, bütün sahələrdə, eyni zamanda, mədəniyyət və təhsildə də özünü göstərir. Mədə-

niyyət və təhsil sahəsində YUNESKO ilə əməkdaşlıq, Azərbaycan təhsilinin Bolonya prosesinə qoşulması bunun bariz nümunəsidir. Azərbaycan nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla - Avropa Birliyi (AB), Avropa Şurası (AŞ), o cümlə-

dən Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞ PA), Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) ilə sıx əməkdaşlıq edir. Bütün bunlar sübut edir ki, Azərbaycan artıq Qərb dünyasının, xüsusilə Avropa sivilizasiyasının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir. Bu nöqteyi-nəzərdən, Avropa Şurası ilə Azərbaycan arasında əlaqələr dövlətimizin bu yöndə atdığı addımlardan biri kimi Avropa dəyərlərinin milli dəyərlərimizlə birləşməsində özünü göstərir.

Azərbaycanın Avropa Şurasına üzvlüyü təkcə dövlətin seçdiyi yol deyil, həm də xalqın iradəsidir. Bu, xalqın dünyada ən müasir dəyərlərə qovuşmaq və bu dəyərləri Azərbaycana gətirmək istəyindən doğan niyyətdir.

Azərbaycan müstəqil dövlətdir, öz müstəqil siyasətini yürütmək niyyətindədir və bu istiqamətdə atdığı addımlarda israrlıdır. Ona görə hansısa qurumlara və ya hansısa dəyərlərə qovuşmaqla, eyni münasibəti onlardan da gözləyir. Lakin bəzən Azərbaycan Avropa məkanı ilə yaxın münasibət quraraq inkişaf etdiyi, dünyanın sivil dövlətləri sırasına qatılma-

ğa layiq olduğu halda, beynəlxalq qurumlar tərəfindən ikili standartlarla qarşılaşır. Buna baxmayaraq, Azərbaycan bu ikili standartlarla mübarizə aparmaq üçün həmişə özündə güc tapıb. Amma bəzi hallar da olur ki, bu məsələ ölkəyə qarşı qərəzli və qeyri-obyektiv, içərisində tamamilə başqa niyyət olan siyasətə çevrilir.

Ötən il Ermənistanda keçirilən prezident seçkiləri heç bir çərçivəyə, beynəlxalq qanunlara sığmayan, erməni xalqının iradəsini əks etdirməyən seçki kimi dünyaya bəlli oldu. Bu seçki insanların öldürülməsi, yüzlərlə insanın həbs olunması, zirehli maşınların mitinqləri vəhşicəsinə dağıtması, qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) bağlanması, medianın çökməsi, elektron vasitələrin qapanması ilə yadda qaldı. Sözünlə əsl mənasında, Ermənistanda baş verən bu hadisə demokratik inkişafa tam zidd olan proses kimi qiymətləndirilməlidir. Beynəlxalq aləmdə bu hadisəni ört-basdır edərək seçki zamanı ölüm və müşayiət olunan vəziyyəti kiçik bir münəqışə və böyük narahatlıq doğurmayan hal kimi göstərdilər. İlk öncə Avropa Şurası bununla bağlı bir qətnamə qəbul etdi və

Səməd Seyidov

Milli Məclisin

Beynəlxalq münasibətlər

və parlamentlərarası

əlaqələr daimi

komissiyasının sədri,

Azərbaycanın

AŞ PA-dakı nümayəndə

heyətinin rəhbəri

bu qətnamədə Ermənistandakı seçkilər kəskin şəkildə pisləndi. O da qeyd olundu ki, seçkilərin nəticəsi qısa müddətdə dünyaya düzgün çatdırılmasa və nəticələrin tezliklə ləğv olunması istiqamətində addımlar atılmasa, Ermənistan nümayəndə heyətinin səsvermə hüququ əlindən alınacaq. Amma burada da həmin ikili standartlar təzahür etdi və qərarın həyata keçirilməsinin o qədər də asan olmadığı görünür. AŞ PA-nın sonuncu sessiyasında nəinki səsvermə hüququndan məhrum edilmə gündəmə gəlmədi, əksinə Ermənistanla kömək məsələsinin meydana çıxmasının, seçki zamanı demokratik prinsiplərin pozulmasını ört-basdır edərək məsələnin növbəti sessiyaya atılmasının şahidi olduq. Elə buna görə də beynəlxalq təşkilatlar regionda öz təsirini və nüfuzunu qorumaq istəyirsə, bu yanaş-

maları götür-goy etməlidir. Regionda baş verənlər Azərbaycanı demokratik inkişafdan döndərməyəcək, Avropaya integrasiyasına mane ola bilməyəcək. Lakin Ermənistanda baş verən hadisələrin düzgün şərh olunmaması və beynəlxalq qurumların bu məsələləri ört-basdır etmələri Azərbaycanda gedən proseslərə öz təsirini göstərə bilər. Ölkəmizdə demokratik seçkilərin keçirilməsini bir cür, Ermənistanda isə insanların öldürülməsini başqa cür təhlil etməklə, regionda real demokratik inkişafa nail olmaq mümkün deyil. Bütün dünyaya məlumdur ki, Azərbaycan öhdəlikləri necə yerinə yetirib. Bu məsələləri nəzərə alaraq, AŞ PA-nın builki qış sessiyasında Azərbaycan nümayəndə heyəti öz kəskin mövqeyini açıq şəkildə bildirdi. Azərbaycandakı müsbət istiqamətdə gedən siyasi prosesləri görmə-

mək, Ermənistandakı antidemokratik hadisələrə, məsələlərə göz yummaq, Ermənistanla Azərbaycanı eyniləşdirmək və ən nəhayət, ölkəmiz üçün süni problemlər yaratmaq heç bir çərçivəyə sığmır. Azərbaycanda görülən işlər nəinki nəzərə alınmır, hətta onu işğalçı dövlətlə eyniləşdirməyə cəhd edirlər. Hələ bu azmış kimi, Azərbaycana qarşı gözlənilmədən, çoxdan qapanmış, öz aktuallığını itirmiş “siyasi məhbus” məsələsi gündəmə gətirilir.

Azərbaycan AŞ-dan görülən işlərlə bağlı müsbət rəy, konstruktiv əlaqələr gözləyir. Ölkəmiz obyektiv tənqiddən qorxmur, ancaq nailiyyətlərimizin də qeyd olunmasını istəmək təbii haqqımızdır. Bunun əvəzində, Azərbaycanın tamamilə batmış, demokratik prinsiplərə zidd olan hərəkətlər edən ölkə ilə eyniləşdirilməsi, hətta müsbət işlər görən ölkə üçün xüsusi

si məruzəçi təyin olunmasına cəhd edilməsi düzgün addım kimi qiymətləndirilə bilməz. Əksinə bir ölkədə ki, normal proseslər gedir, buna göz yummaq yox, onu qiymətləndirmək lazımdır. Ancaq Avropa Şurası hansısa normal inkişaf edən ölkəyə qərəzli münasibət göstərərək, o biri ölkənin vəziyyətinə salmaq istəyirsə, xüsusi məruzəçi təyin edirsə, buna qarşı ölkə səsinə qaldırılmalı, etiraz etməlidir.

Avropa Şurasının Bürosunda siyasi məhbuslarla bağlı qərar çıxarılıb və Hüquq Komitəsinə tövsiyə edilib. Avropa Şurası Qafqazda insan haqlarını araşdırsa, bu təqdirəlayiq bir hal olar. İnsan haqları elə bir məsələdir ki, daim araşdırılmalıdır. İnsan haqlarının öyrənilməsi həm Azərbaycanda, həm regionda, həm də Avropada çox vacib məsələdir. Yaxşı olar ki, regiondakı digər ölkələrin real vəziyyəti bu quruma doğru və düzgün çatdırılsın. Lakin digər ölkələri kənarda qoyub göz yummaq, “siyasi məhbus” terminini bir ölkəyə şamil etmək, o biri ölkələrə münasibətdə isə əksinə, bu terminin çıxarılmasına nail olaraq, “azadlıqdan məhrum olmuş insanlar” adı altında düzəlişlər vermək beynəlxalq təşkilat kimi qurumun nüfuzuna xələl gətirə bilər. Ona görə ölkəmiz bütün beynəlxalq təşkilatlarda, o cümlədən AŞ-da ciddi şəkildə öz münasibətini ortaya qoyur.

Təbii ki, Avropa Şurası Azərbaycan üçün bir tribunadır, biz bu tribunadan öz problemlərimizin həlli istiqamətində axıra qədər istifadə etməliyik. Necə ki, Avropa Şurasında Dağlıq Qarabağ haqda qətnamə qəbul olunub. Baxmayaraq ki, həmin dövrdə də təzyiq, ikili standartlar yenə mövcud idi, lakin biz bu qətnaməni qəbul etdirdik. Ona görə də, bütün

bunlara baxmayaraq, Avropa Şurası ilə əlaqələri pozmaq, obyektivliyə nail olmaq istiqamətində işləyərək münasibətləri bu müstəvidə qurmaq lazımdır. Bu münasibət isə ondan ibarətdir ki, konkret və ciddi olaraq Avropa Şurasına Azərbaycanın mövqeyi hər zaman çatdırılacaq. Münasibət müxtəlif tərzdə təhlil oluna bilər. Azərbaycan yalnız AŞ PA-dakı fəaliyyətlə kifayətlənmir. Avropa Şurasının Azərbaycan dövlətinin maraqları çərçivəsində hər bir addımı təhlil olunmalı və qəbul edilməli, maraqlarımıza zidd olan hərəkətlər isə açıqlığı ilə rədd olunmalıdır.

Əminəm ki, bu il 60 illiyini qeyd edən Avropa Şurası ilə ölkəmiz arasında əlaqələr hər

Azərbaycanda öz maraqlarını təmin edə bilər və bu, bəzi qüvvələri narahat edir. Bunun yolunu isə Azərbaycanda süni şəkildə xırda problemləri böyütmək, regionun digər dövlətlərində böyük problemləri cüzi məsələyə çevirməkdə görürlər. Təbii ki, belə vəziyyəti gören Azərbaycan bu məsələyə reaksiya verməlidir.

Bu gün Azərbaycan Avropa təhlükəsizlik sisteminə çox böyük töhfələr vermək imkanında və iqtidarındadır. İndiyədək Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum layihələri həyata keçirilib. Ancaq gələcəkdə Nabukko layihəsinin reallaşması, Orta Asiyanın ölkəmiz vasitəsilə öz təbii resurslarını dünyaya çıxarması Azərbaycanı başqa bir müstəviyə

Azərbaycandakı müsbət istiqamətdə gedən siyasi prosesləri görməmək, Ermənistandakı antidemokratik hadisələrə, məsələlərə göz yummaq, Ermənistanla Azərbaycanı eyniləşdirmək və ən nəhayət, ölkəmiz üçün süni problemlər yaratmaq heç bir çərçivəyə sığmur.

zaman yüksək səviyyədə davam etdiriləcək. Azərbaycana qarşı qeyri-obyektiv addım atılmayacaq. Lakin göründüyü kimi, Azərbaycanın regionun liderinə çevrilməsi və regionda ilk dəfə ölkəmizdə ən yüksək səviyyədə prezident seçkilərinin keçirilməsi yalnız Azərbaycanda yox, dünya tərəfindən qəbul olunandan sonra dərhal belə məsələlər ortaya atılır. Təbii ki, bu məsələdə müəyyən mənada QHT-lərdən istifadə edirlər. Ancaq bir məsələ daha təhlükəlidir. Müstəqil siyasət aparan Azərbaycan bütün güc mərkəzləri ilə normal münasibətdədir. Dünyada güc sahibi olan hər bir kəs

qaldırır. Təsədüfi deyil ki, Avropada və ümumiyyətlə, dünyada Azərbaycana olan diqqət gündən-günə artmaqdadır. Məhz bu diqqətin artması müxtəlif hadisələrin əsası ola bilər. Təbii ki, Avropa Şurasının qərəzli mövqeyi Azərbaycan-Avropa münasibətlərinə təsirsiz qalmır. Deməli, biz bu münasibətlərimizə xələl gətirmək istəyən qüvvələri axtarmalıyıq. Bütün nöqtəyi-nəzərdən, Azərbaycan çox ayıq-sayıq olmalı, öz siyasətini düzgün təhlil etməlidir. Avropa Şurası bir Avropa təşkilatıdır və o, digər Avropa institutları ilə birgə Azərbaycanın inkişafına xidmət edən bir təşkilat olmalıdır.

Nümayəndə heyətimiz ATƏT PA-nın qış sessiyasında iştirak etmişdir

Azərbaycan parlamentinin nümayəndə heyəti - Milli Məclis Sədrinin müavini Bahar Muradova, deputatlardan Eldar İbrahimov, Rəbiyyə Aslanova, Fəttah Heydərov, Azay Quliyev və Fazil Mustafa ATƏT PA-nın fevralın 19-dan 20-dək Vyanada keçirilən qış sessiyasında iştirak etmişdir. Səfər çərçivəsində nümayəndə heyəti bir sıra ikitərəfli görüşlər keçirmişdir.

Fevralın 19-da Vyanada ATƏT PA-nın VIII qış sessiyası öz işinə Daimi komitənin iclası ilə başladı. İclasda qurumun daxili məsələləri müzakirə edildi. ATƏT-in Baş katibi Mark Perren Di Brişambo illik hesabatla çıxış etdi. Sonra ATƏT PA-nın Baş katibi Spenser Oliver, ATƏT PA-nın sədr müavinləri Tone Tinqsard və Kimmo Kilyunen, habelə ATƏT PA-nın fəxri sədri Elsi Hastings və sloveniyalı deputat Roberto Batellinin məruzələri dinlənildi.

ATƏT PA-nın Maliyyə departamentinin müdiri Hans Raydel illik maliyyə hesabatını açıqladıqdan sonra növbəti ilin büdcəsinin formalaşması, cari ildə seçki müşahidəçilərinin fəaliyyəti, Quantanamo həbs düşərgəsinin bağlanması ilə bağlı məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Sonra ATƏT PA-nın Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi G.Lennmarker çıxış edərək vurğuladı ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi tezliklə həll edilməli, məcburi köçkünlər və qaçqınlar öz doğma yurd-yuvalarına qayıtmalı, kommunikasiyalar bərpa olunmalıdır. Bundan sonra ATƏT PA-nın üç komitəsinin birgə iclası keçirildi. İclasda NATO Parlament Assambleyasının sədri Con Tanner və ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri Yunanistanın xarici işlər naziri Dora Bakoyannis çıxış etdilər.

D.Bakoyannis öz çıxışında Gürcüstanda ATƏT missiyasının işinin davam etdirilməsinin vacibliyini vurğuladı. O, ATƏT məkanında münaqişələrin həllinə diqqətin artırılacağını bildirdi və ATƏT-in hüququ statusunun gücləndirilməsi istiqamətində görüləcək işlərə toxundu.

Günün ikinci yarısı Siyasi və təhlükəsizlik məsələləri, İqtisadiyyat, elm, texnologiya və Ətraf mühit komitələrinin iclasları keçirildi. Birinci komitənin iclasında nümayəndə heyətinin rəhbəri Bahar Muradova və deputat Azay Quliyev, ikinci komitənin iclasında deputatlar Eldar İbrahimov və Fəttah Heydərov iştirak etdilər.

Siyasi və təhlükəsizlik məsələləri komitəsinin iclasında komitənin sədri Jan-Çarlz Qardetto və sədr müavini senator Konsiqlio Di Nino Astana Bəyannaməsinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar çıxış etdilər. 2009-cu ilin yayında Litvada keçiriləcək illik sessiyada müzakirə olunacaq məsələlərlə bağlı Birinci komitənin məruzəçisi Rikardo Miqliori və ATƏT-in Daimi Şurasının sədri səfir Maara Marinaki iclas iştirakçılarına müvafiq məlumatlar verdilər. Müzakirələrdə ATƏT məkanında mövcud münaqişələrin həlli imkanları, İsrail-Fələstin münaqişəsi və Fələstin dövlətinin yaradılması, Kosovodakı hazırkı vəziyyət və digər məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

İqtisadiyyat, elm, texnologiya və Ətraf mühit komitələrinin iclaslarında komitə sədri Petros Eftimiou və məruzəçi Roland Blyum Astana Bəyannaməsinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar çıxış etdilər. Sonra Vilnyusda keçiriləcək illik sessiyada müzakirə olunacaq məsələlərlə bağlı İkinci komitənin məruzəçisi Kalleli, ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri ilə əlaqədar isə Qoran Svilanoviç iclas iştirakçılarına ətraflı məlumat verdilər.

Fevralın 20-də sessiya öz işini davam etdirdi. Günün birinci yarısı ATƏT PA-nın üç komitəsinin birgə

şəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi G.Lennmarker bildirdi ki, “dondurulmuş münaqişə” termini yanlışdır və bundan sonra “həll olunmamış münaqişələr” məfhumundan istifadə etmək daha düzgün olardı. “Dondurulmuş münaqişə” anlayışı belə bir səhv təsəvvür yaradır ki, həmin vəziyyəti daim olduğu kimi saxlamaq mümkündür. Çıxışının sonunda G.Lennmarker münaqişələrin həlli üçün Cənubi Qafqaz ölkələri deputatlarının iştirak etdiyi platformanın yaradılması ideyasını irəli sürdü.

İqtisadiyyat, elm, texnologiya və Ətraf mühit komitələrinin iclaslarında komitə sədri Petros Eftimiou və məruzəçi Roland Blyum Astana Bəyannaməsinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar çıxış etdilər. Sonra Vilnyusda keçiriləcək illik sessiyada müzakirə olunacaq məsələlərlə bağlı İkinci komitənin məruzəçisi Kalleli, ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri ilə əlaqədar isə Qoran Svilanoviç iclas iştirakçılarına ətraflı məlumat verdilər.

Fevralın 20-də sessiya öz işini davam etdirdi. Günün birinci yarısı ATƏT PA-nın üç komitəsinin birgə

iclası keçirildi. İclasda Rusiya və Fransa prezidentlərinin təşəbbüsü ilə Avropada təhlükəsizlik məsələlərinə yenidən baxılması ilə əlaqədar “Avropada yeni təhlükəsizlik arxitekturası” mövzusunda xüsusi müzakirələr aparıldı. Müzakirələrdə Rusiyanın xarici işlər nazirinin müavini A.Qruško bildirdi ki, Qafqazdakı son münaqişə bir daha əyani şəkildə göstərdi ki, beynəlxalq qurumlar təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün kifayət qədər imkanlara malik deyillər və bu sahədə fəaliyyəti dərinləşdirmək lazımdır. Bu səbəbdən də Rusiya tərəfi Avropa məkanında təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə yeni formatların tapılmasını və müvafiq strukturun yaradılmasını təklif etdi.

Fransa Xarici İşlər Nazirliyində siyasi və təhlükəsizlik məsələləri üzrə direktorun müavini Veronik Bujon-Barr yaxın keçmişdə baş vermiş hadisələrdən sonra Avropada etimad böhranının hökm sürdüyünü bildirdi.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri Bahar Muradova Azərbaycanın Avropa məkanında təhlükəsizliyin gücləndirilməsi məqsədilə təklif edilən hər bir təşəbbüsü müzakirə etməyə hazır olduğunu bildirdi. Lakin bu zaman bir neçə dövlətin maraqlarını təmin etmək üçün digər dövlətlərin maraqları tapdanmamalıdır.

Fasilədən sonra Demokratiya, insan hüquqları və humanitar məsələləri daimi komitəsinin iclası keçirildi. Sonra ATƏT PA üç komitəsinin birgə yekun iclasını keçirməklə işini yekunlaşdırdı.

Sessiya görüşləri

Qış sessiyasından öncə ATƏT PA-dakı Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri Bahar Muradova, millət vəkili Rəbiyyə Aslanova fevralın 17-də Sloveniya Xarici İşlər Nazirliyinin Avropa İttifaqı və ikitərəfli əlaqələr üzrə baş direktoru Mitya Drobniç, Milli Assambleyanın (parlament) sədr müavini Miran Potrç, Milli Assambleyanın Xarici Siyasət Komitəsinin sədri İvo Vayql və Azərbaycan-Sloveniya parlamentlərarası dostluq qrupunun üzvləri ilə görüşlər keçirdilər.

Fevralın 18-də isə Bahar Muradova və Rəbiyyə Aslanova Slovakiya parlamenti sədrinin müavini Anna Belausovova ilə görüşdülər.

Fevralın 19-u axşam ATƏT PA-nın Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndəsi G.Lennmarkerin təşəbbüsü ilə onun Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanın ATƏT PA-dakı nümayəndə heyətləri ilə qeyri-formal görüşü oldu. Görüşdə Cənubi Qafqazda münaqişələrin həlli məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı. Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvü Azay Quliyev çıxış edərək bildirdi ki, Azərbaycan torpaqları işğaldan azad olunmalı, məcburi köçkün və qaçqınlar öz torpaqlarına dönməli, kommunikasiyalar bərpa olunmalı, Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyinə təminat verilməlidir.

Həmçinin sessiya iclasları gedişində nümayəndə heyətimiz Avstriya parlamentinin Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya işçi qrupunun rəhbəri Karl Öllingerlə də görüşdü. Fevralın 20-də ATƏT PA-dakı Azərbaycan nümayəndə heyətinin İtaliyanın bu qurum yanındakı deputat nümayəndə heyəti ilə də görüşü oldu.

AZƏRBAYCANIN DÜNYAYA İNTEQRASIYASINDA YENİ MƏRHƏLƏ

İnteqrasiya suveren dövlətlərin daxili və xarici siyasətinə təsir edən, xalqların taleyində əsaslı dəyişikliklərə təkan verən fenomenə, dünya inkişafının başlıca meylinə çevrilmişdir. Müasir dünyada bütün ölkələri əhatə edən inteqrasiya fenomeni, onun suveren milli dövlətə təsirinin nəticələri, yaxın və uzaq ölkələrlə əməkdaşlığın qarşılıqlı-faydalı modellərinin axtarışı bu prosesin elmi konsepsiyasının hazırlanmasına böyük ehtiyac yaratmışdır. Müasir dünyada gedən inteqrasiya proseslərini bir çox tədqiqatçılar yalnız zamanın tələbi deyil, həm də tarixin yenidən kəşf olunmuş qanunu adlandırırlar. Regional və qlobal əməkdaşlığın intensivləşməsi meyillərini Asiyada da, Afrikada da, Amerikada da müşahidə etmək olar. Lakin əyani və gerçək tədqiqini tapmış inteqrasiya modelini hələlik yalnız Qərbi Avropa timsalında görmək mümkündür. Son əlli ildə dünya birliyinin bütün dövlətlərinə nüfuz edən qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin əvvəllər təsəvvürə belə gəlməyən nəticələri məhz bu məkanda əldə olunub.

Rəbiyyət Aslanova

*Milli Məclisin İnsan
hüquqları daimi
komissiyasının sədri,
fəlsəfə elmləri doktoru,
professor*

Azərbaycan dövlətinin Avropaya və Avrasiyaya inteqrasiyasının siyasi prinsip və əsasları Ulu öndərin alternativli olmayan qalibiyyət kursunun ayrılmaz tərkib hissəsidir. Heydər Əliyevin inteqrasiya xəttinin siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial, hüquqi aspektlərinin kompleks elmi təhlili, onun dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən optimal əməkdaşlıq modelinin hərtərəfli dərk edilməsi mühüm vəzifələrimizdəndir.

Son onilliklərdə geniş vüsət alan, getdikcə daha da intensivləşən inteqrasiya, qloballaşma və regional əməkdaşlıq formalarının Azərbaycan üçün ən optimal modellərini müəyyənləşdirən Ümummilli liderin siyasi irsinin geniş tədqiqi daim dəyişən dünyada inteqrasiyanın yeni istiqamətləri, formaları kontekstində xüsusi aktuallıq kəsb edir. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərindən etibarən dünya birliyinə inteqrasiya istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirən Ulu öndər Heydər Əliyevin məqsədyönlü siyasətinin prinsipial məqamları Azərbaycan üçün böyük nəzəri-təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Müasir beynəlxalq münasibətlərin subyektləri, faktorları qismində yeni çoxsaylı qurumların meydana gəlməsi "suveren milli dövlət və inteqrasiya proseslərinin siyasi aspekti" problemini həddən çox

aktual etmişdir. İnteqrasiya prosesində dövlət, onun rolu, funksiyaları və vəzifələrinin dəyişməsinə dair fikir müxtəlifliyi çeşidli mövqelər, nəzəri yanaşma və baxışlar doğurmuşdur.

Avropada inteqrasiya məsələsinin dünya dövlətləri arasında çoxtərəfli əməkdaşlığın optimal forması olduğunu ildən-ildə bu quruma üzv olmaq istəyənlərin sayının durmadan artması da sübut edir. Bütün dünyada siyasi inteqrasiyanın Avropa modelinə müşahidə olunan maraq, bu proseslərin nəinki sadəcə şərhini, həm də dərin elmi-konseptual əsaslarının tədqiqini gündəmə gətirir. Əvvəla ona görə ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qərbi Avropada meydana gələn inteqrasiya prosesləri XX əsrin sonlarına doğru müasir dünyanın əksər bölgələrinə yayılmağa başlamışdır və hazırda dünya inkişafının səciyyəvi cəhətlərindən biridir. Bu proseslərin tədqiqi dünya birliyi ölkələrinin XX əsrdə təkamül proseslərinin ümumi qanunauyğunluqlarını anlamağa kömək edir.

İkincisi, bu gün Azərbaycan dövləti dünya birliyinə, xüsusən Avropaya inteqrasiyanı milli inkişafın prioritet istiqamətlərindən biri hesab edir və yeni dünya düzənində öz yerini tutmağa çalışır.

Üçüncüsü, Azərbaycan həm qlobal,

həm də regional integrasiyada yaxından iştirak etməyə səy göstərir. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, xüsusilə də Avropa modeli öz zənginliyi və maraqlı xüsusiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Siyasi integrasiya iki və ya daha çox siyasi subyektin qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlığı genişləndirməsi, intensivləşdirməsi prosesidir. İntegrativ prosesin son nəticəsi siyasi birlik, ittifaq və s. şəklində təşkilatlanmadır.

Siyasi integrasiya prosesi birgə qərarların qəbul edilməsi üçün formal, yaxud da qeyri-formal təşkilatların mövcudluğunu tələb edir. Bundan əlavə, integrasiya siyasi subyektlər arasında daha sıx əməkdaşlığın qurulmasını, ən başlıcası isə ümumi maraq və dəyərlərdən çıxış edilməsini nəzərdə tutur.

İntegrasiyanı həm proses, həm də vəziyyət kimi səciyyələndirən baxışlar mövcuddur. Siyasi integrasiyanın əsas əlaməti onun iştirakçısı olan dövlətlərin qarşılıqlı münasibətlərdə məsuliyyət daşıdıqlarını,

baş verən hər hansı münaqişə vəziyyətlərini sülh yolu ilə həll etməyi nəzərdə tutur. Belə götürüldükdə integrasiya həm proses, həm də vəziyyət kimi mövcud olur. İntegrasiya həm dünya təcrübəsi, həm də proses kimi fərqli təhlil, müxtəlif rakurslardan nəzər salmağı tələb edir. Konkret müddəalara gəldikdə isə bunların diqqət mərkəzində saxlanılması vacibdir: integrativ təsisat kimi Avropanın təməlində duran prinsiplər və dövlətlərarası münasibətin normaları; integrasiyanın strateji oriyentirləri; onun institusional və konstitusional əsasları, qərarların qəbul edilmə mexanizmi və reallaşdırılması üsulları; integrasiya siyasətinin başlıca istiqamətləri və sahələri; bazar iqtisadiyyatı subyektlərinin integrasiya prosesində davranışının ümumi mexanizmləri; integrasiyanın ictimai-siyasi, sosial mədəni bazası; ictimai rəyin və sosial təşəbbüsün səfərbər edilməsi üsulları.

İntegrasiya prosesləri ən müxtəlif səpkilərdə - siyasi, iqtisadi, mədəni və s. cəhətlərdən tədqiqatçılar tərə-

findən öyrənilir. Keçən onilliklər ərzində integrasiyaya dair çoxlu baxışlar, mövqelər formalaşmışdır. Bunların sistemləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi özü də integrasiya proseslərinin nəzəri-konseptual əsaslarının müəyyənləşdirilməsi vəzifəsinə daxildir. Digər tərəfdən bu illər ərzində integrasiyanın dinamik inkişafı ilə əlaqədar onun praktiki, real tərəfinə dair faktiki materiallarla nəzəri təhlili arasında bir növ uçurum yaranmışdır.

Qlobal, regional, lokal integrasiya proseslərinin təhlili göstərir ki, ortaya çıxan problemlərin beynəlxalq hüquq çərçivəsində həlli üçün bu üç səviyyənin konsepsiyasının və mexanizminin müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

Avropadaxili integrasiya ilə Avropa məkanına integrasiya səviyyələri arasında fərqlər, problemlər təbii ki, olmamış deyil. Məhz bu məqamda integrasiyanın konseptual əsası ola biləcək müddəaların müəyyənləşdirilməsi önəmlidir.

Konseptual baxımdan Avropada

siyasi integrasiyanın təcrübəsinin hansı prinsip və cəhətlərindən bəhrələnmək olar sualına belə cavab vermək mümkündür:

Birincisi, Avropada integrasiya proseslərinin universal və spesifik cəhətlərini ayırd etmək lazımdır. Universal cəhət tarixin bütün mərhələlərində istənilən ölkədə özünü göstərən ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını ifadə edir. Spesifik aspekt isə hər bir ölkənin reallığına xas olan konkret özünəməxsus xüsusiyyətləri nəzərə almağı tələb edir. Avropa integrasiyası təcrübəsindəki universal məqam öyrənilə və tətbiq edilə bilər.

İkincisi, Avropada siyasi integrasiya prosesləri bir neçə mərhələdən keçmişdir. İlk əvvəl zəruri məsələlərin həlli önə çəkilmiş, beynəlxalq siyasi və hüquqi münasibətlərin ümumi əsasları müəyyənləşdirilmiş, integrasiyanın ilkin bazası təmin edilmişdir. Bu norma və prinsiplər dünya dövlətləri tərəfindən son yarım əsrdə formalaşdırılmış, demək olar, bütün dövlətlər tərəfindən qəbul edilmişdir.

Yalnız iqtisadi amillə iqtisadi fayda və marağa üstünlük verilməsi integrasiyadan irəli gələn obyektiv və subyektiv meyillərin beynəlxalq miqyasla tənzimlənməsinin arxa

plana keçməsinə, qlobal sabitliyi pozan vəziyyətin yaranmasına səbəb ola bilər.

İntegrasiya prosesinə qoşulan hər hansı bir dünya dövləti ilk növbədə təbii ki, müstəqil, suveren respublika olmalıdır. Azərbaycanın məhz bu cür başa düşülən integrasiya münasibətlərinə qoşulması, dünyanın xəritəsində müstəqil dövlət kimi öz adını əbədi həkk etməsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri sayəsində qlobal cəmiyyətin bərabərhüquqlu subyekt statusunu aldıqdan sonra mümkün olmuşdur.

Bu gün Ulu öndərin integrasiya xəttinin real nəticələrlə, möhtəşəm uğurlarla daha yüksək səviyyədə davam etdirilməsini təmin edən amillərin ölkəmizin dünyada və regionda inkişaf və integrasiya proseslərinin şəxsiz liderinə çevrilməsi kimi danılmaz fakt kontekstində geniş araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Akademik R.Mehdiyev yazır: “Heydər Əliyevin ölkənin mənafeyinə xidmət edən, dövlətin strateji maraqları üzərində qurulmuş, hərtərəfli düşünülmüş, özünün vəzifə və prinsipləri ilə seçilən bitkin, ardıcıl siyasəti bütün istiqamətlərdə bu gün də özünü doğrultmaqdadır.

Azərbaycanın dünya birliyinə integrasiyası üçün apardığı çoxşaxə-

li fəal xarici siyasətin nəticəsidir ki, indi ölkəmiz dünyada gedən siyasi proseslərdə özünə layiqli yer tutmuş, nüfuzlu mövqe qazanmış, bütün dövlətlərlə bərabərhüquqlu və qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığa nail olmuşdur.

Qloballaşma dövründə biz integrasiyanın əlverişli meyillərindən istifadə etməli, ardıcıl siyasət yeritməliyik. Dövlətlərarası integrasiya məkanına ölkəmizin inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, cəmiyyətimizin mədəni-əxlaqi əsaslarının təkmilləşməsinə kömək edən bütün qüvvələri səfərbər etməklə daxil olmalıyıq. Bu gün Azərbaycanın uğurları dünyanın ən qüdrətli dövlətlərinin və nüfuzlu beynəlxalq qurumlarının diqqətini bizə yönəltmişdir”. (R.Mehdiyev. Azərbaycan: qloballaşmanın tələbləri. Bakı, 2005, səh. 335)

Azərbaycan dövləti demokratiya yolunu, Avropaya integrasiya kursunu seçmişdir. Dövlətimizin başçısı Prezident İlham Əliyev demişdir: “Dünya birliyinə biganəlik siyasəti heç bir yaxşı nəticəyə gətirib çıxara bilməz. Dünyada baş verən proseslər bir-biri ilə çox sıx bağlıdır. Bu reallıqdır və onu nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bəli, reallıqları biz mütləq nəzərə almalıyıq, lakin öz taleyimizi özümüz təyin edirik. Azərbaycan müstəqil dövlətdir”.

Azərbaycan hazırkı transformasiya və integrasiya mərhələsində öz iqtisadi yüksəlişini təmin etmək üçün, təbii xammal ehtiyatlarından geniş istifadə etdiyi üçün birinci mərhələdədir, lakin iqtisadiyyatımızın perspektivləri baxımından sadalanan mərhələlərin mürəkkəb çulğışmasını təmin edən, bütün imkanları minimal zaman ərzində istifadə etməyə imkan verən dövlət siyasəti yeridir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2004-cü il mart ayının 19-da Slovakiyada keçirilən “Genişlənən Avropaya doğru: günün yeni mövzusu” adlı beynəlxalq konfransda qeyd etmişdir: “Yeni layihələr və əməkdaşlıq proqramları mil-

yardlarla dollar dəyərə malik olub, müstəqil ölkələrin həm bir-biri ilə, həm də bütövlükdə dünya məkanı ilə daha sıx əlaqələr qurmasına şərait yaradacaqdır. Bu, bizim istəyimiz və strateji məqsədimizdir. Azərbaycan öz gələcəyini dünya məkanına daha geniş integrasiya edilməsində görür. Biz bu istiqamətdə həlledici addımlar atırıq və mən Avropa və beynəlxalq strukturlarla əlaqələrin daha da möhkəmlənəcəyinə əminəm”.

Tarixi inkişafın hər bir mərhələsində integrasiyanın potensial hesab olunan resurslarının diaqnozu aparılarkən məlum olur ki, bu resurslar da dinamikaya uğrayır. Belə ki, inkişafın əvvəlki mərhələləri üçün hərbi, maddi təsir və təzyiq vasitələri mühüm resurs sayılırdı. Bu gün isə elmi-texniki, iqtisadi, siyasi, intellektual - insan, informasiya, nəqliyyat kommunikasiyaları, enerji resursları ön cərgəyə çıxmışdır. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin liderinin beynəlxalq aləmdə etiraf olunmuş nüfuzu XXI əsrdə də ən başlıca integrasiya resursu olaraq qalmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin sözlərində yeni minillikdə suveren dövlətin integrasiya siyasəti çox gözəl əks olunmuşdur: “Müstəqillik yalnız dövlətin atributlarında, rəmzlərdə ifadə olunmur. Müstəqillik hər şeydən əvvəl dövlətin, xalqın maraq və mənafeyinə uyğun müstəqil siyasəti həyata keçirmək deməkdir”.

Azərbaycanlıların indiki nəslə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qarşıda duran fərqli, yeni vəzifələrin həlli üçün səfərbər olaraq, tariximizdə XXI yüzilliyin yalnız uğur və nailiyyətlər əsri kimi qalması istiqamətində əlindən gələni etməkdədir. Qarşılıqlı integrasiyanın məhz uğurlara xidmət etməsini təmin etməkdə Azərbaycanın Avropa üçün əhəmiyyətini, Avropaya integrasiyanın Azərbaycanın müstəqilliyini, dünyada nüfuz və rolunun artması üçün nə kimi imkanlar və perspektivlər açmasına dair aydın təsəvvürlər olmalıdır.

Həm regionda, həm də bütün dün-

yada sülhün və sabitliyin təmin olunması üçün, təhlükə və təhdidlərə qarşı əməkdaşlıq üçün, beynəlxalq terrorizmə qarşı bir cəbhədən çıxış etmək üçün Azərbaycan Avropaya lazımdır. Öz coğrafi mövqeyinə görə, dünyəvi dəyərlərinə malik olan tarixi-mədəni ənənələrinə görə Azərbaycan Avropanın strateji tərəfdaşdır. Müasir dünyanın qlobal enerji təhlükəsizliyin təmini üçün Azərbaycan Avropaya lazımdır. Digər tərəfdən bölgədə və ümumiyyətlə, Yaxın Şərqdə demokratik Avropa dəyərlərinin ilk davamçısı, yüksək sivilizasiya və mədəniyyətə malik olması Avropanı ölkəmizlə çoxşaxəli əməkdaşlıqda maraqlı edir. Qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq baxımından Avropa Birliyi həyati vacib bütün sahələrdə - xarici siyasətdə, sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasında, iqtisadiyyat və mədəniyyətdə, bəşəriyyətin qlobal problemlərinin həll olunmasında, insan hüquq və azadlıqları təminatının təkmilləşməsində və s.-də strateji tərəfdaş qismində çıxış edir. Bir məsələ diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır və qarşılıqlı integrasiyanın perspektivləri hər iki tərəfin əzmindən asılıdır.

Qeyd edək ki, müasir dünyanın taleyüklü problemləri elmi-texnoloji vasitələrdən çox sosial-mədəni vasitələrlə həll edilə bilər. Qlobal integrasiya prosesi şəraitində milli-mədəni siyasət keyfiyyət dəyişikliklərinə uğrayır. Sosial-mədəni dinamikanı məqsəduyğun məcraya yönəltmək üçün mədəni siyasət dəyişikliklərin miqyasına və sürətinə adekvat olmalıdır. Ən mühüm məqam odur ki, yaxın keçmişdə mədəni siyasətdə milli imperativlər aparıcı rol oynayırdısa, bu gün daxili və xarici mədəni siyasət arasında sərhədlər silinir, onların vəhdəti önə keçir. Bu vəhdət mədəni siyasətdə xarici şərtlərin əhəmiyyətinin artmasından xəbər verir.

Bu sahədə Heydər Əliyev Fondunun apardığı çoxşaxəli fəaliyyət mədəni məkanda integrasiya modeli kimi bütün dünyaya nümunə ola bilər.

Milli mədəniyyətimiz, mənəvi dəyərlərimiz, folklorumuz, milli musiqimiz Mehriban xanım Əliyevanın fədakar fəaliyyəti nəticəsində qlobal miqyasda təbliğ olunur. Onun fəaliyyəti səfiri olduğu nüfuzlu beynəlxalq təşkilat - YUNESKO tərəfindən xüsusilə yüksək qiymətləndirilmişdir: “Müasir nəslin musiqi təhsili və gələcək nəslin maarifləndirilməsi xanım Əliyevanın daim diqqət mərkəzindədir. Təqdirəlayiq haldır ki, fondun fəaliyyəti milli mədəniyyətin zəngin ənənələrinin yaşadılmasına xidmət edir. Fondun söyləri nəticəsində Azərbaycanda təhsilin inkişafı, minlərlə yeniyetmə və gəncin təhsilə qovuşması üçün gözəl şərait yaradılmışdır. Fondun fəaliyyəti yalnız Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyətini inkişaf etdirmək və yaymaqla bitmir. Eyni zamanda bütün dünya xalqlarının mədəni ənənələri və təcrübəsi ilə ətraflı tanışlıq prosesi gedir”.

Dünyanın ən nüfuzlu mədəniyyət qurumu tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun dünya mədəniyyətinə integrasiya fəaliyyətinin düzgün elmi əsaslar və siyasət üzərində qurulduğu xüsusi vurğulanır. Deməli, mədəni integrasiya modelinin optimal variantı Azərbaycanda artıq müəyyən edilmiş və bu model inkişafdadır. Bu fəaliyyətin bütün cəmiyyət tərəfindən dəstəklənməsi, daha da intensivləşməsi mühüm məsələdir.

Bu gün Azərbaycan formalaşan yeni geosiyasi nizamə uyğunlaşmaq, dünya iqtisadiyyatında özünəməxsus mövqeyi olan dövlətə çevrilmək istiqamətində söylərini artırır, tarixi inkişafında dünyaya integrasiyanın növbəti mərhələsini, yeni dövrünü yaşayır. Ölkənin qarşısında böyük məqsədlər durur. Bunlar dünyanın yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi, elmi, informasiya məkanlarına integrasiya amillərini də əhatə edir. Ölkənin geosiyasi vəziyyəti nəzərə alınaraq, hərtərəfli iqtisadi və sosial inkişafın təmin olunması üçün beynəlxalq maliyyə institutları, iqtisadi təşkilatlar, regional birliklərlə əmək-

daşlıq genişləndirilir. Bütövlükdə dünya iqtisadiyyatına integrasiya prosesini sürətləndirmək üçün tədbirlər görülür. Milli iqtisadi maraqlardan irəli gələn şərtlər əsasında Azərbaycan Ümumdünya Ticarət Təşkilatının tamhüquqlu üzvü olmaq istəyir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Qərbi və Avropa elm-təhsil məkanına integrasiyasına xüsusi diqqət yetirir. Bu gün Azərbaycan regionda və dünyada dinamik inkişafın lideri kimi tanınır. İnkişaf templərinə görə beynəlxalq reyting agentliklərinin, ekspertlərinin diqqət mərkəzində olan Azərbaycana bu maraq Prezident İlham Əliyevin yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır. Müasir dövlətin inkişafının ən mühüm göstəricisi kimi rəqabətə davamlılığa görə Azərbaycan dünya dövlətləri arasında MDB-nin bütün dövlətlərindən irəlidedir.

Müasir Azərbaycan modernləşməkdə olan demokratik transformasiya, açıq iqtisadiyyat və vətəndaş azadlığı məkanıdır. Şərqi ilə Qərbi arasında körpü olan Azərbaycan tək-cə sivilizasiyaların qovuşduğu deyil, həm də mühüm geosiyasi və geoiqtisadi amildir. Bütün bunlar regionda və onun hüdudlarından kənarda

bizə olan münasibəti müəyyənləşdirir. Nəzərə alsaq ki, iqtisadi və siyasi nüfuz kadrlar hesabına formalaşır, onda ölkədə peşəkar kadrlara üstünlük verilməsi tamamilə başa düşüləndir.

Ümumdünya miqyasında transformasiya, həmçinin, regional proseslərin intensivləşməsi şəraitində global iştirakda dövlətin rolu və yeri dəyişir. Yeni dünya nizamı təkcə qarşılıqlı münasibətlərin sərhədlərini və formalarını dəyişmir, həm də fərdlər arasında münasibətlərin yeni mədəniyyətini formalaşdırır. Avropa İttifaqı ilə ölkəmiz arasında mühüm iqtisadi sazişlər var. Bütün bunlar Azərbaycanın qarşısında duran böyük perspektivlərdən xəbər verir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Gənclər Gününün təsis edilməsinin X ildönümü münasibəti ilə keçirilən tədbirdə söylədiyi nitqində demişdir: “Bu gün böyük qürur hissi ilə deyə bilərik ki, Azərbaycan xalqının taleyi Azərbaycanda həll olunur. Ona görə ki, bütün dünya ictimaiyyəti ilə, qonşu ölkələrlə, beynəlxalq təşkilatlarla, böyük dövlətlərlə qarşılıqlı hörmət, qarşılıqlı maraq əsasında münasibətlərini qurub və bu, artıq realıqdır. Bölgədə gedən pro-

seslərə bizim təsirimiz çox böyük dərəcədə artmışdır. Biz nəinki regional proqramların iştirakçısıyıq, hətta onların təşəbbüskarıyıq. Biz böyük Azərbaycanın gələcəyini və bölgədə vəziyyəti müəyyən edən nəhəng layihələrin icraçısıyıq. Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft-qaz kəmərləri Azərbaycanın tarixi nailiyyətləridir. Azərbaycan iqtidarının, xalqının iradəsi olmasaydı, bunların heç biri həll oluna bilməzdi. İndi biz Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsi üzərində işləyirik. Yenə də deyirəm, biz regional müstəvidə öz qonşularımızla çox səmərəli əməkdaşlıq aparırıq və bu layihəni də icra edəcəyik. Bu layihələr Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına, Azərbaycanın mövqelərinin möhkəmlənməsinə xidmət edir və nəticə etibarilə xalqın rifah halını yaxşılaşdırır. Mənim üçün ən böyük sevinc gətirən budur.

Görəndə ki, Azərbaycanın inkişafı uğurla davam edir, ölkəmizin nüfuzu artır, mənə bundan artıq mükafat ola bilməz. Mən sizi də bu fəallığa çağırıram. Mən sizi əməllərə çağırıram, ölkə üçün, xalq üçün, millət üçün çalışmaq - bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz”.

İNKİŞAF DƏYİŞİKLİK TƏLƏB EDİR

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı 2009-cu il martın 18-ə təyin edilmiş referendum aktı tamamilə təbii və məntiqə uyğun olub, ölkədə həyata keçirilən hərtərəfli islahatların mahiyyətindən irəli gəlir. Azərbaycan bu gün sosial-iqtisadi, siyasi-hüquqi və mədəni inkişafın elə yüksək mərhələsindədir ki, əldə olunmuş fundamental nəticələr cəmiyyətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiyada demokratik xarakterli bir sıra əlavə və dəyişiklikləri sosial sifarişə çevirir. Referendum aktı layihəsində əksini tapmış əlavə və dəyişikliklər mahiyyət etibarilə Azərbaycanın çağdaş inkişaf dinamikası, cəmiyyətin şüur səviyyəsi, çağdaş modernləşmə strategiyasının tələbləri ilə uzlaşır.

Əli Hüseynov

*Milli Məclisin Hüquq siyasəti
və dövlət quruculuğu məsələləri
daimi komissiyasının sədri*

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi - referendum yolu ilə qəbul olunduqdan bir müddət sonra - 2002-ci ildə Azərbaycanın həmin dövrdəki inkişaf səviyyəsinə və perspektivlərinə uyğun olaraq keçirilmiş növbəti referendumda bir sıra mühüm məsələlər öz həllini tapmışdır, o cümlədən seçki prosesi ilə bağlı proporsional seçki sistemi ləğv olunmuş, majoritar seçki sisteminə keçirilmişdir.

Bununla belə, Azərbaycan dövlətinin müasir mərhələdə sürətli iqtisadi inkişafı, bu iqtisadi inkişafı paralel həyata keçirilən ictimai-siyasi islahatlar Azərbaycan dövlətinin konstitusional əsaslarının daha da möhkəmləndirilməsini zəruri edir. Son dövrlər cəmiyyətdə Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında gedən müzakirələr, ziyalılarımız tərəfindən irəli sürülən

fikirilər və nəhayət, parlamentə millət vəkiliəri tərəfindən təklif olunmuş əlavə və dəyişikliklər bu zərurətin bariz nümunəsidir. Hazırlanmış layihənin əsas hissələrindən biri Konstitusiyanın insan hüquqları ilə bağlı müddəalarına edilən əlavə və dəyişikliklərdir. İnsan hüquqları və azadlıqları hissəsində hüquqların və təminatların daha da genişləndirilməsi ayrı-ayrı maddələrdə aydın müşahidə edilir.

Konstitusiyanın 12-ci maddəsi insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsini dövlətin ali məqsədi elan edir. Fikrimizcə, bu maddəyə “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin artırılması” sözlərinin əlavə olunması təklifi çox əhəmiyyətli və zəruridir.

Son dövrlər bütövlükdə Azərbaycan dövlətində həyata keçirilən islahatların, o cümlədən iqtisadi islahatların əsasında sosial yönümlü iş durur. Bu

baxımdan 15-ci maddəyə təklif olunan “sosial yönümlü” sözləri bizim həm indi, həm də gələcəkdə həyata keçirəcəyimiz, görəcəyimiz işlərin əsas prinsiplərindən birini də müəyyən etmiş olur.

75-ci maddəyə təklif olunan dəyişikliyin əhəmiyyətinə gəldikdə qeyd etməliyik ki, dövlət rəmzlərinə hörmət məsələsi hər zaman gündəmdə olub və “dövlət rəmzlərinə hörmətsizlik nümayiş etdirilməsinin qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur” müddəasının Konstitusiyaya gətirilməsi ictimai-siyasi proseslər baxımından çox vacibdir.

Qanunvericilik hakimiyyəti hissəsində Konstitusiyada çox əhəmiyyətli dəyişikliklər nəzərdə tutulmuşdur. 84-cü maddədə dövlət hakimiyyətinin mühüm qolu olan Milli Məclisin istənilən şəraitdə səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönələn bir əlavədir. “Mühərribə şəraitində hərbi əməliyyat-

ların aparılması Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin keçirilməsini mümkün etmədikdə Milli Məclisin çağırışının səlahiyyət müddəti hərbi əməliyyatların sonunadək uzadılır” əlavəsi fikrimizcə, mövcud şəraitdə hələ açıq qalmış problemin - Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli baxımından, əlbəttə ki, çox əhəmiyyətlidir. Bütövlükdə hesab edirik ki, Milli Məclisin istənilən şəraitdə fasiləsiz fəaliyyət göstərməsinin təmin

olunması dövlətçilik baxımından çox əhəmiyyətli olardı. Məhz 92-ci maddədə edilmiş kiçik bir düzəliş uzun illər millət vəkilləri tərəfindən təklif olunmuş bir məsələnin həllinə gətirib çıxarır. Söhbət “daimi və başqa” sözlərindən sonra komissiyalarla yanaşı “komitələr” sözünün də əvəz olunmasıdır. Belə ki, komissiyaların komitə formasında fəaliyyət göstərməsi, təbii ki, müvəqqəti başqa komissiyaları istisna etməməklə, bütövlükdə dünya parlamentarizm praktikasına

daha uyğundur.

Çox vacib bir təklif qanunvericilik təşəbbüsü subyektlərinin artırılması ilə bağlı 96-cı maddəyə edilən əlavələr ilə bağlıdır. Avropanın 16 ölkəsində mövcud olan və insanların birbaşa qanunvericilikdə iştirak etməsinə təmin edən bu əlavə referendumda qəbul olunacağı təqdirdə demokratiyaya veriləcək çox mühüm töhfə olacaqdır. Bu məsələ ilə bağlı millət vəkilləri tərəfindən müxtəlif təkliflər irəli sürülmüşdür və nəticə etibarilə “seçki hüququ olan 40 min vətəndaş” sözləri ilə əvəz olunması ən optimal variant olaraq qəbul edilmişdir.

Bir sıra dəyişikliklər Konstitusiyanın icra hakimiyyəti bölməsi ilə, daha konkret desək, 101-ci maddənin V bəndində prezident seçkiləri ilə bağlı məhdudiyyətin qoyulmasının çıxarılması ilə bağlıdır. Son dövrlər ictimaiyyət arasında geniş müzakirə olunan bu təklifi millət vəkilləri dəstəkləmişlər.

101-ci maddəyə təklif olunmuş əlavə işçi qrup tərəfindən öyrənilmiş və hazırda 101-ci maddənin V hissəsinin digər bir redaksiyada ifadə olunması qəbul edilmişdir: “Müharibə şəraitində hərbi əməliyyatların aparılması Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin keçirilməsini mümkün etmədikdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyət müddəti hərbi əməliyyatların sonunadək uzadılır. Bu barədə qərar seçkilərin keçirilməsini təmin edən dövlət orqanlarının müraciətinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilir”. Vurğulamaq istərdim ki, bu ifadə dövlət institutlarının, prezident institutunun, parlament institutunun hərbi əməliyyatlar, müharibə şəraitində fasiləsiz və səmərəli fəaliyyətə

tini təmin edən çox mühüm bir düzəlişdir. Azərbaycan torpaqlarının hələ də işğaldan azad olunmamasını nəzərə alsaq, problemin müharibə yolu ilə həlli istisna deyil və belə bir müharibə şəraitində dövlət və hakimiyyət institutlarının səmərəli, fasiləsiz, davamlı fəaliyyətini təmin edən çox mühüm bir müddəa olmuş olar. Bu baxımdan qəti əminlik ifadə etmək mümkündür ki, 101-ci maddədə qoyulan məhdudiyyətin çıxarılmasında Konstitusiyaya zidd heç bir müddəa yoxdur.

Ölkələrin müxtəlif tarixi və siyasi inkişaf mərhələlərində fərqli yanaşmaları təbiidir. Lakin Azərbaycan dövlətinin indiki inkişaf mərhələsində formalaşmış müasir siyasi mədəniyyət və həyata keçirilən demokratik islahatlar hər hansı bir formal məhdudiyyəti istisna edir. Bir çox tarixi sınaqlardan və siyasi çaxnaşmalardan çıxmış Azərbaycan xalqının bu dəyişikliyə haqqı var və belə bir siyasi mədəniyyət nümayiş etdirə bilər.

108-ci maddəyə “Əvvəllər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiş şəxsin təminatı qaydaları Konstitusiya qanunu ilə müəyyən edilir” kimi bir müddəanın əlavə olunması Azərbaycanda formalaşan yeni siyasi mədəniyyətin təzahürüdür. Belə bir təklif uzun müddətdir ki, həm müəyyən ictimai-siyasi dairələrdə, həm də parlamentin müxalifət nümayəndələri tərəfindən səslənmişdir. Bizim vəzifəmiz Konstitusiyada siyasi mədəniyyət baxımından atılan mühüm bir addım olaraq eks-prezident statusu ilə bağlı bu əlavəni qeyd etmək və müddəanın Konstitusiya qanunu ilə qəbul edilməsini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, bir sıra texniki və redak-

tə xarakterli dəyişikliklər təklif olunur. Söhbət Milli Bankın “Milli” sözünün “Mərkəz” sözü ilə əvəz olunmasıdır. Milli Məclisin müvafiq komissiyalarında bu məsələnin geniş müzakirəsi zamanı fərqli fikirlər mövcud idi və sonda İqtisadi siyasət daimi komissiyasından olan millət vəkilləri çox yaxşı bir araşdırma təqdim etdilər. Məlum oldu ki, dünyanın əksər ölkələrində “Milli” sözü “Mərkəz” sözü kimi ifadə olunub. Bir çox ölkələrdə olduğu kimi “Prezidentin İcra Aparatı” sözünün “Prezident Administrasiyası” sözü ilə əvəz olunması da qəbul edildi.

bağlıdır. Hüquqi dövlətdə qəbul olunmuş ali qərarlar dərc olunmalıdır və icra baxımından onlara konstitusion statusun verilməsi çox əhəmiyyətli ola bilər.

“Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı layihəsi demokratik inkişaf istiqamətində mühüm addım olmaqla, respublikanın sivil, demokratik dəyərlərə sadıqlığını bir daha təsdiqləyir. Referendum aktı layihəsində nəzərdə tutulan əlavə və dəyişikliklərin mütərəqqi xarakter daşdığı, beynəlxalq hüquq normalarına tamamilə uyğun olduğu, insan

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının daha da genişləndirilməsi, bu hüquq və azadlıqların təminatı üçün dövlətin üzərinə əlavə vəzifələrin qoyulması Konstitusiyaya ediləcək əlavə və dəyişikliklərin əsas iki səciyyəvi cəhətləridir.

Nəhayət, sonuncu bölüm məhkəmə hakimiyyəti ilə bağlı olan əlavə və dəyişikliklərdir. Məhkəmə qərarlarının icrasının bütövlükdə konstitusion bir təminatı var. Məhkəmə qərarları dövlətin adından çıxarılır və onun icrası məcburidir. Amma təəssüflər olsun ki, hələ də hüquqi linqvizm mövcuddur və bu məsələyə bəzi hallarda ciddi yanaşılmır. Xüsusi bir qanun qəbul edilsə də, problem tam həll olunmayıb. Konstitusiyaya “məhkəmə qərarlarının icra olunmamasının qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olması” müddələrinin salınması məhkəmə hakimiyyəti fəaliyyətinin, nəticə olaraq məhkəmə qərarlarının vaxtında, düzgün icrasını da sürətləndirəcəkdir.

Digər dəyişikliklər Ali Məhkəmənin, Konstitusiya Məhkəməsi qərarlarının və normativ hüquqi aktların dərc olunması ilə

və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatına yönəldiyi ilk baxışda qabarıq görünür. Konstitusiyanın 29 maddəsinə təklif olunan 41 əlavə və dəyişikliyin böyük qismi sırf insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı olub, bu sahədə daha səmərəli təminat mexanizmləri formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Həmin dəyişikliklər aktuallığı və əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının daha da genişləndirilməsi, bu hüquq və azadlıqların təminatı üçün dövlətin üzərinə əlavə vəzifələrin qoyulması Konstitusiyaya ediləcək əlavə və dəyişikliklərin əsas iki səciyyəvi cəhətləridir. Bütövlükdə, Konstitusiya islahatları ölkəmizdə insan hüquqlarına dair beynəlxalq normaların da maneəsiz tətbiqinə imkan verməklə, dünya birliyində daha layiqli yer tutmağımıza imkan yaradacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Fransa önəmli yer tutur. Eyni zamanda Azərbaycan Fransa Respublikasının xarici siyasətində də çox vacib ölkədir. Fransa-Azərbaycan əlaqələrinin möhkəmlənməsində səfirlərin də böyük rol oynadığını nəzərə alıb Fransanın Azərbaycandakı səfiri Qabriel Kellərə ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin inkişaf etdirilməsində bir səfir kimi hansı istiqamətlərə üstünlük verməsi və digər məsələlərlə bağlı suallar verdik.

FRANSA-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ İNKİŞAF ETMƏKDƏDİR

- Cənab Kellər, Azərbaycana səfir kimi gəlməzdən əvvəl bizim ölkədə olmusunuzmu?

- Mən Azərbaycana 2008-ci ilin 1 iyul tarixində səfir qismində gəlmişəm. Bu mənim sizin ölkəyə etdiyim ilk səfər idi.

- Fransanı Azərbaycanda kifayət qədər yaxşı tanıyırlar. Bəs Azərbaycan Fransadan necə görünür?

- Bir çox keçmiş sovet sosialist respublikaları kimi, Azər-

baycanı da Fransada o qədər də yaxşı tanımırdılar. Lakin müstəqillik qazandıqdan və ikinci neft bumundan sonra o, daha çox tanınır.

- Fransız dilinə olan maraq son zamanlar bir qədər azalmışdır. Fransa hökuməti bu sahədə layihələr həyata keçirməyi nəzərdə tutubmu?

- Mən deməzdim ki, fransız dilinə maraq azalıb. Doğrudur, əksər tələbələr ingilis dili ilə maraqlanırlar. Lakin fransız

dilinin öyrədilməsi fəaliyyətimizin prioritetlərindən biri olaraq qalır: xüsusilə fransız dili müəllimləri üçün davamlı treninqlərin olması, treninqlərin həm Fransada, həm də Azərbaycanda keçirilməsi.

Azərbaycanda hər il “fransız dili kəndi” təşkil olunur və burada Azərbaycanın bütün bölgələrindən 100-ə yaxın fransız dili müəllimi iştirak edir. Başlıca tədris proqramı fransız dili fakültəsindən başlayır və bu fakültə gələcək fransız dili müəllimlərini for-

malaşdırır. Fakültədə xüsusi fransız dili qrupları da var və həmin qrupların ötən il 10 yaşı tamam oldu. Strasburq Universiteti ilə Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Gəncə, Lənkəran və Naxçıvan Universitetləri arasında olan bu əməkdaşlıq nümunəvi uğur olmaqla yanaşı, həm də sizin ölkə ilə bizim ölkə arasında birgə layihə olan fransız dilinin xarici dil kimi tədrisi üçün Avropa master pilləsini yaratmağa imkan vermişdir.

Yeri gəlmişkən, diqqət ediyimə görə, bu gün əksər tələbələr təhsil almaq üçün Fransa universitetlərinə üz tuturlar və bu universitetlər 2008-2009-cu illərdə Azərbaycan hökumətinin təqaüdü ilə xaricdə təhsil alma proqramının ilk istiqaməti olmuşdur. Bir çox məmurlar, dövlət qulluqçuları bizim dilimizi öyrənməyə çalışırlar: Xarici İşlər Nazirliyinin, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin, Daxili İşlər Nazirliyinin, Müdafiə Nazirliyinin işçiləri üçün dil kursları yaradılıb. Fransız dilinin ümumi tədrisindən əlavə, Fransız Mədəniyyət Mərkəzi bəzi iş kateqoriyaları üçün xüsusi dil kursları təklif edir. Fransız dili BMT-nin, Avropa Birliyinin, Avropa Şurasının işçi dillərindən biridir və bu, beynəlxalq həyatla maraqlanan şəxsləri fransız dilini öyrənməyə sövq edir.

- Cənab Keller, Fransa ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişafı bir səfir kimi sizin fəaliyyətinizdən də asılıdır. Layihə və ideyalarınız nədən ibarətdir?

- Mənim missiyam konkret olaraq Azərbaycanla öz ölkəm arasında bütün sahələrdə - siyasət, iqtisadiyyat, ticarət, mədəniyyət sahələrində əlaqələri inkişaf etdirməkdir. Azərbaycanla

canla Fransa arasında olan dialoq intensiv və keyfiyyətlidir. Bildiyiniz kimi, Prezidentiniz tez-tez Fransaya gəlir və Prezident Sarkozi onu 2009-cu ildə də Fransaya rəsmi səfərə dəvət etmişdir. Beynəlxalq iclaslar və ikitərəfli səfərlər zamanı nazirlər səviyyəsində olan ünsiyyət də həmçinin sıxdır və mən bu səfərlərin çox olması üçün səy göstərirəm.

Fransa Azərbaycanın iqtisadiyyat və ticarət sahələrində də kifayət qədər yaxından iştirak edir. Yalnız karbohidrogenlər sahəsində TOTAL və yeni gəlmiş GDF SUEZ-lə məhdudlaşmır. Həmçinin nəqliyyatda təyər, vertolyot və radarların satışı, ətraf mühitdə CNİM şirkəti tərəfindən Bakıda tullantılar yandırılan zavodun tikilməsi, Hövsandakı istifadə olunmuş suların emalı zavodunun reabilitasiyası və s. kimi layihələr Fransanın Azərbaycanın digər sahələrində iştirakından xəbər verir.

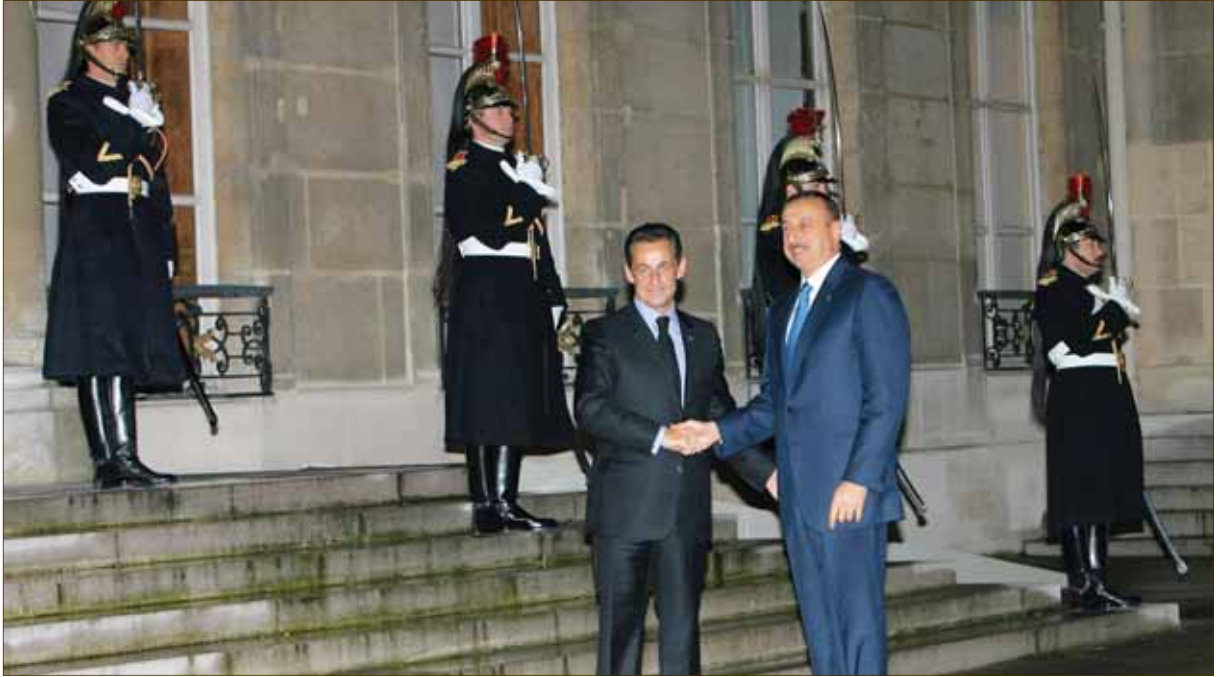
Mart ayında iqtisadiyyat və

ticarət əməkdaşlığı sahəsində hər iki ölkə nazirlərinin həmsədrliyi ilə Fransa-Azərbaycan müştərək komissiyası təşkil olunacaq. Mədəni sahədən, elmi, texniki əməkdaşlıqdan, ölkələrimiz arasındakı "ənənəvi" mübadilədən (məsələn, konsertlər, sərgilər) savayı biz çalışırıq ki, Fransanın təklif etdiyi universitet təhsili və davamlı treninqlər barədə də məlumat verək. Bu treninqlər mədəniyyət işçilərinə Fransanın Mədəniyyət Nazirliyi, ali məmurlara isə Milli İdarəetmə Məktəbi tərəfindən təklif olunur. Biz, həmçinin, müxtəlif sahələrdə - kənd təsərrüfatında meyvəçilik, baytarlıq sahəsində, səhiyyə, arxeologiya, ekologiya, jurnalistika, hüquqi dövlətin düzgün idarəedilməsi kimi sahələrdə əməkdaşlıq edirik.

Fransa həm də zəngin memarlıq ənənəsi olan bir ölkədir. Burada müasir yeni tikililərlə yanaşı, çox uzaq keçmişin tikililəri də mövcuddur. Beləcə, bizim Azərbaycan Memar-

lıq və İnşaat Universiteti ilə sıx əməkdaşlığımız var. Bu yaxınlarda mən böyük məmnuniyyətlə bu universitetin rektoru xanım Gülçöhrə Məmmədovanı Fransa ilə əməkdaşlığına görə Fransanın “Akademik Palma” ordeni ilə təltif etdim.

- Fransa Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafında iştirak edən ölkələrdən biridir. Fransa Azərbaycanla yeni texnologiyalar, informasiya və kommunikasiya sahəsində əməkdaşlıqda maraqlıdır mı?

- Fransa yüksək texnologiyalar və elm ölkəsidir. Biz sırf tədqiqatlarda əməkdaşlıq yaratmağa çalışırıq: termodinamika (kimya), otların genetikası, farmakologiya və süd bakteriyalarının biokimyası.

2009-2010-cu tədris ilindən başlayaraq səfirlik yeni qiyabi təhsil imkanları təklif edəcəkdir. Bu da bizim universitet sistemimizə ilk diplom yanaşmasına imkan yaradacaqdır. Bunun üçün Jorj Sand adına Fransa Mədəniyyət Mərkəzi bu ilin sentyabrından etibarən “E-learning” üzrə mütəxəssis dəvət edəcəkdir.

İnformasiya və kommunika-

siyaya tətbiq olunan yüksək texnologiyalara gəldikdə isə artıq bu sahədə Azərbaycanda Thales və Alcatel kimi fransız şirkətləri fəaliyyət göstərirlər. İstanbul şəhərində çalışan regional attaşé 2009-cu ildə TNT haqqında beynəlxalq konfrans təşkil etməyi nəzərdə tutub.

Lakin yeni texnologiyalar digər əməkdaşlıq sferaları da deməkdir. Bunlar sizin ölkə üçün mühüm olan müxtəlif treninqlər ola bilər. Bu yaxınlarda Fransanın Tuluz şəhərindəki Kosmik və Aeronavtika Tədqiqatları İnstitutunun direktoru Bakıya gəlmişdi. O, burada tədqiqat, aeronavtika və kosmik istehsal sahələrinin nümayəndələri ilə görüşərək mütəxəssislərin yetişdirilməsi, həm də texnoloji ekspertiza sahəsində gələcək əməkdaşlıq barəsində danışıqlar aparmışdır. Fransız şirkətləri kosmik sahədəki (peyk və telekommunikasiya) Azərbaycan layihələrini diqqətdə saxlayır.

- Azərbaycanın Fransa və AB ilə olan münasibətlərinin genişlənməsi perspektivini necə görürsünüz?

- Münasibətlərin artıq yük-

sək səviyyədə olmasına baxmayaraq, onların daha da inkişaf etməsi üçün imkanlar vardır. Azərbaycanda son illərdə çox yüksək artım səviyyəsi olmuşdur və bu gün ölkə öz iqtisadiyyatını diversifikasiya etmək niyyətindədir. Fransa bu inkişafda onun yanında olmaq istəyir və ölkənin prioritet sahələrində öz şirkətlərinin təcrübəsini təklif edir. Yeri gəlmişkən, siz bilirsiniz ki, AB öz yaxın ətrafından olan 6 ölkəyə “Şərq tərəfdaşlığı” adlı proqram təklif etməyə hazırlaşır və bu proqramın da məqsədi iqtisadi mübadiləyə və insanların yaxınlaşmasına şərait yaratmaqdır.

- Fransa Avropa Birliyinin sədri olarkən Azərbaycan ona enerji layihələrində dəstək olmaq üçün müraciət etmişdi. Bu sahədə hansı irəliləyiş var?

- Fransa Avropanın enerji təchizatı mənbələrinin diversifikasiyasının zərurətini dərk edir. Bakının mesajları qəbul edilmişdir və 2009-cu ilin ilk 6 ayında bu mövzuya həsr olunmuş bir çox konfranslar nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan biri artıq Budapeştdə Prezident Əliyevin

iştirakı ilə baş tutmuşdur və daha ikisi Praqa və Sofiyada nəzərdə tutulub. Biz onların irəliləyişini diqqətdə saxlayacağıq.

- Çıxışlarınız zamanı Birleşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə riayət edilməməsini xatırlatmışdınız. Bunların arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə aid olan qətnamələr də vardır. Fransa ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədri kimi bu qətnamələrə riayət edilməsinə necə töhfə verə bilər?

- Təəssüf ki, Təhlükəsizlik Şurasının bir çox qətnamələri tətbiq olunmamış qalır. Bu gün məqsəd sülhü bərqərar etməkdir və bunu da tərəflərin mövqelərini yaxınlaşdıraraq əldə etmək mümkündür. Fransanın da söyləri iki digər həmsədrin ümumi razılığı olaraq bundan ibarətdir.

- Bu gün Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli perspektivini necə görürsünüz?

- Bu gün bu perspektivlərin keçən ilin yayında baş verən müharibədən daha yaxşı olduğu görünür. Hər iki ölkə bu məsələnin hərbi yolla həllinin təhlükəsini gördü və ümidverici dialoqa daxil oldu. Hər iki prezident arasında olan görüşlərin intensivliyi artmışdır. Etibar hissinin yaranması mühumdür və bu da yalnız o zaman mümkündür ki, rəhbərlər sülh yolu ilə həllə nail olmaq istəklərini bürüzə versinlər.

- Fransa münaqişənin həllini hansı prinsiplər çərçivəsində müdafiə edir?

- Münaqişə ümumi qəbul edilən beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həll edilməlidir və bunların da arasında, yeganə olmasa da, ərazi bütövlüyü

prinsipi var. Yeri gəlmişkən, Fransa hesab edir ki, münaqişənin həlli ədalətli və uzünmüddətli olmalıdır. Bu da onu nəzərdə tutur ki, bu həll hər iki tərəfdən qəbul edilməlidir. Bu isə hərbi həlli istisna edir. Kompromisləri hər iki tərəfin qəbul etməsi mühumdür.

- Cənab səfir, keçən əsrin son onilliyində erməni millətçiləri azərbaycanlılara qarşı soyqırım həyata keçiribdir. Onlar bunu açıq etiraf ediblər. Dünyanın və Avropanın bu soyqırıma qarşı biganəliyini necə izah etmək mümkündür?

- Sizin qeyd etdiyiniz hadisələri xarakterizə etmək mənim səlahiyyətim xaricindədir. Bu məsələdə fikir həmrəyliyi yoxdur və tarixçilər bu istiqamətdə çalışmalıdırlar. Çünki heç bir beynəlxalq yurisdiksiya bu faktları xarakterizə etməmişdir. Bu, o demək deyildir ki, dünya və Avropa edilən qətlamlara və etnik təmizləməyə qarşı biganədir. Əksinə, belə faciələrin yenidən baş verməsinin qarşısını almaq üçün atılan addımlar bunu sübut edir. Sülhü bərqərar etmək üçün silahların susması kifayət deyil. O da lazımdır ki, düşüncələrdə münaqişədən başqa digər münasibət formaları da nəzərdən keçirilsin, həssas regionda əməkdaşlığın üstünlükləri anlaşılın. Almanya və Fransa bunu İkinci Dünya müharibəsindən sonra etdilər ki, Avropanı bərabər qursunlar. Bu gün bu addımı Azərbaycan və Ermənistan da ata bilər.

- Keçən əsrin əvvəllərində erməni millətçiləri İrəvanda, Zəngəzurda, Qarabağda, Bakıda, Şamaxıda, Qubada və digər rayonlarda azərbaycanlılara qarşı soyqırım həyata keçiriblər. Onların törətdiyi vəhşilikləri bu yaxınlarda

Qubada aşkar olunmuş kütləvi məzarlıqda görmək mümkündür. Bu məzarlıqda olmusunuzmu? Əgər olmusunuzsa, bu barədə nə deyə bilərsiniz? Getməmişsinizsə, bu məzarlığa baş çəkməyi planlaşdırırsınız mı?

- Haqqında danışdığınız məzarlığa getmək imkanım hələ olmayıb. Şübhəsiz bunu Qubaya getdiyim zaman edəcəyəm. Qətlamlar hər zaman insanın daxilində üsyan yaradır və həyatda qalanların ədalət hissi əsaslanmış bir fikirdir. Tarixçilərin, alimlərin bu kəşflər zamanı lazımı işləri yerinə yetirməsi lazımdır. Lakin bu kəşflərin yaratdığı emosiyalara baxmayaraq, Azərbaycanla Ermənistanı qarşı-qarşıya qoyan münaqişəyə danışıqlar yolu ilə həll axtarmaq vaxtı gəlib çatmışdır. Fransızlar və almanlar göstərdilər ki, üç müharibədən sonra bir əsrdən artıq davam edən və milyonların ölümü ilə nəticələnən rəqabəti dostluğa, sıx əməkdaşlığa çevirmək mümkündür.

- Fransa diplomatiyası Rusiya ilə Gürcüstan arasında olan müharibə zamanı döyüşlərin dayandırılmasında həlledici rol oynadı. Bu müharibənin yaratdığı şəraitdə Fransa Cənubi Qafqazın global siyasətdə rolunu necə qiymətləndirir?

- Cənubi Qafqaz regionu bizim üçün çox əhəmiyyət daşıyır. Bu Avropa Birliyinə yaxın və karbohidrogenlərin istehsalı və tranziti üçün strateji bir regiondur. Təəssüf ki, bu region həm də bir çox dondurulmuş münaqişələrin olduğu bir yerdir. Bu səbəbdən də keçən ilin yayında Fransa döyüşlərin dayanmasını əldə etmək üçün çox çalışdı. Bizim marağımız sülhün və sabitliyin bərqərar olduğu Cənubi Qafqaz görməkdir.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANDA QADIN SİYASƏTİ

Həvvə Məmmədova

Millət vəkili

Müstəqillik hər bir xalqın ən böyük sərvətidir. Bunu əldə etmək nə qədər çətindirsə, qoruyub saxlamaq ondan da qat-qat çətinidir. Bütün təsisatları ilə tam şəkildə formalaşana qədər müstəqillik qazanan ölkələrə qarşı daim təhdidlər, təzyiqlər olur. Müstəqilliyimizi əldə etməyimizdən böyük bir zaman keçməsə də, hər halda, bunun əbədi və dönməz olduğunu bütün dünyaya çatdırıb bilmişik. Bu tarixi uğurun əldə edilməsində Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, dünya səviyyəli dövlət adamı Heydər Əliyevin böyük xidməti danılmazdır.

Bu gün Azərbaycanın üçrəngli bayrağının dünyanın ən böyük beynəlxalq qurumu olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqamətgahında müstəqil dövlətlərin bayraqları ilə bir yerdə dalğalanması hər birimiz üçün fəxrədir, qürurverici məsələdir. Bir daha qeyd edim ki, biz bunun üçün müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevə borcluyuq.

Müstəqillik həm də ölkədə demokratik təsisatların bərqərar olması üçün münbit şərait yaradır, yaxud da yaranmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bütün bunlar isə bütövlükdə dövlət institutlarının inkişafına gətirib çıxarır. Bu mənada mən diqqəti bu gün Azərbaycanda qadın siyasətinə yönəltmək istəyirəm. Ulu öndər Heydər Əliyev və ümumən dövlətimizin qadınlarla bağlı yürütdüyü siyasət bu sahədə Azərbaycanı öncül dövlətlər sırasına gətirir.

Tarixi həqiqətdir ki, bütün dövrlərdə və dünyanın hər yerində qadına münasibət məsələsi həmişə gündəmdə

olmuşdur. Qadına münasibət dedikdə heç də kişinin qadına və yaxud qadının kişiye münasibəti nəzərdə tutulmur. Qadına münasibət məsələsi qadının cəmiyyətdəki yeri və rolu kimi götürülür.

Azərbaycanda qadına münasibət həmişə yüksək olmuşdur. Qadın anadır, həyat yoldaşdır və həm də bəşəriyyətin yarından çoxunu təşkil edən varlıqdır.

Bu da bir həqiqətdir ki, Azərbaycan qadını XX əsrdən kişilərlə çiyin-çiyinə, bərabər hüquqlu vətəndaş kimi cəmiyyətdə çox fəal olmuşdur. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra isə qadınlarımıza hörmət və diqqət daha da artmışdır. Bu gün Azərbaycan qadınları müstəqil respublikamızın ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində əzmlə çalışırlar. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, hazırda ölkəmizdə ümumi əhalinin 51%-ni qadınlar təşkil edir. Onların 52%-i şəhər, 48%-i kənd yerlərində yaşayırlar. Qadınların 23%-i 14 yaşınadək, 69%-i 15-64 yaşlarında, 8%-i isə 65 və daha

yuxarı yaşlardadır.

Hazırda Azərbaycanda 28 doğum evi, 331 qadın məsləhətxanası, 596 uşaq poliklinikası və ambulatoriya, 1750 feldşer-mama məntəqəsi fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda qadınların orta yaş həddi 75,1 ildir. Bu, kişilərin orta yaş həddindən 5,4 il artıqdır.

Bu gün qadınlarımızın 49,5%-i əmək fəaliyyətilə məşğuldur. Ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin 71%-i, texnikumlarda 73%-i, ali məktəblərdə 47%-i, həkimlərin isə 61%-i qadınlardır.

15 yaşından yuxarı hər 1000 qadınlardan 745-i ali və tam orta təhsilə malikdir. Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin 48%-i, texnikumlarda 70%-i, ali məktəb tələbələrindən isə 50%-i qızlardır. Aspirant və doktorantların 28%-i qadınlardır.

Ölkəmizdə bütün elmi işçilərin 50%-ni qadınlar təşkil edir. Milli Məclisin deputatlarının 11,2%-i qadınlardır. Dövlət qulluğunda çalışanlar arasında qadınlar 39%, sahibkarlar arasında isə 15%-dir. İdmançıları-

“Mədəniyyət-
lərarası
dialoqda
qadınların
rolunun geniş-
ləndirilməsi”
mövzusunda
konfrans

mızın 20%-ni qadınlar təşkil edir. Hazırda ölkənin ev təsərrüfatlarının 21%-nə qadınlar rəhbərlik edirlər. Bu rəqəmlər çağdaş dövrümüzün qadın siyasətinin göstəriciləridir. Hesab edirəm ki, arzuolunan bir nəticədir.

XX əsrin 60-cı illərinin sonlarından ölkəmizə rəhbərlik etməyə başlayan Heydər Əliyev qadın azadlığına, qadınların bütün sahələrdə irəli çəkilməsinə xüsusi diqqət verib. Buna misal, ötən əsrin 70-ci illərinin sonlarında Azərbaycanda həkimlərin 62%-ni qadınların təşkil etməsini göstərmək olar. O zaman Ali Sovetnin deputatlarının 37 nəfərinin qadın olması demək olar ki, Şərq qadınına sayğının, etimadın bariz nümunəsi idi. Müqayisə üçün bildirək ki, o zamanlar Amerikada 12, İngiltərədə 26, Fransada 2, İtaliyada 33, İranda 7 qadın deputat var idi. Bu rəqəmləri təsadüfən diqqətə çatdırmıram. Baxın, Avropa-nın indi problem olaraq gördüyü məsələni Ulu öndər hələ

ötən əsrin 70-ci illərində gərək həyata çevirmişdi. Hələ o zamanlar Heydər Əliyev ali məktəb və texnikumlarda təhsil alan qadınların sayının artırılmasına və onların elmlə məşğul olmasının stimullaşdırılmasına diqqət verməyi vacib məsələ kimi qarşıya qoyurdu. Göründüyü kimi, Azərbaycanda bu sahədə elə də ciddi problemlər yaşanmayıb. Məhz Heydər Əliyevin uğurlu fəaliyyəti sayəsində və onun siyasi xəttinin nəticəsində Azərbaycanda qadınlar həmişə özlərini sözün həqiqi mənasında cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvü kimi hiss ediblər. Bu, Heydər Əliyev siyasətinin tərkib hissəsidir.

Söz yox ki, qadınlara münasibətlə bağlı müəyyən problemlər mövcuddur. Bəziləri bunu şərqli olmağımızla əlaqələndirirlər. Lakin mən düşünürəm ki, bunu yalnız Azərbaycan, yaxud da Şərq problemi kimi qabartmaq düz deyil. Çünki bu məsələ qlobal xarakterli məsələdir və təsadüfi deyil ki, hələ ötən əsrin 70-ci illərindən

BMT gender tədqiqatlarına xüsusi diqqət ayırır. Bu qurumun təşəbbüsü ilə 1975-ci ilin dünya səviyyəsində Beynəlxalq qadın ili kimi qeyd edilməsi də bu fikri bir daha təsdiqləyir.

Heydər Əliyevin xalqın təkidi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıtması Azərbaycan qadınına olan saygını daha da artırdı. Onun ölkəmizdə açıq cəmiyyət uğrunda gördüyü işlər gender probleminin həlli üçün hərtərəfli baza yaratdı. Burada bir məsələni xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Heydər Əliyevin qayıdışı Azərbaycanın müharibə şəraitində olduğu bir zamanə təsadüf edirdi. Yəqin ki, müharibə dövründə qadınların daha böyük məhrumiyyətlərlə üzləşdiyini hamı təsdiqləyər. Çünki hər hansı insan itkisi bir ananın övladını, bir qadının ailə başçısını, bir qızın nişanlısını itirməsi deməkdir. Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra analarımızın, gəlinlərimizin, qızlarımızın göz yaşları qurudu, atəşkəs əldə

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il fərmanı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsini təsis etməsi görüşlərin zirvə nöqtəsi oldu. Bununla qadınlara əlavə səlahiyyət verildi, birbaşa onların problemləri ilə məşğul olan dövlət qurumu yaradıldı. Bu sənəd hər bir mənada ölkəmizdə qadınların daha fəal olmasına, onların cəmiyyətin bütün sahələrində mühüm yer tutmalarına yüksək dövlət siyasətinin göstəricisidir.

edildi. Düzdür, bu gün də Ermənistanın təcavüzkar və terrorçu siyasəti ucbatından bu atəşkəs pozulur, ara-sıra müəyyən itki-lər olur. Ancaq bu, kütləvi deyil. Bu mənada hər birimiz Ümummilli liderin siyasi dəsti-xəttinə və bu dəsti-xəttin layiq-li davamçısı cənab Prezident İlham Əliyevə minnətdarıq.

Məhz Heydər Əliyevin müə-lifliyi ilə qəbul olunan Azər-baycan Respublikası Konstitu-siyasında qadınların kişilərlə bərabərhüquqlu olması təsdiq edilib. Bununla demokratik cəmiyyət quruculuğunda qadın-ların iştirakının hüquqi bazası yaradılıb. Bu isə öz növbəsində ictimai-siyasi həyatımızın bütün sferalarında gender siyasətinin güclənməsinə gətirib çıxarıb. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev siyasi xəttinin bərqərar olduğu zamanlarda qadınlarımızın hüquqlarının qorunması, onla-rın cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvü olması üçün mümkün olan bütün işlər görülüb. Nəzərinizə çıtdırmaq istəyirəm ki, bu gün Heydər Əliyev dedikdə müstə-qil Azərbaycan dövləti, müstə-qil Azərbaycan dedikdə isə Heydər Əliyev yada düşür. Bu ifadələr leksikonumuzda sino-

“Yaradıcı qadınlar, problemlər və perspektivlər” mövzusunda konfrans

nim kimi işlədilir. Ona görə də Heydər Əliyevin Azərbaycan qadınına cəmiyyətdə yüksək yer verməsindən danışarkən, bu həm də elə Azərbaycan dövlətinin bu istiqamətdə gördüyü iş kimi qəbul edilməlidir.

1995-ci ilin iyununda Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara münasibətdə bütün ayrı-seçkilik formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyasına qoşuldu. Elə həmin ilin yayında Heydər Əliyev Çində keçirilən Qadınların IV Beynəlxalq Konfransında qadınlarımızın yüksək səviyyədə təmsil olunmaları üçün Milli Hazırlıq Komitəsinin yaradılması barədə sərəncam imzaladı. Tarixə Pekin Konfransı kimi düşən beynəlxalq toplantının qəbul etdiyi qərar və qətnamələr dünyada qadın problemlərinin həllinin tezləşdirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Amma bütün dünyanın bu şəkildə qəbul etdiyi Pekin Konfransından öncə məhz Heydər Əliyevin siyasi düşüncəsi, Azərbaycan qadınına böyük saygısı bu işlərin ölkəmizdə hələ xeyli illər öncədən həyata keçirilməsinə start vermişdi.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il fərmanı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin təsis etməsi isə görülən işlərin zirvə nöqtəsi oldu. Bununla qadınlara əlavə səlahiyyət verildi, birbaşa onların problemləri ilə məşğul olan dövlət qurumu yaradıldı. Bu sənəd hər bir mənada ölkəmizdə qadınların daha fəal olması, onların cəmiyyətin bütün sahələrində mühüm yer tutmalarına yüksək dövlət siyasətinin göstəricisidir.

Bu bir həqiqətdir ki, 2000-ci ilin mart ayının 6-da Heydər Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasəti

nin həyata keçirilməsi haqqında” fərmanı ölkədə qadın siyasətinin gerçəkləşməsinə xidmət edən məsələlərdəndir. Təqdirəlayiq haldır ki, həmin sənəd 2001-ci ildə bütün dünya dövlətlərinə paylanılıb və bu sahədə ən yaxşı sənəd kimi qəbul olunub.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycanda qadın problemləri daim dövlət qayğısındadır və gender proqramı ardıcıl surətdə həyata keçirilməkdədir. Azərbaycan bu sahədə problemlərin həllinin tərəfdarıdır. Ümumən götürdükdə, mən ölkəmizdə gender məsələləri ilə bağlı hər hansı problemin olmadığı fikrindəyəm. Ölkəmizin milli xüsusiyyətləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Bunu təsadüfən xatırlatmadım. Çünki bəzən əcnəbilərin tövsiyə etdikləri gender bərabərliyi ilə bizim milli adət-ənənələrimiz bir araya sığmır. Mən düşünürəm ki, belə məqamlarda mütləq milliliyə üstünlük verilməlidir. Sevindirici haldır ki, bu gün dövlətimizin gördüyü işlərdə bu məsələlər gözlənilir.

Ümumən Azərbaycanda qadınların fəallığının qısa müddət ərzində hərəkət halına gəlməsi Heydər Əliyev siyasəti

nəticəsində özünün yüksək mərhələsini yaşayır. Azərbaycan qadınları Ümummilli liderin qayğısını heç zaman unutmayacaqlar.

Bu gün Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın şəxsində qadınlarımız dünya səviyyəsində öz sözünü deyir. Şərq və Qərb xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən, milli dəyərlərimizin və mədəniyyətimizin təbliğatçısı, Azərbaycan adət-ənənələrinin qoruyucusu, ümummilli problemlərimizin dünya müstəvisinə çıxarılmasında əvəzsiz xidmətləri olan Mehriban xanım Əliyeva ideal bir qadın obrazıdır və əminəm ki, bu obraz Azərbaycan qadınlarının dünyabaxışında, gələcəyində mühüm rol oynayacaqdır. Ona görə də ümumən qadınlarımız yaranmış bu imkan və şəraitdən istifadə etməlidirlər. Şübhə etmirəm ki, dövlətimizin diqqət və qayğısından yararlananlar yaxşı ana, nümunəvi həyat yoldaşı olacaqlar. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi bu istiqamətdə böyük və faydalı işlər görür və dövlətimizin bu sahədəki siyasətini uğurla həyata keçirir.

YAP-da
“Qadınların
rolu”
mövzusunda
konfrans

İKT-nin İNKİŞAFINDA YENİ MƏRHƏLƏ

Bildiyimiz kimi, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)” qəbul edilmişdir. Beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq milli strategiyanın həyata keçirilməsi mərhələlərlə aparılır. Bu baxımdan informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafının 2005-2008-ci illəri əhatə edən dövlət proqramı başa çatmışdır. İKT-nin inkişafının 2009-2012-ci illəri əhatə edən növbəti mərhələsi üçün dövlət proqramının layihəsi hazırlanmışdır. Bu layihədə nəzərdə tutulmuş məsələlərə və ümumiyyətlə, İKT-nin Azərbaycandakı gələcək inkişaf perspektivlərinə aydınlıq gətirmək üçün rabitə və informasiya texnologiyaları naziri Əli Abbasova müraciət etdik.

- Əli müəllim, Azərbaycanda 2009-2012-ci illər üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafına dair ikinci dövlət proqramı layihəsi hazırlanmışdır. Layihədə hansı tədbirlər nəzərdə tutulur?

- İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafının 2005-2008-ci illəri əhatə edən mərhələsi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş dövlət proqramında qarşıya qoyulan məsələlər ümumən həll edilmişdir.

Artıq İKT-nin inkişafının 2009-2012-ci illəri əhatə edən növbəti mərhələsi üçün dövlət proqramının layihəsi hazırlanmışdır. Bu proqramda müxtəlif sahələr üzrə İKT-nin tətbiqi, onların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi ilə bağlı layihələrə üstünlük verilir. Proqram müxtəlif qurumların təklifləri əsasında və əvvəlki mərhələnin nəticələri, cəmiyyətin tələbatı, dünya təcrübəsi, həmçinin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı nəzərə alınmaqla formalaşdırılmışdır.

- Çıxışlarınızda qeyd etmişiniz ki, 2018-ci ildə Azərbaycanda innovasiya texnologiyalarının gəlirləri neft-qaz sektorunun gəlirləri səviyyəsinə çatacaq. Xahiş edirik fikrinizi bir qədər açıqlayasınız.

- Belə qənaətə gəlməyin əsas səbəbi ölkəmizdəki sosial-siyasi sabitlik, davamlı iqtisadi inkişaf, o cümlədən İKT sahəsindəki artım, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üzrə həyata

keçirilən dövlət siyasəti, Azərbaycanın artan beynəlxalq nüfuzu və əhəmiyyəti, həmçinin mövcud elmi-texniki kadr potensialıdır. Digər səbəb isə ölkəmizdə İKT sahəsinin inkişafı üzrə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət və fəaliyyətdir.

Bu gün İKT dünyada sosial-iqtisadi inkişafda fəal olmaqla yanaşı, həmçinin özü də istehsal və xidmət sahəsi kimi genişlənməkdədir. Gündən-günə İKT-nin fərdi həyatımızdakı, cəmiyyətdəki və ölkənin beynəlxalq əlaqələrindəki rolu artmaqdadır. İKT həmçinin elmin, təhsilin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb olur. Bütün bunları nəzərə alaraq, İKT sahəsinin ölkəmizdə də inkişaf etdirilməsi və yuxarıda qeyd etdiyim kimi, həm də sənaye və xidmət sahəsi kimi inkişafına xüsusi diqqət verilir.

Son 5 ildə Azərbaycanda İKT və poçt sahəsində orta artım 32,1% təşkil etmişdir. İKT Azərbaycanda enerji sənayesindən sonra ən dinamik inkişaf tempinə malik olan sahədir və qeyri-neft sektorunda tikinti sahəsindən sonra ikinci vergi ödəyicisidir. Qeyd edim ki, 2007-ci ildə Azərbaycanda İKT bazarının həcmi 773,5 milyon manatdan artıq olmuş, 2008-ci ildə isə 990,5 milyon manat təşkil etmişdir. Artıq Azərbaycan şirkətləri həm regionun İKT bazarında, həm də global bazarda iştirak edirlər. Eyni zamanda, ölkəmizin coğrafi mövqeyi imkan yaradır ki, Azərbaycan region üçün istehsal və ixrac, informasiya resursları və tranziti mərkəzi kimi formalaşa bilsin.

Mövcud imkanların daha da gücləndirilməsi üçün ölkəmizdə innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi vacibdir. Bu səbəbdən, nazirlik tərəfindən Regional İnnovasiya Zonasının yaradılması üzrə ilkin layihə sənədləri hazırlanmışdır və güman edirik ki, yaxın zamanda bu istiqamətdə konkret irəliləyiş olacaqdır.

Bildiyiniz kimi, ölkəmiz “Qərb-Şərq yüksəksürətli informasiya magistralı” təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Bu layihə Qərbi Avropanın və Sakit okean hövzəsinin inkişaf etmiş ölkələrini birləşdirən yüksəksürətli Avro-Asiya informasiya magistralının yaradılmasını nəzərdə tutur. Magistral Şərqi Avropanı, MDB, Türkiyə, İran, Mərkəzi Asiya ölkələrini, o cümlədən Əfqanıstan və Pakistanı əhatə etməklə bu regionların

sosial-iqtisadi inkişafına və ümumilikdə beynəlxalq informasiya mübadiləsinə təkan verə bilər. “Bakutel-2008” beynəlxalq sərgi və konfransı çərçivəsində keçirilmiş regional nazirlər toplantısında bu layihə müzakirə edilmiş və “Transmilli Avrasiya Super İnformasiya Magistralına dair Bakı Bəyannaməsi” qəbul olunmuşdur. Layihənin 2009-cu ilin sentyabrında BMT-nin Baş Assambleyasının sessiyasında müzakirəyə çıxarılması və iqtisadi-texniki əsaslandırılmanın hazırlanması üzrə işlərin aparılması planlaşdırılır. Artıq nazirlikdə işçi qrupu yaradılmışdır, yaxın vaxtlarda isə beynəlxalq işçi qrupunun formalaşdırılması nəzərdə tutulur.

Digər vacib məsələ isə ölkəmizin süni telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması

dır. 4 noyabr 2008-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması haqqında” Sərəncam imzalamışdır. Süni peykin orbitə çıxarılması ölkəmizin informasiya tranziti məkanına çevrilməsinə, informasiya təhlükəsizliyinin yüksəldilməsinə xidmət edəcəkdir. Layihə ölkəmizdə, həmçinin regionda televiziya, radio, internet, beynəlxalq telefon trafiki, informasiya mübadiləsi və bir sıra digər xidmətlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradacaqdır.

Bütün bu qeyd edilənlər onu deməyə əsas verir ki, ölkəmiz yaxın 10-15 ildə İKT sahəsində ciddi irəliləyiş əldə edə bilər və bu sahə ölkə iqtisadiyyatının əsas sütunlarından ola bilər.

- Regional İnnovasiya Zonasının yaradılmasının mexanizmləri və hazırkı durumu barədə danışdıq.

- Regional İnnovasiya Zonası (RİZ) ölkəmizin İKT sektorunun inkişafına təkan verəcək amillərdən biri sayılır. RİZ-in texniki-iqtisadi əsaslandırılması işlənmiş, tərkibi müəyyənləşdirilmiş, fəaliyyəti üçün ilkin təşkilati və hüquqi sənəd layihələri hazırlanmış, İKT bazarında tələb və təklifin təhlili aparılmışdır. Güman edirik ki, hazırda Milli Məclisin gündəliyində olan “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” və “İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiqi haqqında” qanun layihələrinin qəbul edilməsi bu prosesə təkan verəcək, RİZ-in təşkilati işləri və fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin, tətbiq ediləcək müxtəlif güzəştlərin müəyyənləşdirilməsində yardımçı olacaqdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, dün-

yada innovativ inkişaf gələcək iqtisadi rifahın əsası sayılır və demək olar ki, bütün ölkələrdə, o cümlədən Rusiya, Qazaxıstan, Ukrayna, Belarus, Türkiyə və regionun digər dövlətlərində bu məqsədlə əməli işlər görülür.

- Azərbaycanda İKT sahəsində qoyulan xarici investisiyaların həcmi nə qədərdir və hansı sektorlara yönəlir?

- Ölkəmizin İKT sektoru inkişaf tempinə görə xarici və yerli investorların diqqətini cəlb edir. 2008-ci ildə İKT və poçt sektoru üzrə əldə olunan gəlirlərin ÜDM-də payı 1,9% təşkil etmişdir.

2007-ci il ərzində İKT müəssisələri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi təxminən 190 milyon ABŞ dolları olmuşdur. 2008-ci ildə telekommunikasiya və poçt sektoruna investisiya qoyuluşları 196,6 milyon ABŞ dolları

təşkil etmişdir. Qeyd etməliyəm ki, qoyulan investisiyaların 95%-dən çoxu telekommunikasiya sektoru üzrədir. Ümumilikdə son 5 ildə telekommunikasiya sektoru üzrə 855 milyon ABŞ dollarından artıq investisiya qoyuluşu həyata keçirilmişdir ki, qoyulan investisiyaların təxminən 22,3%-i dövlət rabitə müəssisələrinin, 77,7%-i isə qeyri-dövlət rabitə müəssisələrinin payına düşür. Göründüyü kimi, telekommunikasiya sektoruna qoyulan investisiyaların böyük hissəsi özəl sektorun payına düşür və burada mobil rabitə sektoru üstünlük təşkil edir.

- Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, ölkədə keçirilən islahatlar nəticəsində rabitə xidmətlərinin sayı keçən illə müqayisədə 27,5% artıb. Bu artım ölkənin rabitə sahəsində hansı irəliləyişlərə səbəb olub?

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2008-ci ildə də sahə üzrə yüksək artım əldə olunmuş və bu artım 28,3% təşkil etmişdir. Ötən ilin ən başlıca nəticəsi ölkəmizdə bütün yaşayış məntəqələrinin telefonlaşdırılmasına nail olmağımızdır. Bu, MDB ölkələri arasında ilk göstəricidir. Bunun üçün adi rabitə vasitələri ilə yanaşı, simsiz və peyk rabitə texnologiyaları tətbiq edilmiş və hətta ən ucaq coğrafi məntəqələrə də telefon xidməti çatdırılmışdır. 454 ucaq yaşayış məntəqəsindən 136-da simsiz, 318-də isə peyk rabitə avadanlıqları quraşdırılmışdır.

Ümumilikdə ölkəmizdə telekommunikasiya infrastrukturunun modernləşdirilməsi, ən yeni texnologiyaların tətbiqi üzrə ciddi işlər görülməkdədir.

2003-2008-ci illər ərzində 987.846 nömrə tutumlu yeni ATS-lər istifadəyə verilərək ümumistifadəli sabit telefon şəbəkəsinin tutumu 1.505.841 nömrəyə çatdırılmışdır. Respublika telefon şəbəkəsində elektron ATS-lərin xüsusi çəkisi 2009-cu ilin əvvəlində 83,1%, o cümlədən Bakı şəhərində 85,5%, respublikanın digər bölgələrində isə 80,7% təşkil etmişdir. Artıq respublikanın 23 şəhər və rayonunun, o cümlədən bütövlükdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının telefon şəbəkələri yenidən qurularaq tam elektronlaşdırılmışdır. 2003-2008-ci illər ərzində sabit şəbəkə telefonlarından istifadə edən abunəçilərin sayı 394.862 nəfər artaraq 1.318.662 nəfərə, mobil şəbəkə abunəçilərinin sayı 4.842.900 nəfər artaraq 5.900.000 nəfərə çatdırılmışdır. Hər 100 nəfər əhaliyə düşən mobil abunəçilərin sayı 68-ə yüksəlmişdir. Bu illər ərzində hər 100 ailəyə düşən sabit şəbəkə telefonlarının sayı 49,0 ədəddən 65,8

ədədə qədər artırılmışdır. Ölkə daxilində rabitənin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə 2004-2008-ci illərdə 1.243 km uzunluğunda fiber-optik kabel magistralı və xətləri tikilərək istifadəyə verilmiş, TAE fiber-optik kabel magistralının Azərbaycan segmentlərinə birbaşa qoşulan telekommunikasiya qovşaqlarının sayı 33-dən 50-yə çatdırılmışdır.

2008-ci ilin yekunlarına görə, əhalinin hər 100 nəfərinə 37 internet istifadəçisi düşür. Bu da 2005-ci illə müqayisədə 4,6 dəfə çoxdur. Ölkədaxili internet şəbəkəsinin global internet şəbəkəsinə qoşulma sürəti 2004-cü ildə 240 Mb/s-ə təşkil etdiyi halda, 2008-ci ildə 8 Gb/s-ə çatdırılmışdır. Bunun sayəsində mütəmadi olaraq qiymətlərin azalması baş vermiş, respublikamızdan beynəlxalq internet şəbəkəsinə informasiya ixracının həcmi 25 dəfə, idxalının həcmi isə 17 dəfə artmışdır.

Bütün bu qeyd olunanlara baxmayaraq, hələ istədiyimiz məqsədlərə tam nail olmamışıq və bu istiqamətdə çalışırıq. Ölkənin telefon şəbəkəsinin tam elektronlaşdırılması, "100 ailə-100 telefon" nəticəsinə nail olunması, simsiz texnologiyaların əhatə dairəsinin geniş-

ləndirilməsi və yeni texnologiyaların tətbiqi, İnternetdən istifadənin genişləndirilməsi qarşıda duran vəzifələrimizdən biridir.

- Yüksək texnologiyalar sahəsində çalışın mütəxəssislərin biliyi və peşəkarlığı bu gün qanəddicidir mi?

- Hazırda da ölkəmizdə İKT sahəsində ixtisaslı kadrlar mövcuddur və indiyədək həyata keçirilmiş layihələrin icrası buna əyani sübutdur. Bu layihələr əsasən yerli şirkətlərin, milli mütəxəssislərin iştirakı ilə reallaşdırılmışdır.

Lakin texnologiyalar sürətlə inkişaf edir, planlaşdırılan və icra edilən layihələrin sayı çoxalır və daha çox mütəxəssislərə və onların hazırlıq səviyyələrinin artırılmasına ehtiyac yaranır. Bu məqsədlə ali məktəblərimizdə İKT sahəsinə diqqət yetirilir və yeni ixtisaslar açılır. Aparıcı İKT şirkətləri - "Microsoft", "IBM", "Intel", "Cisco" tədris müəssisələrində ixtisasartırma və ya istiqamətləndirici təlimlərin təşkili üçün öz xidmətlərini təklif edirlər.

"2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" çərçivəsində seçilmiş ixtisaslar sırasında İKT ixtisas-

ları da vardır. Müsbət haldır ki, indiyədək xaricdə təhsil almış, hətta işləyib təcrübə toplamış azərbaycanlı mütəxəssislərin də öz vətəninə qayıdışı baş ver-məkdədir.

Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin təşəbbüsü ilə İKT sahəsində kadrların hazırlanması məqsədilə dövlət və özəl şirkətlərin iştirakı ilə “İKT-nin İnkişafı Naminə İnsan Resursları Fondu” təsis edilmişdir. Eyni zamanda, nazirlik öz vəsaiti hesabına tələbələrin xarici ölkələrdə təhsil almasına da şərait yaratmışdır. Gələcəkdə Regional İnnovasiya Zonası çərçivəsində İnformasiya Texnologiyaları Universitetinin fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

- Azərbaycanda “Elektron hökumət” layihələri həyata keçirilməkdədir. Bu istiqamətdə hazırda hansı işlər görülür?

- Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumətin formalaşdırılmasını 5 mərhələyə bölürlər. Dün-

ya ölkələrinin əksəriyyəti əsasən 3-4-cü mərhələdədir. Məlumat üçün bildirim ki, BMT-nin 2008-ci il üçün “Elektron hökumət üzrə hesabatı”nda Azərbaycan 182 ölkə arasında 89-cu mövqedə olmuşdur.

e-hökumətin formalaşdırılması istiqamətində ölkəmizdə bir çox layihələr həyata keçirilmişdir. Bunun sayəsində dövlət orqanları artıq elektron xidmətlərin göstərilməsinə başlamışlar. Elektron vergi bəyannamələrinin təqdimi, abituriyentlərin və dövlət qulluğuna qəbul olunmaq istəyən şəxslərin elektron ərizə verməsi, boş iş yerləri barədə məlumatların əldə edilməsi, istənilən dövlət orqanına elektron məktubla müraciət edilməsi günümüzün reallığına çevrilmişdir.

İşlərin daha da sürətləndirilməsi və kompleks şəkildə aparılması üçün “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq “Elektron hökumətin formalaşdırıl-

ması üzrə Fəaliyyət Proqramı”nın layihəsi hazırlanmışdır.

- “e-hökumət”in formalaşdırılmasında Estoniya təcrübəsinə maraq göstərilir. Bu sahədə Koreya, Yaponiya, ABŞ və digər ölkələrin sistemlərinin üstün cəhətlərindən istifadə ediləcəkmiki?

- Hələ 2002-ci ildə İKT-nin inkişafı üzrə milli strategiya işlənildikən bir çox ölkələrin təcrübəsi öyrənilmiş, o cümlədən bu sahədə ilk sənədlərdən olan və Estoniya parlamentinin 1998-ci ildə qəbul etdiyi “İnformasiya siyasətinin prinsipləri” təhlil edilmişdir. Estoniyanın e-hökumətin formalaşdırılması təcrübəsi diqqətləyiqdir və ciddi nailiyyətləri də mövcuddur. Keçən il bir neçə dövlət qurumunun nümayəndələri Estoniyanın təcrübəsi ilə tanış olmaq üçün səfərdə olmuşlar. Bu il Estoniya Prezidentinin Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində keçirilən biznes forumda Estoniyanın bir qrup İKT şirkətləri iştirak etmişdir.

Azərbaycan müxtəlif ölkələrlə, şirkətlərlə əməkdaşlığa hazırdır və mövcud olan iqtisadi fəaliyyət və investisiya mühiti buna tam imkan yaradır. Bununla əlaqədar olaraq, bir çox ölkələrin təcrübəsi Azərbaycanda tətbiq olunur. Məsələn, nəqliyyat sahəsində intellektual sistemin yaradılmasında Koreya şirkəti, elektron imzanın infrastrukturunun qurulmasında ABŞ şirkəti iştirak edir. Odur ki, ölkəmiz konkret layihələr üzrə mövcud olan həllərdən ən münasib olanını seçmək imkanına malikdir.

- Dünyada baş verən maliyyə böhranının Azərbaycanın IT şirkətlərinin fəaliyyətinə təsir göstərməməsi nə ilə bağlıdır?

- Keçən il İKT sahəsində ciddi geriləmələr olmamışdır. Ümumilikdə isə bir çox şirkətlərin açıqladığı illik hesabatlarında 2008-ci ilin müsbət nəticələrlə başa vurulması qeyd olunur.

Azərbaycanda İKT sektorunun vəziyyəti ilə bağlı qeyd etmək istərdim ki, dünya maliyyə böhranı ölkəmizin şirkətlərinə ciddi təsir etməmişdir. Artıq qeyd etdiyim kimi İKT sektorunda artım yüksək olmuşdur. Ölkəmizdə aparılan balanslı iqtisadi siyasət sayəsində əldə olunmuş hazırkı iqtisadi durumu qiymətləndirərək bəzi şirkətlər Azərbaycan bazarındakı fəaliyyətlərini genişləndirməyi də planlaşdırırlar. Bütün bunlar ölkəmizin İKT şirkətləri üçün müsbət haldır. Bununla yanaşı, dünya iqtisadiyyatında vəziyyət izlənilir və diqqət mərkəzində saxlanılır.

-“Microsoft” şirkətinin Azərbaycanda regional elektron informasiya mərkəzini yaratmaq istəyinə münasibətiniz.

-“Microsoft” şirkətinin 2006-cı ildən ölkəmizdə nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir. Hazırda elektron imza infrastrukturuunun yaradılması üzrə işləri bu şirkətin də daxil olduğu konsorsium yerinə yetirir. Şirkət təhsil müəssisələrinin informasiyalaşdırılması üzrə görülən işlərdə Təhsil Nazirliyinin tərəfdaşdır.

Son 3 ildə şirkətin yüksək rəhbərliyinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevlə 4 görüşü olmuşdur. Davos Beynəlxalq İqtisadi Forumu çərçivəsində 2006-cı ildə şirkətin prezidenti Bill Qeyts, 2007-ci ildə birinci vitse-prezidenti Kreyq Mandi, cari ildə isə baş vitse-prezidenti və “Microsoft International”ın prezidenti Jan-Filip Kurtua ilə görüşlər keçirilmişdir.

Bu görüşlərdə şirkət tərəfindən Azərbaycanda regional informasiya mərkəzinin yaradılması məsələsi barədə fikirlər səsləndirilmiş və bunun müsbət məqamları açıqlanmışdır. Belə bir mərkəzin ölkəmizdə yerləşdirilməsi İKT sahəsində ciddi irəliləyiş ola bilər və ölkəmizin regionda həm informasiya resursları mərkəzi, həm də informasiya tranziti məkanı kimi formalaşmasına, ölkədə İKT xidmətlərinin genişlənməsinə, keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, kadr hazırlığına təsir edə bilər.

Aydın ki, belə bir mərkəzin yaradılması asan məsələ deyil və müəyyən vaxt tələb edir. Bunun üçün ilk növbədə qiymətləndirmənin aparılması, yerli şəraitin münasibliyinin dəqiqləşdirilməsi, informasiya infrastrukturunun fəaliyyəti üçün lazım olan tələblərin müəyyənləşdirilməsi həyata keçirilməlidir. Hazırda bu istiqamətdə işlər aparılır.

- Bir çox ölkələrdə rəqəmli

televiziya yayımına keçidlə bağlı tədbirlər həyata keçirilir. Azərbaycanda bu istiqamətdə hansı işlər görülür?

- Azərbaycanda da rəqəmli televiziya yayımına keçilməsinə hazırlıq görülür. Bu işlərin ölkə miqyasında tətbiqi üçün xüsusi proqram layihəsi hazırlanmış və hökumətə təqdim edilmişdir. Bu proqrama uyğun olaraq, Azərbaycanda rəqəmli yayıma mərhələlərlə keçid nəzərdə tutulur. İlk mərhələdə hüquqi-normativ aktların, texniki tələblərin, lisenziya qaydalarının yenidən işlənilməsi, tariflərin müəyyənləşdirilməsi və respublika əhalisinin 60-70%-ni təmin edə biləcək televiziya yayım şəbəkəsinin qurulması nəzərdə tutulur. Növbəti mərhələlərdə isə ölkə ərazisində rəqəmli televiziya vericilərinin quraşdırılması yolu ilə əhatə dairəsinin 90%-ə, sonra isə 98%-dək genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Nəticədə indiyədək televiziya yayımı ilə əhatə olunmayan yaşayış məntəqələrində də etibarlı qəbul təmin olunacaqdır.

- İKT sahəsinin qanunvericilik bazasının vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz?

- İKT-nin inkişafı ilə bağlı olan vacib qanunlar artıq qəbul edilmişdir. Bu baxımdan, Azərbaycanda İKT sahəsindəki inkişafda, əldə etdiyimiz uğurlarda Milli Məclisin, millət vəkllərinin də bilavasitə xidmətləri vardır. İKT sahəsi ilə bağlı qanunların hazırlanmasında, onlara zəruri olduqda düzəlişlərin edilməsində millət vəkllərinin fəallığını və dəstəyini yüksək qiymətləndiririk. Sahənin dinamik inkişafını nəzərə alaraq, yeni qanun layihələrinin işlənilməsində Milli Məclisin üzvləri ilə sıx əməkdaşlığımıza ümid edirik.

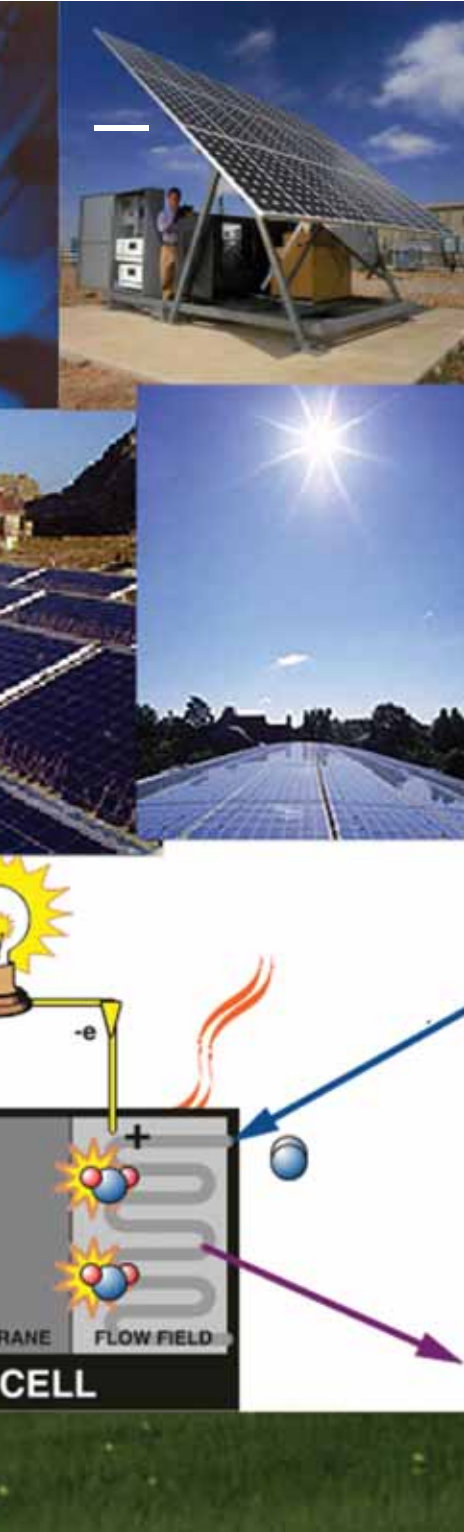

Astan Şahverdiyev
Millət vəkili

BƏRPA OLUNAN ENERJİ MƏNBƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN PERSPEKTİVLƏRİ

İqtisadi inkişaf müxtəlif növ enerjiyə tələbatın artması ilə müşayiət olunur. Bunun nəticəsində bir sıra ekoloji problemlər meydana çıxır. Qlobal istiləşmə, səhrələşmə və quraqlıq, biomüxtəliflik, ozon qatının dağılması kimi problemlər son vaxtlar insan həyatı, ümumiyyətlə, bütün canlı aləm üçün real təhlükəyə çevrilmişdir.

Dünyada, o cümlədən Azərbaycanada belə mühüm problemlərin həlli “Ozon qatının qorunması haqqında Vyana Konvensiyası” (1985), “Ozon qatını dağıdan maddələr haqqında Monreal Protokolu” (1987) və Protokola düzəlişlər (London-1990, Kopenhagen-1992, Monreal-1997), “Dayanıqlı inkişaf haqqında” BMT-nin XXI əsrin gündəliyi konfransı (Rio-de Janeyro-1992), Avropa ölkələrinin ətraf mühit nazirlərinin konfransı (Lyussem-1993), “Dayanıqlı energetika

və parnik effekti yaradan qaz tullantılarının azaldılması haqqında Kioto Protokolu”nun (1997) prinsiplərinə əsaslanmışdır. Bu prinsiplər əsasında yaradılmış konsepsiya artıq bəyənilmiş və “Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Milli İcra Planı”na daxil edilmişdir.

Konkret icra mexanizmləri nəzərə alınmaqla bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəni inkişaf etdirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2004-cü il oktyabrın 21-də “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdur. Sərəncamın həyata keçirilməsi müvafiq dövlət qurumlarına tapşırılmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, vaxtında qəbul olunmuş bu dövlət proqramı milli energetikanın tərəqqisi naminə yeridilən məqsədyönlü siyasətin məntiqi nəticəsidir.

Yaxın 20-30 il ərzində neft müqavilələrinin reallaşdırılması, neft və qazın dünya bazarlarına ixracı Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən güclənməsi ilə yanaşı, ölkədə energetik və ekoloji problemlərin artmasına gətirib çıxara bilər. Azərbaycanda tüstü qazlarının (parnik effekti yaradan qazlar) əsasını karbon qazı təşkil edir ki, onun da emissiyasının 97%-i energetikanın payına düşür. Birbaşa təsirli tüstü qazlarının emissiyasının dəyişmə dinamikasına görə 2000-2025-ci illərdə onun həcmi artacaq. Digər tərəfdən nəzərə almaq lazımdır ki, karbohidrogen xammalı ehtiyatları tükənməz deyil.

Enerji istehlakının effektivliyini artırmaq, bununla da zərərli maddələrin tullantılarını azaltmaq məqsədilə təbiəti mühafizə tədbirlərinin görülməsi

məsi və mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi ilə müsbət nəticələr əldə olunur. Amma bu kifayət deyil. Karbohidrogen xammalından istifadədə qənaətcə, zərərli maddələrin tullantılarının azalmasına əhəmiyyətli enerji növlərini bərpa olunan enerji mənbələri ilə tədricən əvəzləməklə nail olmaq mümkündür. Hazırda bərpa olunan enerji mənbələri energetikanın inkişafında ən perspektivli istiqamət kimi özünü təsdiqləmişdir və yer kürəsi əhalisinin enerji tələbatını global səviyyədə nüvə energetikasıdan daha artıq ödəyir.

Bərpa olunan enerji mənbələri iki yerə bölünür: günəş mənşəli və qeyri-günəş mənşəli.

Günəş mənşəli bərpa olunan enerji mənbələrinə aiddir:

- günəş radiasiyası enerjisi;
- çayların hidravlik enerjisi;
- külək enerjisi;
- biokütlənin enerjisi;
- okean enerjisi (suyun, dalganın temperatur fərqi, dəniz sularında duzluluğun fərqi).

Qeyri-günəş mənşəli bərpa olunan enerji mənbələrinə aiddir:

- geotermal enerji;
- qabarmaların enerjisi.

Bundan başqa istilik nasosu ilə bağlı aşağı potensiallı istiliyin müxtəlif tullantı və mənbələri də bərpa olunan enerji mənbələrinə aiddir.

Bərpa olunan enerji mənbələrinin maraqlı doğuran əsas üstünlükləri bunlardır:

- energetikanın dayanıqlı inkişafını əsaslandıran tükənməzlik və bərpa olunma xüsusiyyəti;

- ekoloji təmizlik;
- ölkənin enerji təhlükəsizliyi üçün zəruri məsələ kimi yer kürəsinin praktiki olaraq istənilən bölgəsində bu və ya digər bərpa olunan enerji mənbələrinin mövcudluğu.

Bərpa olunan enerji mənbələri arasında ehtiyatların miqyasına və ekoloji təmizliyinə görə günəş enerjisi daha perspektivlidir. Azərbaycan öz coğrafi mövqeyinə görə günəş enerjisi ehtiyatları ilə zəngindir. Abşeron yarımadasında və Xəzər dənizinin sahilboyu ərazisində günəş işığının müddəti il ərzində 2500 saata, Naxçıvan Muxtar Respublikasında isə 2900 saata bərabərdir. Məlum olduğu kimi, Naxçıvan Azərbaycanın elektrik təchizəti şəbəkəsindən kənarda qalmışdır və ona görə bu regionda bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə həyati əhəmiyyət kəsb edir. Hesablamalar göstərir ki, Muxtar Respublikanın enerji ehtiyaclarının təxminən yarısını alternativ enerji mənbələri hesabına ödəmək olar. Külək enerjisinə gəldikdə isə məlumdur ki, Abşeron yarımadası və Xəzər dənizinin sahilboyu əra-

zində il ərzində 270 gündən artıq güclü küləklər əsir. Küləyin orta illik sürəti saniyədə 7,2 metrdir. Ölkənin digər regionlarında küləkli günlərin sayı 20-70 həddindədir. Hesablamalar göstərir ki, 500 kVt gücə malik olan bir külək elektrik stansiyası daş kömür stansiyası ilə müqayisədə 750-1250 ton karbon qazının, 3-6 ton digər zərərli maddələrin emissiyasının qarşısını alır. Abşeron yarımadasında külək qurğularının tətbiqi ölkə iqtisadiyyatına mühüm töhfə olar. Bu ərazidə külək enerjisindən geniş miqyaslı istifadə ümumi enerji balansının 20%-ni təmin edə bilər və bu qədər də üzvü yanacaq qənaət olunur. 20 il ərzində külək enerjisindən istifadə etməklə 2,4 milyon ton mazuta qənaət etmək olar və bu zaman 7,5 milyon ton karbon qazının atmosfərə atılmasının qarşısını almaq mümkündür.

Ekoloji cəhətdən təmiz bərpa olunan enerji mənbələrinə kiçik çayların enerjisi də daxildir. Kiçik hidroelektrik stansiyaların yaradılması ilə ucqar regionları elektrik enerjisi ilə təmin etmək, uzaq məsafələrə ötürülən elektrik enerjisində itkiləri azaltmaq, zərərli qazların tullantılarının qarşısını almaq və yeni iş yerləri yaratmaq mümkündür.

Geotermal enerji dedikdə, müxtəlif dərinliklərdə yerləşən və atmosferdə havanın temperaturundan yüksək temperatura malik olan flyuidlər və quru dağ süxurlarının istiliyi başa düşülür. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında yerin altından səthə istilik axını yayılır, nəticədə temperatur daha yüksək olur. Bu temperatur artımından geotermal stansiyaların yaradılması üçün və ya aşağı potensiallı istilik mənbəyi kimi istifadə oluna bilər.

Hidrotermal mənbələr də böyük maraq doğurur. Belə ki, bu mənbələrdə yeraltı istilik quyu vasitəsilə isti termal suların axını ilə yer səthinə çıxarılır. Bu suyun temperaturu hidrotermal lay daxilindəki təzyiqdə doyma temperaturundan yüksək olur. Təzyiq düşərkən su qaynayır və əmələ gələn buxar buxar turbinində istifadə oluna bilər. Aşağı temperaturlu flyuidlər isti su təchizəti, istixana və binaların qızdırılması, istilik nasoslari vasitəsilə texnologiya proseslər üçün istifadə edilə bilər.

Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə sahəsində təhsil və kadr hazırlığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Problemin mürəkkəbliyi ondadır ki, energetikanın bu sahəsi öz fiziki təbiətinə görə həddən artıq müxtəlif quruluşlara malikdir. Ona görə də müasir mərhələdə bərpa olunan enerji mənbələri üzrə geniş profilili mütəxəssis-

lərin hazırlanması zəruri məsələdir. Bu məqsədlə 1993-cü ildən etibarən Azərbaycan Texniki Universitetinin İstilik və soyuqluq texnikası kafedrasında bərpa olunan enerji mənbələri ixtisası üzrə bakalavr və bərpa olunan enerji çevrilmələrində gedən proseslərin istilik fizikası ixtisası üzrə magistrlər hazırlanır. Universitetin daxili imkanları hesabına tədris və elmi tədqiqat proseslərində istifadə üçün bərpa olunan enerji mənbələri laboratoriyası yaradılmışdır. Laboratoriyada elektrik enerjisi almaq üçün günəş modulu və külək mühərriki quraşdırılmışdır. Tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün kafedranın əməkdaşları Almaniya və Yaponiyada uzunmüddətli elmi ezamiyyətlərdə olurlar. Günəş qurğularında istifadə olunan yeni işçi agentləri yaratmaq və onların istilik-fiziki xassələrini öyrənmək üçün həmin ölkələrin aparıcı universitetləri ilə qarşılıqlı əlaqələr qurulur. Eləcə də kafedranın əməkdaşları YUNESKO-nun bərpa olunan enerji mənbələrinə dair keçirdiyi beynəlxalq konfranslarda muntəzəm iştirak edir və bu sahədə dünyanın aparıcı dövlətlərinin alimləri ilə elmi mübadilələr aparırlar.

Abşeron yarımadasında külək qurğularının tətbiqi ölkə iqtisadiyyatına mühüm töhfə olar. Bu ərazidə külək enerjisindən geniş miqyaslı istifadə ümumi enerji balansının 20%-ni təmin edə bilər və bu qədər də üzvi yanacağa qənaət olunur. 20 il ərzində külək enerjisindən istifadə etməklə 2,4 milyon ton mazuta qənaət etmək olar və bu zaman 7,5 milyon ton karbon qazının atmosfərə atılmasının qarşısını almaq mümkündür.

xalq konfranslarda muntəzəm iştirak edir və bu sahədə dünyanın aparıcı dövlətlərinin alimləri ilə elmi mübadilələr aparırlar.

Bərpa olunan enerji mənbələri ilə məşğul olan mütəxəssislər bu sahənin inkişaf perspektivlərinə şübhə etmirlər. Ən başlıca məsələ ölkədə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə sahəsinə kapital qoyuluşu üçün hüquqi bazanın yaradılmasıdır. Bununla bərabər, sahənin inkişafına mane olan bir sıra amillər də var. Bunlardan alternativ enerji mənbələrinin perspektivləri barədə əhəlinin lazımi dərəcədə məlumatlandırılmamasını, bərpa olunan

enerji mənbələrindən istifadənin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən irəli gələn digər səbəbləri - ənənəvi təcrübənin yoxluğunu, peşəkarların azlığını, müasir texnologiya və reklamların çatışmamasını, rəqabət qabiliyyətinin aşağı səviyyəsini, xaricdə istifadə olunan avadanlıqlar haqqında informasiyanın qıtlığını, cəlbədicə layihələrin olmamasını, sistemli infrastrukturun zəifliyini və s. göstərmək olar. İnanırıq ki, "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı"nın həyata keçirilməsi ilə göstərilən problemlər öz həllini tapacaq.

Yaqub Mahmudov - 70

**Y.M.Mahmudovun
“Şərəf” ordeni ilə təltif edilməsi
haqqında AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN**

SƏRƏNCAMI

*Azərbaycanda tarix elminin tədqiqi və tədrisində
böyük xidmətlərinə görə Yaqub Mikayıl oğlu
Mahmudov “Şərəf” ordeni ilə təltif edilsin.*

İlham ƏLİYEV

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 14 fevral 2009-cu il*

Hörmətli Yaqub müəllim!

*Sizi - Milli Məclisin deputatını və görkəmli alimi 70 illik yubileyiniz münasibətilə səmimi qəlb-
dən təbrik edirəm!*

*Ölkə ictimaiyyəti sizi tarix elmimizin fəxri olan böyük alim kimi tanıyır. Yarım əsrə yaxın bir
müddətdə apardığınız tədqiqatlar və fundamental elmi araşdırmalar ölkəmizdə tarix elminin inki-
şafına böyük töhfələr vermişdir.*

*Sizin tarix sahəsində qazandığınız uğurlar, hazırladığınız dərs vəsaitləri bu gün dünyanın və
Azərbaycanın qabaqcıl elm ocaqlarında, tədqiqat mərkəzlərində öyrənilir və tədris olunur. Sizin
“Azərbaycan tarixi”, “Orta əsrlər tarixi”, “Qarabağ: suallar və faktlar”, “Azərbaycan tarixində
Heydər Əliyev şəxsiyyəti”, “Azərbaycan: qısa dövlətçilik tarixi”, “Azərbaycan diplomatiyası” və
onlarla digər əsərləriniz, dərs vəsaitləriniz rus, ingilis və başqa xarici dillərdə dərc olunmuş,
geniş ictimaiyyət tərəfindən maraqla qarşılanmışdır.*

*Siz tarix elminin bir sıra problemlərinə dair 800-dən çox çap işinin - elmi-publisistik məqalələ-
rin, dərslik və dərs vəsaitlərinin, monoqrafiya və kitabların müəllifi, tarix elmləri doktoru, profes-
sor, respublikanın əməkdar elm xadimisiniz. Araşdırmalarınız, apardığınız tədqiqatların nəticələri
beynəlxalq simpoziumlarda və konfranslarda dəfələrlə Azərbaycan elminin uğuru kimi qiymətlən-
dirilmişdir.*

Siz Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü olmaqla yanaşı, həm də Lütvi-zadə adına Beynəlxalq Müasir Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvüsünüz.

Mənalı həyat yolunuz, zəngin elmi təcrübəniz gənc nəsil üçün gözəl nümunəyə çevrilmişdir. Sizin yetişdirdiyiniz tarixçi alimlər bu gün Azərbaycan elminin inkişafında yaxından iştirak edirlər.

Elm sahəsindəki böyük xidmətləriniz diqqətdən kənarda qalmamış, müxtəlif orden və medallarla yanaşı, müstəqil Azərbaycanın “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmisiniz.

Ölkə ictimaiyyəti Sizi həm də fəal ictimai xadim kimi tanıyır. Siz Ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan Yeni Azərbaycan Partiyasının Siyasi Şurasının üzvüsünüz.

Siz ictimaiyyətin rəğbətini qazanaraq müstəqil Azərbaycanın II çağırış Milli Məclisinin deputatı olmuş, bu gün isə III çağırış Milli Məclisin deputatı kimi ölkə həyatının bütün sahələrində aparılan islahatların hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsində fəal iştirak edirsiniz. Parlamentin Sosial siyasət daimi komissiyasının üzvü, Azərbaycan-Xorvatiya parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun rəhbəri, İtaliya, Macarıstan və Özbəkistan parlamentləri ilə əlaqələr üzrə işçi qruplarının, həmçinin Parlamentlərarası İttifaqda Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvü kimi beynəlxalq əlaqələrimizin möhkəmləndirilməsinə layiqli töhfələr verirsiniz.

Hörmətli Yaqub müəllim!

Sizi 70 illik yubileyiniz münasibəti ilə bir daha ürəkdən təbrik edir, yaşınızın bu müdrik çağında Sizə uzun ömür, möhkəm can sağlığı, Vətənimizin işıqlı sabahı naminə fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar arzulayıram!

Hörmətlə,

Oqtay ƏSƏDOV

*Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin Sədri*

Bakı şəhəri, 10 fevral 2009-cu il

ELİNƏ BAĞLI DEPUTAT

● Deyirlər həyat mübarizədir. Yalnız mübariz və prinsipial insanlar həyatda qarşılıqlı çıxan maneələri mətinliklə dəf edirlər. Tahir Süleymanovun da prinsipiallıq, çətinliklərə mərdliklə sinə gərmək bacarığı onun cəmiyyətdə layiqli yeri tutmasında böyük rol oynayıb. Həm də deyirlər ki, insanı zəhmət ucaldır. Erkən yaşlarından həyat yolunu düzgün müəyyənləşdirən Tahir müəllim əzmlə öz məqsədlərinə doğru addımlayıb. 60 illik ömür yoluna nəzər salarkən bir daha əmin olursan ki, Tahir Süleymanovun həyatda əldə etdiyi uğurlarının əsasında gərgin zəhmət, dərin məsuliyyət, xeyirxah əməllər dayanır.

● 2008-ci il sentyabrın 24-də 60 yaşı tamam olan Tahir Süleymanovun xalqa təmənnasız xidmətlərlə zəngin olan sadə, mənalı ömür yolu haqqında daha dolğun təsəvvür əldə etmək üçün onunla görüşüb söhbət etməyə ehtiyac duyduq.

- Sadə müəllim ailəsində böyüyən Tahir Süleymanova həyat yolu nəyi öyrətdi?

- Sözsüz ki, insanın həyat yolunun müəyyənlişməsində, dünyagörüşünün formalaşmasında onun boya-başa çatdığı mühit mühüm rol oynayır. Halal zəhmətlə yaşayan valideynlərim məni daim düzgün yola yönəldiblər. Dil-ədəbiyyat müəllimi olan atam Süleyman Süleymanov dövrünün tanınmış pedaqoqu, milli ruhlu ziyalı idi. Uzun illər yaşadığı kənddə orta məktəb direktoru olub. Zəhmətsevərliyinə, ictimai fəallığına, nüfuzuna görə yerli kolxoza sədr təyin ediblər. 8 illik sədrliyi dövründə o, təsərrüfat sahəsində də fərqlənib, insanlara qayğıkeş rəhbər olub. 60-cı illərin əvvəlində öz arzusu ilə yenidən orta məktəbdə direktor vəzifəsinə qaytarılıb.

Ömrünün sonunadək həmin məktəbdə direktor işləyib.

Atam həyatın mənasını mədiyyatda deyil, mənaəviyyatın zənginliyində görürdü. Elə fərvan həyat görməsəm də, Allaha şükür, dolanışığımız var idi. Hətta fikirləşirdim ki, atamdan varlı adam yoxdur. Atam bizi yaxşılıq və xeyirxahlıq etmək, həyatdan mənaəvi zövq almaq ruhunda tərbiyə edirdi, xüsusən də düzgünlüyü və ədaləti yüksək qiymətləndirirdi.

Sizə bir epizod danışım. Bir dəfə məktəbdə aldığım aşağı qiyməti atamdan gizlətməyə cəhd etdim. Onda atam mənə dedi ki, “oğul, çalış heç vaxt yalan danışma. Ən böyük həqiqət düzlükdür”. Bütün həyatım boyu bu nəsihətə əməl etdim. Həyatda həmişə düzgünlüyün tərəfini tutdum.

Həyat mənaə atamın öyüd-nə-

sihətlərinin doğruluğunu əyani şəkildə sübut etdi: məqsədə çatmaq üçün prinsipial olmağı, çətinliklərə sinə gərməyi, haqqı nəhaqqa verməməyi, düzgünlük, sədaqət kimi əxlaqi dəyərləri daim uca tutmağı öyrətdi. Bir də həyat mənaə insanlarla münasibətdə sadə, mehriban olmağı öyrətdi. İstər gənc olsun, istər yaşlı, fərqi yoxdur, insanlara inanmalı, onlara etibar etməlisən, səmimi olmalısən.

- Necə oldu ki, mağazada satıcı vəzifəsindən parlamentdə deputat kürsüsünə qədər yüksəldiniz?

- Əslində hüquqşünas olmaq istəyirdim. Sənədlərimi indiki Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə vermişdim. Balım çatmadığı üçün müsabiqədən keçmədim. İmtahanları müvəffəqiyyətlə verdiyimə gö-

rə məni Bakı Sovet Ticarət Texnikumunda təhsil almağa dəvət etdilər. Kəndə də ki, əli-boş qayıda bilməzdim... Fikirləşdim ki, yəqin Allah-tala qismətimə belə yazıb. Təklifi qəbil etdim. Sənaye mallarının əmtəəşünaslığı üzrə iki il təhsil aldım.

1968-ci ildə texnikumu bitirib əmək fəaliyyətinə mağazada adi satıcılıqdan başladım. Univermaq müdiri vəzifəsinə kimi yüksəldim. Fikirləşirdim ki, ticarətdə işləməyəcəyəm, sənayedə, istehsalatda çalışacağam. Həm də o vaxtlar Dəvəçidə böyük broylar və taxıl kombinatı tikilirdi. Ona görə də bir neçə il əmtəəşünaslıq sahəsində işlədikdən sonra 1975-ci ildə Moskva Yeyinti Sənayesi İnstitutunun iqtisadçı-mühəndis fakültəsinə daxil oldum. 1981-ci ildə Moskvada oxuyub gələndən sonra ixtisaslı kadr olduğum üçün məni dərhal "Azəritifaq"ın Dəvəçi Tədarük Kontorunun direktoru təyin etdilər. 1982-ci ildə isə birinci katibin tövsiyəsi ilə Pirəbədil Xalça Fabrikinin direktoru təyin edildim. Böyük bir müəssisə idi, 1200 nəfər işçisi vardı. Bu fabrikin xalçaları ancaq xaricə gedirdi. Orada 5 il işlədim. İki dəfə respublikanın keçici bayrağını aldım.

1988-89-cu illər gəldi. Respublikada çörək qıtlığı yarandı. Dəvəçi-Siyəzən o vaxtlar bir rayon idi. Hər birində də bir çörəkbişirmə zavodu vardı. İkisini birləşdirib məni də baş direktor təyin etdilər. 1993-cü ilə qədər ən çətin illərim oldu. Un yox idi, çörək çatmırdı. Bakıda da çörək qıtlığı var idi. Bizim zavod nəinki Dəvəçini, Siyəzəni, həm də Quba və Xaçmazı da çörəklə təmin edirdi. Sonra 1993-cü ilin noyabrında Ulu öndərimizin tövsiyəsi ilə məni hələ tikilməkdə olan Dəvəçi Taxıl Məhsulları Kom-

binatına direktor təyin etdilər. Bu, dövlət əhəmiyyətli layihə Prezident Aparatının nəzarətində idi. Mənə bir il vaxt verdilər ki, bu obyektə tikib istifadəyə verim. 1994-cü il dekabrın 27-də ilk məhsul buraxıldı. Zaqafqaziyada nəhəngliyinə görə iki belə kombinat var: biri Dərnəgüldəki, biri də Dəvəçidəki Taxıl Məhsulları Kombinatı. 1994-cü ildən 2000-ci ilə qədər Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin taxıl məhsullarına olan tələbatının əsas hissəsini bizim kombinat ödəyirdi.

2000-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyası 93 sayılı Xaçmaz-Dəvəçi seçki dairəsindən mənim deputatlığa namizədliyimi irəli sürdü.

Bir epizod danışım. Xaçma-

zın bir kəndində seçkiqabağı kampaniya gedirdi. Xaçmaza getmişdik. Mən özüm dəvəçiliyəm. Xaçmazın kəndlərinə o qədər də bələd deyiləm. Əvvəlcə vəkilm danışdı, mənim barəmdə məlumat verməyə başladı. Elə bu vaxt bir ağsaqqal ayağa durub dedi ki, "a kişi, sən nə danışırısan? Mənə söz ver". Fikirləşdim ki, yəqin ağsaqqal məni tənqid edəcək. Belə ki, seçki dairəsindən 21 nəfər namizədliyini vermişdi. Çoxu da xaçmazlı idi. Düşündüm ki, ağsaqqal yəqin onlardan birinin adamıdır.

Vəkil kişiyyə söz vermək istəmirdi. Dedim: "Qoy ağsaqqal sözünü desin". O, vəkile üzünü tutub dedi: "Basa düşürəm, sən vəkilsən. Yarım saatdır Tahir

Süleymanovu bizə təqdim edirsən. Ay oğul, indi sən Tahir Süleymanovu bizə tanıdacaqsan? Bu kişi 90-cı illərdə bu kəndi, eləcə də bütün Xaçmazı, Dəvəçini çörəklə təmin edən Tahir Süleymanovdur da. Biz onu yaxşı tanıyırdıq. Bizə məhz belə deputat lazımdır”.

Zal ağsaqqalın sözlərini gurultu ilə alqışladı. Mən burada xalqımızın qədirlənliyinin bir daha əyani şahidi oldum. Bu görüş mənə böyük təsir bağışladı. Seçicilərin böyük dəstəyi ilə deputat seçildim. O günləri xatırlayanda indi də həyəcanlanıram. 2005-ci il deputat seçkilərində də xalqın dəstəyi ilə rəqiblərimi böyük səs çoxluğu ilə geridə qoydum və ikinci dəfə deputat seçildim.

- Tahir müəllim, istehsalatdan siyasətə gəldiniz. Siyasət-

çi olmaq üçün özünüzdə hansısa bir xüsusiyyət yetişdirdinizmi, daxilən hansısa bir dəyişiklik oldumu? Çünki siyasət bir qədər fərqli sahədir.

- O dövr başdan ayağa elə siyasət idi. Hər yerdə siyasətdən danışılırdı. Meydan hərəkatlarında siyasətdən necə kənarda durmaq olardı, ictimai-siyasi həyata necə laqeyd qalmaqları olardı. Xalqın taleyüklü məsələləri həll olunurdu. Əhalinin ziyalı sözünə, ziyalı mövqeyinə böyük ehtiyacı var idi. Çünki hər ağızdan bir avaz gəlirdi. Kimin doğru, kimin yalan danışdığını yəqin etmək müşkül məsələ idi. Bir neçə böyük müəssisənin direktoru olduğuma görəmi, azdan-çoxdan hörmətim olduğu üçün mü, hər halda hiss edirdim ki, camaat mənim mövqeyimlə çox maraqlanır. Azərbaycanın xilasını baxı-

mından ən düzgün mövqe isə Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursuna sadiqlik xətti idi. Mən bu yolu seçdim və öz qənaətimin düzgünlüyünə bir dəfə də olsun şübhə etmədim.

Düzdür, Milli Məclisə gələndə bir qədər narahat idim. Amma çox keçmədi ki, işə alışdım. Siyasət elə bir elmdir ki, onu öyrəndikcə öyrənirsən. Dərinə gedəndə görürsən ki, siyasət ucsuz-bucaqsız bir ümmandır və orada öyrəniləsi hələ çox şey var. Bir də ki, siyasət gündəlik yeniləşir. 2-3 il bundan qabaq kimin ağılına gələrdi ki, Avropada qaz problemi bu həddə çatacaq. Kim deyə bilərdi ki, dünyanı iqtisadi böhran bürüyəcək. Görürsünüz, bu dəyişikliklər siyasətə də yeni yanaşmalar, yeni baxışlar gətirir. Dünən düzgün sayılan, bu gün qəbul edilmir.

- Bəziləri millət vəkili statusunu bütün problemlərdən azad, rahat həyat tərzinin qarantı sayırlar. Bu fikrə münasibətiniz.

- Mən hesab edirəm ki, bu səhv fikirdir. Ölkə inkişafdadır. Milli Məclis respublikanın qanunverici orqanı kimi hər il bu inkişafı dəstəkləyən hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi üçün qanunlar qəbul edir. Eyni zamanda müasir dövrün tələbi, iqtisadi inkişafımız qanunlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zərurətini yaradır. Bu istiqamətdə deputatlarımızın məhsuldar fəaliyyəti göz qabağındadır. Milli Məclis üzvlərinin gündəlik və gərgin əməyi sayəsində qanunverici orqan günün tələblərinə yüksək səviyyədə cavab verir, Azərbaycan Respublikasının qanunverici hüquqi bazasının yaradılmasında məhsuldar və səmərəli fəaliyyət göstərir. Hətta biz çox vaxt tətil aylarında da işləyirik. Çünki müasir dövrdə inkişaf çox sürətlə gedir və bu da bizdən günün tələblərinə çevik cavab verməyi tələb edir. Bu arasıkəsilməz bir prosesdir. Deputatların işi isə kifayət qədər gərgindir.

- Hansı qanunların müzakirəsi zamanı daha aktiv iştirak edirsiniz?

- Ümumiyyətlə, hər bir qanun öz-özlüyündə əsasdır, vacibdir. İlk növbədə seçicilərin maraq və mənafeyi ilə bağlı qanunlara çox həssasam. Əslində bütün qanunlar xalqın mənafeyi üçün qəbul edilir. Lakin bəzi qanunlar da var ki, cəmiyyətin bütün üzvlərinə aiddir. Məsələn, götürək elə "Təhsil haqqında" qanunu. Əhali tərəfindən də bu qanunun müzakirəsinə böyük maraq göstərilir.

Əslində cəmiyyətdə hər kəsin maraq dairəsində olan bir qanun var və onu əsas sayır. Məsələn, idmançılar idman

haqqında qanunla, tikinti sektorunda çalışanlar şəhərsalma haqqında qanunlarla daha çox maraqlanırlar.

- Tahir müəllim, bu gün ictimaiyyətin maraq cərcivəsində olan əsas mövzu Konstitusiyaya aktına əlavə və dəyişikliklərin edilməsi məqsədilə martın 18-də keçiriləcək referendumdur. Sizcə bu dəyişiklikləri labüd edən amillər hansılardır?

- 1995-ci ildə Ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını referendum yolu ilə qəbul etdik. Zaman keçir, həyat dəyişir, ölkəmiz inkişaf edir. Azərbaycan indi dünyanın qabaqcıl ölkələri sırasındadır.

Eyni zamanda Azərbaycan Qərbə, Avropaya inteqrasiya edir. Ona görə də zaman-zaman qanunlara, o cümlədən Konstitusiyaya dəyişikliklər etmək labüddür. Bütün dövlətlərdə konstitusiyalara dəyişiklik edilir və Azərbaycan üçün də bu hal istisna deyil. Bundan sonra da vaxt gələcək Konstitusiyaya dəyişikliklər etmək lazım olacaq.

Konstitusiyaya dəyişikliklər yalnız referendum yolu ilə həyata keçirilir. Biz əhali ilə görüşürük. Mənim qəbuluma çox seçicilər gəlir. Bu barədə suallar da verirlər. Bunu yerində olan, vacib bir tədbir kimi qiymətləndirirlər. Nəzərdə tutulan dəyişikliklər zamanın, xalqın tələbidir və ölkəmizin gələcəkdə də davamlı inkişafı üçün lazımdır. Məqsəd Azərbaycan Konstitusiyasını müasir demokratiyanın tələblərinə uyğunlaşdırmaqdır.

- İşiniz əsasən paytaxtla bağlı olsa da, Dəvəçi rayonunda yaşayırsınız.

- Seçicilərim Dəvəçidədir. Evim, ailəm, uşaqlarım da ora-

dadır. Rayonda yaşamağı xoşlayıram. Əhali ilə daim təmasda olmaq, onların problemləri ilə yaxından maraqlanmaq mənim borcumdur. Seçicilərimin xeyir-şərində iştirak edirəm. Xalqın arasında mənəvi rahatlıq tapıram. İnsanlarla bir yerdə olmaq, bələdiyyələrlə işləmək mənim deputat fəaliyyətimə çox kömək edir. Mənim üçün belə daha rahatdır.

Bir də Dəvəçi Bakıdan o qədər də uzaq deyil. Saat yarım-ıq yoldur. Yollar da ki, məşallah şüşə kimi.

- Tahir müəllim, 60 yaşınız tamam oldu və cənab Prezident sizi "Şöhrət" ordeni ilə təltif etdi. Təbii ki, burada yaş faktoru əsas deyil, əsas dövlətçiliyə sadiqliyiniz, ictimai-siyasi fəaliyyətiniz, xalqa xidmətinizdir.

- Cənab Prezident ictimai-siyasi fəaliyyətimə görə mənə "Şöhrət" ordeni ilə təltif etməklə, çox böyük diqqət, çox böyük hörmət göstərdi. Fəaliyyətimə verdiyi bu böyük qiymətə görə cənab Prezidentə minnətdaram.

Həyatım boyu mənə hansı işi tapşırıblarsa, yerinə yetirmişəm. Dövlət qarşısında, xalq qarşısında sədaqətlə xidmət etmişəm. Bundan sonra da nə qədər ki, nəfəsim var, canımda can var - fərqi yoxdur deputat oldum, olmadım - dövlətim üçün, xalqım üçün əlimdən gələni edəcəyəm. Mənim həyat amalım da, məqsədim də budur.

Prezident İlham Əliyevin qəbul etdiyi ümummilli proqramların həyata keçirilməsində hamı yardımçı olmalıdır. Hər kəs üzərinə düşən vəzifəni vicdanla yerinə yetirsə, çiçəklənən, inkişaf edən Azərbaycanımız dünyanın ən qüdrətli, ən varlı dövlətlərindən birinə çevrilər.

DÜNYA MALİYYƏ BÖHRANİ və AZƏRBAYCAN

Böhranın təbiəti və təzahürləri

► Dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyilləri getdikcə sürətlə qloballaşan maliyyə münasibətlərinin təsiri altına düşür. Dünya ticarətinin məcmu dəyər göstəriciləri beynəlxalq valyuta ticarətinin cəmi 5%-ni təşkil edir. Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, dünya bazarlarında likvidlərin 97-98%-i bilavasitə maliyyə sektoru ilə əlaqədardır. Maddi istehsalla bağlı maliyyə əməliyyatları isə cəmi 2-3% təşkil edir. Ona görə də dünya maliyyə bazarı bir tərəfdən milli iqtisadiyyatları ucuz kredit və sərmayələrlə təmin etməklə inkişafın sürətlənməsində mühüm rol oynayır, digər tərəfdən isə dünya maliyyə bazarındakı qeyri-stabillik “domino effekti” ilə yayılaraq əksər ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir. Bu, özünü 2008-ci ilin dünya maliyyə böhranının təmsilində çox aydın nümayiş etdirir.

Zəncirvari reaksiya

ABŞ-ın ipoteka krediti bazasında yaranan böhran qısa müddət ərzində digər ölkələrin maliyyə bazarlarına keçdi və sonra sistem xarakteri alaraq iqtisadiyyatın istehsalla bağlı real, eləcə də sosial sektoruna da mənfi təsir göstərməyə başladı. Böhranın dərinləşməsi nəticəsində 2008-ci ilin sonunda dünyanın inkişaf etmiş fond bazarlarında indekslər 40%-dən çox, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə 50-75% aşağı düşdü. Maliyyə böhranının dünya iqtisadiyyatına vurduğu ziyan artıq trilyon dollarlarla ölçülür və itkilər sürətlə artmaqdadır. Beynəlxalq əmtəə bazarında tələbatın aşağı düşməsi nəticəsində xammal və materialların, o cümlədən neftin qiyməti 2008-ci ilin ortalarındakı 147 dollardan ilin sonunda 40 dollara enməklə 4 dəfəyə yaxın aşağı düşmüşdür. Hazırkı dünya maliyyə böhranı digər global problemlərin - enerji böhranının, global iqlim dəyişikliklərinin, dünya ticarətindəki hərc-mərcliyin, beynəlxalq miqrasiyanın güclənməsinin, terrorizmin və hərbi münaqişələrin artmasının və sairənin təsiri altında daha da dərinləşir və həlli mürəkkəbləşir. Böhran

başlayandan bu yana inkişaf etmiş və digər ölkələrin həyata keçirdiyi antiböhran tədbirlərinin təsirinə təhlili belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, hələlik dünyada global problemlərin, o cümlədən böhranın aradan qaldırılmasının etibarlı institusional mexanizmi mövcud deyildir. Ona görə də həyata keçirilən antiböhran tədbirləri əksər ölkələrdə böhranın köklü səbəblərini aradan qaldıra bilmədiyindən, böhran dərinləşməkdə davam edir.

Dünya maliyyə böhranı xeyli dərəcədə obyektiv və təbii xarakter daşısa da, onun çox sürətlə geniş miqyas almasında, dərin qatlara işləyib dəhşətli dərəcədə dağıdıcı xarakterə malik olmasında və bir sıra ölkələri iqtisadi fəlakətlə üz-üzə qoymasında geosiyasi, geo-iqtisadi, hərbi və subyektiv amillərin rolu az deyildir. Bu baxımdan hazırkı global maliyyə böhranı mahiyyət etibarilə obyektiv görünə də, onun görünməyən tərəfləri xeyli dərəcədə insanın “bəd əməlinin” nəticəsidir. Məhz buna görə də dünyanın ən uğurlu banklarının xeyli hissəsi çox ağır vəziyyətə düşüb. Dünyada ad çıxaran şirkətlər istehsalı dayandırır və ya azaltmağa məcbur olurlar. Nəticədə iqtisadiyyatın təkcə maliyyə

Əli Məsimli

Millət vəkili

yə sektoru yox, real və sosial sektorları da böhranın güclü zərbəsinə məruz qalırlar. Bu isə bir çox ölkələrdə işsizlər ordusunun yaranmasına, həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə, sosial gərginliyin, eləcə də sosial-siyasi xarakterli təlatümlərin artmasına gətirib çıxarır.

Birinci zərbə

Postsovet məkanına aid olan ölkələr içərisində dünya maliyyə böhranından ən çox ziyan çəkən Rusiya, Ukrayna və Qazaxıstandır. Eyni zamanda böhran Baltıqyanı ölkələri, Gürcüstan, Ermənistan və Tacikistanın iqtisadiyyatını da çətin vəziyyətə salıb. Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Dünya

Bankının, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının ekspertlərinin qənaətinə görə, Azərbaycan dünya maliyyə böhranından ən az ziyan çəkən və bu böhranın təzyiqinə dözə bilən ölkələr sırasındadır.

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, Azərbaycan iqtisadiyyatı 2005-ci ildən etibarən öz inkişafının iqtisadi artım mərhələsindən sürətli sosial-iqtisadi inkişaf mərhələsinə keçib. Sosial-iqtisadi inkişafın dinamikasını xarakterizə edən ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artımı 2005-ci ildə 26,4%, 2006-cı ildə 34,5%, 2007-ci ildə isə 25% təşkil edib ki, bu dinamika həmin illər ərzində dünya iqtisadiyyatının orta illik artım tempindən 8 dəfə, MDB-nin müvafiq göstəricisindən isə 4 dəfə yüksəkdir. 2008-ci ildə dünyada iqtisadi artım tempi 2,3%, avro zonasına aid olan ölkələrdə 2%, MDB-də 5% olduğu halda, Azərbaycanda iqtisadi artım tempi orta dünya göstəricisini 4 dəfə, avro zonası ölkələrini 5 dəfə, inkişaf etməkdə olan, eləcə də MDB ölkələrinin artım tempini isə 2 dəfə üstələyərək 10,8% təşkil etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, böhranın dərinləşdiyi bir dövrdə Azərbaycanın neftdənəkar sahələrində artım tempi neft sahəsindəki artım tempini 2 dəfə üstələyərək 15,7% təşkil etmişdir.

Dünya maliyyə böhranının təsiri ilə MDB-nin enerji daşıyıcıları ilə zəngin olan iki ölkəsinin - Rusiya və Qazaxıstanın strateji valyuta ehtiyatları sürətlə "əriməyə" başlayıb. 2008-ci ilin avqustundan 2009-cu ilin yanvarın əvvəllərinə qədər Rusiyanın beynəlxalq valyuta ehtiyatları 171,5 milyard dollar və ya 1,4 dəfə azalaraq 597,5 milyard dollardan 426 milyard dollara enmişdir ki, bu da ölkənin

500 milyard dollara yaxınlaşan məcmu xarici borcundan 16% aşağıdır. Azərbaycanda isə 2008-ci il ərzində Dövlət Neft Fondunun valyuta ehtiyatları 4,3 dəfə, Mərkəzi Bankın strateji resursları isə 53% artmışdır. Nəticədə Azərbaycanda məcmu xarici borcdan 2 dəfə çox - 18 mlrd. dollarlıq valyuta ehtiyatı yaradılmışdır ki, bu da dünyaya maliyyə böhranının təsirini azaltmaqdan ötrü etibarlı "təhlükəsizlik yastığı" rolunu oynayır.

Dünya maliyyə böhranının nəticələrinin milli iqtisadiyyatlara ən ciddi təsiri özünü investisiya və kredit qoyuluşlarının kəskin surətdə aşağı düşməsində göstərir. 2008-ci ildə dünyada birbaşa sərmayə qoyuluşu 21% aşağı düşmüşdür. Ötən il Azərbaycanda xarici investisiyaların həcmi 14% azalsa da, daxili sərmayələrin sürətlə artması hesabına nəinki həmin kəsrin yeri doldurulmuş, həm də bütün maliyyə mənbələri hesabına sərmayə qoyuluşu 34% artaraq 9 mlrd. manatı ötmüşdür. Həmin vəsaitin 6,3 mlrd. manatı və ya 69%-i qeyri-neft sektoruna yönəldilmişdir ki, bu da həmin sahənin artım templərinin ÜDM-in artım tempini 1,5 dəfə üstələməsində mühüm rol oynamışdır.

2008-ci ildə Azərbaycanda ÜDM-in 11%-ə qədər, neftdənəkar sahələrin 16%-ə yaxın, sərmayə qoyuluşlarının 34%, kredit qoyuluşlarının 50%-dən artıq, əhalinin gəlirlərinin isə 38% artması onu göstərir ki, Azərbaycan dünya maliyyə böhranının birinci dalğasına nəinki dözüb, həm də keçmiş SSRİ-yə daxil olan ölkələr arasında ən dinamik inkişaf edən ölkə statusunu qoruyub saxlaya bilib. Azərbaycanın 2009-cu ildə də həmin statusu qoruyub saxlamaq şansı böyükdür. Belə ki, Beynəlxalq Val-

yuta Fondunun ekspertləri hesab edir ki, 2009-cu ildə dünyanın iqtisadi artım tempi İkinci Dünya müharibəsindən bu yana keçən dövr ərzində ən aşağı səviyyəyə enərək cəmi 0,5% təşkil edəcək. İnkişaf etmiş, eləcə də avro zonasına aid ölkələrdə iqtisadiyyatın 2% azalacağı, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə 3,25% artımı gözlənilir. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının proqnozlarına görə, bu il Azərbaycanın iqtisadi artım tempi 8% təşkil edəcək ki, bu da MDB-nin orta göstəricisindən 2,4 dəfə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin artım tempindən isə 2,5 dəfə yüksəkdir. Lakin bütün bunlar heç də o demək deyildir ki, dünya maliyyə böhranı Azərbaycana təsir göstərmir və bu istiqamətdəki risklərin ölkəmizə aidiyyəti yoxdur.

İlkin təsirlər

Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər beynəlxalq maliyyə qurumlarının qənaətinə görə, Azərbaycanın iqtisadi imkanları və ölkədə həyata keçirilən siyasət imkan verir ki, başqa ölkələrlə müqayisədə o böhranın təsirinə daha asanlıqla dözə bilsin. Azərbaycanın maliyyə bazarının dünya maliyyə bazarından asılı olmaması, ölkənin maliyyə bazarında xarici kapitalın payının azlığı, yetərli valyuta ehtiyatlarının mövcudluğu və hökumətin yeritdiyi kifayət qədər səliqəli siyasət global böhranın ölkə iqtisadiyyatına təsirinin azaldılmasında mühüm rol oynayır. Bununla belə təhlil göstərir ki, 2009-cu ildə dünya maliyyə böhranının Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri güclənəcəkdir. Bu təsir daha çox üç amillə bağlıdır:

1.Dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi.

2.Dünya maliyyə bazarında

ucuz maliyyə resurslarının məhdudlaşması.

3. Dünya bazarında tələbatın azalması.

Azərbaycanın ÜDM-də neft amilinin payı 60%, dövlət büdcəsində isə ondan da artıqdır. Dünya bazarında neftin qiymətinin cəmi 1 dollar aşağı düşməsi ölkənin ÜDM-ni 230-250 mln. dollar azaldır. Nəticədə iqtisadi artım tempi aşağı düşür.

Dünya maliyyə bazarında ucuz maliyyə resurslarının məhdudlaşması Azərbaycan banklarına yeni maliyyə resursları cəlb etməkdə çətinliklər yaradır. Bundan əlavə ölkənin kommersiya bankları aldığı 2,5 mlrd. dollarlıq xarici borcun 1 mlrd. dollarını qaytarmalı olublar. Amma bu məbləğ bankların məcmu kredit resurslarının 10%-dən də azını təşkil etdiyindən, ölkənin bank sisteminə Rusiya, Ukrayna və Qazaxıstanda olduğu kimi ağır zərbə vura bilməyib. 2008-ci ildə Azərbaycan banklarının ölkə iqtisadiyyatına kredit verməsi 53,5%, əhəlinin banklara əmanət qoyuluşları isə 29,6% artıb. Bununla belə kredit sahəsindəki problemlər ötən ilin sonlarına yaxın özünü bir sıra bankların istehlak kreditlərinin verilməsini dayandırması və məhdudlaşdırması, eləcə də döviyyə vəsaitinin çatışmazlığı üzündən bəzi iş adamlarının bankdakı hesablarından pul çıxarması şəklində göstərməyə başlayıb. İstehlak kreditlərinin azalması ticarəti, ticarətin azalması isə istehsalı azaltmaqla "qapalı dairə" yaradır.

Dünya bazarlarında tələbatın aşağı düşməsi Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun ixrac yönü məhsul istehsal edən şirkətlərinin fəaliyyətinə və gəlirlərinə mənfi təsir göstərmişdir.

Azərbaycanın daşınmaz əmlak bazarı da global maliyyə böhranından müəyyən qədər

Cədvəl. Dünyada və postsovet məkanında ÜDM-in 2005-2009-cu illər üzrə dinamikası

	2005	2006	2007	2008	2009 (proqnoz)	
					MDB MSK-nın proqnozu	AYİB-in proqnozu
Dünya üzrə orta hesabla	3,2	3,8	3,6	2,3	-	0,5 ⁽¹⁾
İnkişaf etmiş ölkələr	2,4	2,9	2,5	1,1	-	-1,5-2 ⁽¹⁾
Avro zonası ölkələri	1,5	2,8	2,5	2,1	-	-2 ⁽¹⁾
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	6,8	7,1	7,2	6,2	-	3,3 ⁽¹⁾
Azərbaycan	26,4	34,5	25	10,8	13-15	8
Ermenistan	13,9	13,2	13,8	6,8	6-8	5,5
Belorus	9,4	10	8,2	10	9-10	2
Gürcüstan	6,6	9,4	12,4	4	-	3
Qazaxıstan	9,7	10,7	8,9	2,4	5	0,5
Qırğızıstan	-0,2	3,1	8,2	7,6	0-6,5	3,9
Moldova	7,5	4,8	3	7,6	5-6	1,7
Rusiya	6,4	7,4	8,1	5,6	6-6,5	1
Tacikistan	6,7	7	7,8	7,9	7	5
Özbəkistan	7	7,3	9,5	9,4	7	5
Ukrayna	2,7	7,3	7,6	2,1	5,5	-5
MDB üzrə orta hesabla	7	8	8	5	5,5-6	3,4
Latviya	10,6	11,9	10,5	6,2	-	-5
Litva	7,6	7,5	8	6,5	-	-2,5
Estoniya	10,2	11,2	8	6	-	-3,5

⁽¹⁾ Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnozu

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB), MDB Dövlətlərarası Statistika Komitəsi (MDB DSK)

ziyan çəkib. Əmlakın dövlət qeydiyyatı xidmətinin məlumatlarına görə, 2008-ci il ərzində əmlakın bütün növlərinin qiymətləri orta hesabla 10-15% aşağı düşüb. 2008-ci ilin sonuna ikinci mənzil bazarında qiymətlər 2007-ci ilin səviyyəsinə enib. Qiymətlərin aşağı düşməyə başlaması dünya maliyyə böhranının təsiri altında daşınmaz əmlak bazarında fəallığın azalması ilə əlaqədardır. Nəticədə daşınmaz əmlak bazarında şərtlərin ağırlığına dözə bilməyən şirkətlər bazarı tərk etməkdədir. Digər şirkətlər isə maliyyə problemlərini həll etməkdən ötrü mənzillərin qiymətlərini aşağı salmaq və s. təşviqedici üsullardan istifadə edirlər.

Ekspert rəylərinə görə, Rusiyada böhran dərinləşdikcə, orada işləyən miqrantların bir hissəsinin, o cümlədən, azərbaycanlıların 10-15%-ə qədərini vətənə qayıtmaq ehtimalı var. Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin hesablamalarına görə isə Rusiyada yaşayan azərbaycanlı vətənə qayıtdığı təqdirdə, işə düzəlmə məsələsi normal həll olunarsa, onlardan hər biri əlindəki sərmayə ilə azı 5-10 nəfəri də işlə təmin edə bilər.

Böhranın təsirinin azaldılması yolları

Ümumdünya İqtisadi Forumunun ekspertləri hesab edir

ki, dünya 20 ildən artıq bir dövrü əhatə edən sürətli artım mərhələsindən inkişafın yavaşımına və dövlətin təsirinin artması mərhələsinə daxil olub. Qlobal maliyyə böhranının təsiri ilə hazırda dünya iqtisadiyyatı bir növ özünəməxsus “keçid dövrünə” qədəm qoymuşdur. Böhran dünya iqtisadiyyatını öz inkişaf məcrasından çıxararaq getdikcə dərinləşən qeyri-müəyyənlik fazasına sürükləyir. Bu, dünyanın hazırkı iqtisadi mənzərəsini xeyli dəyişdirəcəkdir. Qarşıdakı 12 il ərzində dünya iqtisadiyyatının və maliyyə sistemindəki proseslərin aşağıdakı ssenarilərin birinin reallaşması üzrə gedəcəyi güman edilir:

“Maliyyə regionalizmi” adlandırılan birinci ssenariyə görə, inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi inkişafı bundan sonra da ləngiməkdə davam edəcək. Belə şəraitdə inkişaf etməkdə olan ölkələr sürətlə inkişaf etmiş ölkələrə çatmağa başlayacaq. Enerji təhlükəsizliyi dünyanın əsas probleminə çevriləcək. Dollar və avro isə dünyada yeganə rezerv valyuta statusunu itirəcək.

“Təcrid olunmuş himayəçi-

lik” adlandırılan ən bədbin ssenariyə görə, resessivlik istisnasız olaraq dünyanın bütün ölkələrini əhatə edəcək. Bu halda ölkələr yalnız öz maraqlarından çıxış etmək məcburiyyətində qalaraq bir-birindən ayrı düşəcəklər.

“Bərpa edilmiş Qərb sentrizmi” adlanan ssenariyə görə, Qərb ölkələri liderliklərini saxlayacaq, inkişaf etməkdə olan ölkələr isə böhrandan sonra hələ xeyli müddət özlərinə gələ bilməyəcəklər.

“Balanslaşdırılmış çoxtərəflilik” adlandırılan ən nikbin ssenariyə görə isə dünya iqtisadiyyatı özündə güc tapıb tədricən hərəkətə gələcək. Dünya birliyinin iştirakçıları inteqrasiya yoluna üstünlük verəcək. İqtisadiyyatın qlobal tənzimləyicilərinin rolu artacaq.

Yaxın və orta perspektivdə qlobal maliyyə böhranının Azərbaycana təsiri müəyyən dərəcədə yuxarıda qeyd olunan ssenarilərin hansının reallaşmasından asılıdır. Son aylar dünya iqtisadiyyatına dair BMT-nin, BVF-in, Dünya Bankının, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının və digər qurumların proqnozları birmənalı şəkildə

pisləşməyə doğru dəyişməyə meyil götürüb. BVF-in proqnozlarına görə, 2009-cu ildə ölkələrin çoxunda resessivlik müşahidə olunacaq və böhran 2010-cu ilədək davam edəcək. Ümumdünya İqtisadi Forumunun bu il yanvarın sonlarında İsveçrənin Davos şəhərində keçirilən sammitinin qənaətinə görə isə böhran 3 il sürəcək. Göründüyü kimi, bütün variantlar üzrə 2009-cu il dünya iqtisadiyyatı üçün çox ağır keçəcək, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün isə sınaq ili olacaq. Fikrimizcə, qlobal maliyyə böhranının Azərbaycana təsiri daha çox aşağıdakı hallarda güclənə bilər:

1. Qlobal böhranın yuxarıda öz əksini tapan bədbin ssenari üzrə cərəyan etməyə başlayaraq uzanması.

2. Dünya bazarında neftin qiymətinin 40 dollardan aşağı enməsi və qiymətlərin aşağı səviyyədə qalması müddətinin uzanması.

3. Manatın məzənnəsinin kəskin surətdə aşağı düşməsi və yaxud daha da bahalaşması.

4. Azərbaycanın Antiböhran Proqramının hökumətin müvafiq strukturları tərəfindən ləng

və səmərəsiz şəkildə həyata keçirilməsi.

Antiböhran tədbirləri

Qlobal maliyyə böhranının təsirini azaltmaqdan ötrü hökumət Antiböhran Proqramı hazırlayıb həyata keçirməyə başlayıb. Həmin proqramın konseptual əsasları Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ilin yekunlarına dair Nazirlər Kabinetinin 16 yanvar 2009-cu il tarixli iclasındakı çıxışında aşağıdakı tezislər şəklində öz əksini tapmışdır:

1. Süni qiymət artımının qarşısını almaqdan ötrü istehlak bazarı üzərində nəzarətin gücləndirilməsi.

2. Antiinhisar fəaliyyətinin gücləndirilməsi və haqsız rəqabətin aradan qaldırılması.

3. Dövlət strukturlarının iqtisadiyyata qanunsuz müdaxiləsinin qarşısının alınması.

4. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi istiqamətində təsirli tədbirlər görülməsi.

5. Azərbaycan hökumətinin xaricdə saxlanılan valyuta ehtiyatlarının bir hissəsinin ölkənin ən etibarlı yerli banklarında yerləşdirilməsi və həmin vəsaitin banklar vasitəsilə iqtisadiyyatın yalnız real sektoruna yönəldilməsi.

6. Büdcə vəsaitinin xərclənməsi üzərində nəzarətin artırılması.

7. Dövlət investisiya proqramının həyata keçirilməsinin prioritetləri üzrə qrafikin müəyyənəndirilməsi. Dövlət investisiya proqramının həyata keçirilməsi zamanı qənaət rejiminə ciddi əməl edilməsi.

8. İxracatla məşğul olan sahibkarlara köməyin gücləndirilməsi.

9. Sahibkarlığın inkişafına yönəldilmiş güzəştli kreditlərin həcmnin artırılması.

10. Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi.

Hökumət və Mərkəzi Bank Antiböhran Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində addımlar atır. Dövlət büdcəsinin xərclərinin artım tempi 2008-ci ildəki 75,5%-dən 2009-cu ildə 12%-ə endirilib. Bu, ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılması və inflyasiya təzyiqinin real inflyasiyaya çevrilməsinin qarşısının alınması sahəsində çox ciddi addımdır. Eyni zamanda Mərkəzi Bank mərhələlərlə faiz dərəcəsini 15%-dən 5%-ə endirib. Kommersiya bankları mənfəət vergisindən azad edilib. Bütün bunlar bankların böhran şəraitində fəaliyyətinin normal davam etdirilməsi üçün zəruri şərtlərdir. Bununla belə, hökumətin Antiböhran Proqramında

nəzərdə tutulan istiqamətlərdə görəcəyi işlərin xeyli hissəsi hələ qarşıdadır.

Azərbaycanın antiböhran siyasəti, hər şeydən əvvəl makroiqtisadi tarazlığın qorunub saxlanılmasına, maliyyə və sosial sferalarda vəziyyətin pisləşməsinin qarşısının alınmasına xidmət edir. Bundan başqa ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının enerji daşıyıcılarının dünya bazarındakı qiymət konyunkturundan və ölkəyə gətirilən aşağı keyfiyyətli məhsullardan asılılığının zəiflədilməsinə imkan verən köklü struktur islahatları keçirilməlidir. Ölkədə hərtərəfli struktur islahatları həyata keçirməklə rəqabətqabiliyyətli yerli istehsalı genişləndirmək və bu əsasda Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi dinamikasından asılılığını azaltmaq yolu ilə bu

problemi həll etmək olar. Bu əsasda həm idxalı əvəz edən, həm də ixracı genişləndirən istehsal sahələrinin inkişafını təşviq edən səmərəli mexanizmin yaradılmasına ehtiyac vardır. Həmin islahatlar ölkədə güclü iqtisadi modernləşmə və ardıcıl institusional islahatların da paralel olaraq həyata keçirilməsini zəruri edir.

Hökumətin antiinhisar siyasəti üç əsas blok üzrə bir-biri ilə əlaqələndirilmiş tədbirlər kompleksini özündə əks etdirməlidir:

1. Maliyyə və bank sisteminin gücləndirilməsi. Bu istiqamətdə büdcə vəsaitindən istifadənin səmərəliliyinin artırılması və həmin vəsaitin öz təyinatına görə xərclənməsinin etibarlı mexanizminin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də Milli Məclisdə Büdcə Məcəlləsinin, Dövlət Maliyyə Nəzarəti haqqında qanunun qəbulunun sürətləndirilməsinə, eləcə də Hesablama Palatasının səlahiyyətlərinin artırılması işinin davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Zəruri hallarda banklara sabitləşmə kreditlərinin verilməsi, bankların restrukturizasiyası, faiz dərəcələ-

rinin aşağı salınması, əhalinin əmanətlərinə təminat dərəcəsinin artırılması və s. bu kimi tədbirlərdən sistemli şəkildə istifadə edilməlidir. Pul-kredit siyasəti sahəsində stimullaşdırıcı və daxili bazarın stabilləşməsinə xidmət edən çevik məzənnə siyasətinə keçirilməlidir. Manatın məzənnəsinin sabit saxlanılması hökumətin antiböhran siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla, dünya maliyyə böhranının təsirinin azaldılmasında mühüm rol oynayır. 2008-ci ildə manat dollara nisbətə 5,2%, avroya nisbətə isə 9% bahalaşıb. Amma onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın xarici ticarətinin cəmi 3%-i neftdən kənar sahələrin məhsullarıdır. Hazırkı böhran sadalanan digər mənfi təsirləri ilə yanaşı, həm də Azərbaycan kimi ölkələrə idxalı gücləndirən amilə çevrilib. Azərbaycanın daha çox ticarət etdiyi ölkələrin valyutalarının məzənnəsinin aşağı düşdüyü bir zamanda manatın bahalaşması yalnız ölkədə makroiqtisadi sabitliyi qoruyub saxlamaqdan ötrü atılan taktiki addım kimi qiymətləndirilməlidir. Dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin sürətdə aşağı düşməsi ilə əlaqədar Azərbaycanın neft gəlirlərinin azalması və eyni zamanda ölkəyə dollar kütləsinin əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha az

məbləğdə daxil olması müşahidə olunur. Belə bir şəraitdə manatın məzənnəsinin uzun müddət süni sürətdə artırılması bir tərəfdən Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatlarının xeyli hissəsinin sürətlə bu işə sərf edilməsinə, digər tərəfdən isə neftdən kənar sahələrin rəqabət qabiliyyətinin, eləcə də ixrac imkanlarının aşağı düşməsinə və idxalın daha da artmasına səbəb ola bilər. Bu isə yerli istehsalın neftdən kənar sahələrinin azalmasına, iş yerlərinin ixtisar edilməsinə gətirib çıxarar. Ona görə də hazırkı böhran şəraitində ölkənin istehsalla məşğul olan bütün sahibkarlarının heç bir fərq qoymadan dəstəklənməsinin ən səmərəli üsulu manatın məzənnəsinin həddən artıq yüksəlməsinə imkan verməyən və onun rəqabətqabiliyyətli məzənnəsinin təmin edilməsinə yönəldilən pul siyasətinin həyata keçirilməsidir.

2. İqtisadiyyatın real sektorunun dəstəklənməsi. İstehsala qabaqcıl texnika və texnologiyanın tətbiqi təşviq edilməli, mənfəətin ən müasir texnikanın alınmasına yönəldilən hissəsi vergidən azad edilməli, eləcə də ölkəyə gətirilən müasir texnika və texnologiya gömrük rüsumlarından azad edilməlidir. Azərbaycanın innovasiyalı inkişaf yoluna keçməindən ötrü ölkədə islahatların yeni mərhələsi başlanmalı, elm tutumlu və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı hərtərəfli təşviq edilməlidir.

Bununla yanaşı iqtisadi fəallığı artırmaqdan ötrü vergilərin azaldılması, o cümlədən mənfəət vergisinin 22%-dən 18%-ə, əlavə dəyər vergisinin (ƏDV) 18%-dən 14%-ə, sosial sığortaya ayırmaların işəgötürənlər tərəfindən ödənilən hissəsinin tədricən azaldılması istiqamətində tədbirlər görülməlidir. Sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin həcmi artırılması və kreditə görə faiz dərəcəsinin hazırkı 7%-dən aşağı salınması çox zəruridir. Xalçaçılıq, xalq sənətkarlığı və bir sıra perspektivli sahələr üçün vergi kəməllərinin tətbiq edilməsi məqsəduş olardı. Bu istiqamətdə tədbirlərin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi, qeyri-neft sektorunu Azərbaycan iqtisadiyyatının lakomativinə çevirə bilər.

3. Dünya maliyyə böhranının əhaliyə təsirinin azaldılmasının təmin edilməsi. Qlobal maliyyə böhranı şəraitində əhalinin güzəranına mənfi təsir göstərən bir sıra risklər, o cümlədən əmanətlərin qiymətdən düşməsi və ya batması, əmək haqqlarının dondurulması, əhalinin gəlirlərinin azalması, iş yerlərinin itirilməsi, əhalinin aldığı kreditlərin qaytarılması sahəsində problemlər daha geniş yayılmışdır. Həmin təhlükəli meyillərin Azərbaycanın sosial həyatında yer tapmasına imkan verməməkdən ötrü sosial proseslərin tənzimlənməsi istiqamətində tədbirlər kompleksi hazırlanıb həyata keçirilməlidir. Bu sahədə ilk addımlar 2009-cu ilin büdcəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, bu il büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda çalışanların əməkhaqqılarının 20% artırılması nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da büdcə xərclərinin orta artım tempini və gözlənilən illik inflyasiya tempini 2 dəfə üstələyir. Bununla yanaşı, ünvanlı sosial yardımın dairəsinin genişləndirilməsi sürətləndirilməlidir. Böhranın əhaliyə olan psixoloji təsirini minimuma endirməkdən ötrü əhalinin əmanətlərinə görə təminatlı məbləği hazırkı 8 min manatdan əmanətin məbləği səviyyəsinə doğru tədricən qaldırılmalı

dır. Dövlət, biznes strukturları və həmkarlar təşkilatlarının böhran şəraitində iş yerlərinin ixtisar edilməsi hallarının minimuma endirilməsi sahəsində razılaşdırılmış əməkdaşlığının gücləndirilməsi yarana biləcək işsizliyin məhdudlandırılmasında təsirli rol oynayır. Bununla yanaşı iş yerlərini itirənlərin sosial müdafiəsi gücləndirilməlidir. Böhran şəraitində geniş təhsil proqramları həyata keçirmək lazımdır ki, arzu edən hər kəs yeni ixtisas ala və həyat statusuna yenidən baxmaq imkanı əldə edə bilsin.

Azərbaycanda islahatların yeni mərhələsinə başlamaqla qeyd olunan tədbirlərin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi, bir tərəfdən global maliyyə böhranının Azərbaycana təsirinin minimuma endirilməsində, digər tərəfdən isə ölkənin innovasiya sıçrayışına nail olub, yüksək sürətlə inkişaf edərək həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması işinin sürətləndirilməsində mühüm rol oynaya bilər.

HƏMKARLARA İNAM ARTIR

Səttar Mehbalıyev

*Millət vəkili, AHİK-in sədri,
iqtisad elmləri doktoru*

Azərbaycanda bu gün iqtisadiyyatın inkişafına, sosial siyasətə göstərilən diqqət bir daha sübut edir ki, Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi çoxşaxəli siyasətin ən ali məqsədi Azərbaycanın hər bir vətəndaşı üçün layiqli və firavan həyat tərzini təmin etməkdir. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası Azərbaycan Prezidentinin bu istiqamətdə həyata keçirdiyi siyasətə dəstək olmaq üçün müvafiq işlər görməkdədir.

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası könüllülük və bərabərlik prinsipləri əsasında 28 sahə həmkarlar ittifaqı təşkilatını özündə birləşdirən müstəqil ictimai qurum kimi cəmiyyətdə böyük təsir gücünə malikdir. 16 il bundan əvvəl - 1993-cü ildə böyük məsuliyyətin ağırlığına şərəf və ləyaqətlə tab gətirərək Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasını qurduq. İndi bu yola nəzər salanda yalnız qürur hissi keçirmək olar.

Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın istəyi və tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişi və həmkarlar ittifaqının fəaliyyətini dəstəkləməsi təşkilatımızın daha da möhkəmlənməsinə, qüdrətlənməsinə geniş imkanlar yaratdı. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev bu sahədə də Ulu öndərimizin yolunu inamla davam etdirir.

İşçilərin sosial-iqtisadi hüquqlarının qorunmasının bir daha yaxşılaşdırılması məqsədilə AHİK-in təklifi və yaxından iştirakı ilə Milli Məclisdə "Həmkarlar ittifaqı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa, Azərbaycan Respublikası Əmək və İnzibati Xətalər Məcəllələrinə əlavə və dəyişikliklər müzakirə edilərək qəbul olunmuşdur. Müvafiq dövlət aktlarında edilmiş əlavə və dəyişikliklər işçilərin sosial müdafiəsinin təmin olunmasında da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu həm də cənab Prezi-

dentin ölkə əhalisinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi, onların sosial-iqtisadi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması sahəsində vaxtaşırı atdığı addımlardandır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan vətəndaşlarının sosial rifah halının yaxşılaşdırılması sahəsində qəbul etdiyi fərman və sərəncamlar həmkarlar ittifaqı strukturlarının fəaliyyət dairəsini daha da genişləndirmişdir. Həmkarlar ittifaqlarının nüfuzu daha da artmış, Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası beynəlxalq həmkarlar ittifaqı hərəkatının fəal üzvünə çevrilmişdir. Xüsusilə Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasına üzv olmağımız demokratik dəyərlərin inkişaf etdirilməsində, xarici ölkə həmkarlar ittifaqı birlikləri ilə dostluq və əməkdaşlığın genişləndirilməsində böyük rol oynayır.

Bütün bunların nəticəsidir

ki, Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının cəmiyyətdəki mövqeyi də getdikcə güclənir, təşkilatımızın birliyi və həmrəyliyi daha da artır. Həmkarlar ittifaqlarının var qüvvələrini səfərbər etmələri sayəsində sıralarının sayı çoxalır.

AHİK-in ötən il keçirilmiş III qurultayında qəbul olunmuş əsas istiqamətlərdə müəyyən edildiyi kimi, həmkarlar ittifaqlarının gücünü daha da artırmaq üçün həmkarlar ittifaqının hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsi, milli qanunvericiliyə əməl olunması, həmkarlar ittifaqı strukturunun təkmilləşdirilməsi, yeni üzvlərin cəlb edilməsi, gənclərin irəli çəkilməsi, kadrların hazırlanması əsas vəzifələrimizdəndir. Belə ki, həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının strukturu təkmilləşdirilərək müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır.

Təcrübə göstərir ki, cəmiyyətin həyatında baş verən ictimai

mai-siyasi, iqtisadi dəyişikliklərdən asılı olmayaraq, həmkarlar ittifaqlarının mövcudluğu və təkmilləşməsi zəruridir.

Ötən illər ərzində sahə həmkarlar ittifaqlarının strukturlarında dəyişikliklər edilmişdir. Respublikada aparılan islahatlar gedişində bir çox müəssisə və təşkilatların ləğv olunması nəticəsində, ayrı-ayrı sahə həmkarlar ittifaqlarının say tərkibi xeyli azalmış, bəzilərinin fəaliyyətinə xitam verilmişdir. Lakin sahə həmkarlar ittifaqları təşkilatlanma işlərini dayanmadan apararaq qeyri-dövlət müəssisələrində, özəl firma və şirkətlərdə, xüsusilə transmilli şirkətlərdə yeni həmkarlar ittifaqı təşkilatları yaradırlar. Az müddətdə “Baku Stil Kompani”, “Azərsun” Holding, Sumqayıt sənaye istehsalı ASJ, “Makdermot”, “Boşşelf” və digər iri özəl və xarici şirkətlərdə həmkarlar ittifaqı təsis edilərək fəaliyyətə başlayıb. Eyni zamanda vəziyyətə uyğun olaraq birləşmə prosesi də

gedir. Bəzi oxşar sahə həmkarlar ittifaqlarının təşəbbüsləri nəticəsində “Kənd-Qida-İş”, “Metal-İş”, “Xidmət-İş” Federasiyaları yaradılır.

Həmkarlar ittifaqlarının həyatında baş verən bütün bu proseslər bir daha göstərir ki, yeni şəraitdə həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinin güclənməsi vacibdir. Yeni yaranmış həmkarlar ittifaqı təşkilatlarındakı problemlər daima təhlil edilir, sahə həmkarlar ittifaqı tərəfindən müvafiq tədbirlər həyata keçirilir, gənclərin həmkarlar ittifaqına üzv olmaları, üzvlüyün əsaslarının möhkəmləndirilməsi üçün izahat və təşkilati işlər aparılır.

Bu sahədə “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Qanunda təşkilatın hüquqi statusunun artırılması məqsədilə edilmiş əlavə və dəyişikliklərin işimizə müsbət təsiri danılmazdır. Dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin həmkarlar ittifaqlarının hüquqlarını məhdudlaşdıran hərəkətlərinə və onların

fəaliyyətinə müdaxilə etmələrinə qadağa qoyulması həmkarlar ittifaqlarını geniş səlahiyyətlərə malik olan və əmək qanunvericiliyinin tətbiqinə ictimai nəzarəti müstəqil həyata keçirən bir quruma çevirmişdir. İndi həm dövlət orqanlarının, həm də özəl müəssisələrin əksəriyyətində həmkarlar ittifaqları və onların liderləri böyük nüfuza malikdirlər. Əhalinin sosial-iqtisadi məsələlərinin həlli istiqamətində AHİK-in təklifləri hökumət və şəxsən Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən daim müdafiə olunur.

Məlumdur ki, respublikamızda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlər (TMS) özü ilə müəyyən texniki tərəqqi və yeni mükəmməl texnologiyalar gətirsə də, bəzi neqativ hallar da müşahidə edilir. Respublikamıza investisiya qoyan TMS-lər tərəfindən işçilərin sosial hüquqlarının pozulması faktları - əməkhaqqının ödənilməsində ayrı-seçkiliyə yol verilməsi,

Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının nümayəndələrinin Şəhidlər xiyabanına ziyarəti

“Türk iş” Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının Bakıda keçirilən toplantısı

kütləvi ixtisarlər, müqavilələr vasitəsilə əmək hüquqlarının məhdudlaşdırılması kimi hallar mövcuddur. Xarici və transmilli şirkətlərdə, özəl müəssisələrdə geniş tətbiq edilən qeyri-bərabər ödəniş metodu tək cəmiyyət əmək hüquqlarının pozulması kimi qəbul edilməməli, eyni zamanda əmək sferasında ayrı-seçkilik kimi, yəni mülki hüquqların pozulması kimi qiymətləndirilməlidir.

MDB ölkələrinin həmkarlar ittifaqları rəhbərləri ilə keçirilən görüşlərdə aparılan söhbətlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, həmin ölkələrdə də fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərin bir çoxunda həmkarlar ittifaqı olmayan mühitin yaradılmasına üstünlük verilir, hər yerdə işçilərin həmkarlar ittifaqı yaratmaq və kollektiv müqavilələr bağlamaq təşəbbüslərinə işəgötürənlər tərəfindən kəskin müqavimət göstərilir.

Bu gün AHİK həmkarlar ittifaqı komitələri ilə bu məsələni birgə həll etməyə çalışaraq res-

publikamızda fəaliyyət göstərən TMSŞ və özəl müəssisələrdə həmkarlar ittifaqlarının yaradılmasına və mövcud həmkarlar ittifaqlarının imkanlarından işçilərin sosial-iqtisadi mənafelərinin təmin olunmasında maksimum istifadə edilməsinə diqqət göstərir. İşəgötürənlərlə kollektiv müqavilə və sazişlərin bağlanmasına diqqət artırılır. Bu məqsədlə AHİK Beynəlxalq Əmək Təşkilatının maliyyə dəstəyi ilə “Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə sosial dialoqun təşkili” layihəsi çərçivəsində “Respublikada fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə həmkarlar ittifaqlarının yaradılması təcrübəsi, perspektivləri və çətinlikləri” mövzusunda partnyorlarla birlikdə dəyirmi masa, “Həmkarlar ittifaqları və transmilli şirkətlər” mövzusunda seminar və konfrans keçirmişdir. Bu tədbirlərdə “İşəgötürənlərlə transmilli şirkətlərin həmkarlar ittifaqları arasında qarşılıqlı əlaqə”, “Əmək

Məcəlləsinə riayət olunmasının vəziyyəti” və digər bu tipli mövzular müzakirə olunmuşdur. Müzakirələrin nəticəsi olaraq “Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə həmkarlar ittifaqlarının yaradılması və onun perspektivləri” (ümumiləşdirilmiş təhlil materialı), “Sosial partnyorluq haqqında” qanun layihəsi, “Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə işəgötürənlə həmkarlar ittifaqı arasında bağlanan kollektiv müqavilənin nümunəsi”, “Sosial dialoqun aparılması qaydaları haqqında Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının mövqeyi və strategiyası”, “Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə çalışan işçilər üçün yaddaş”, “Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının yaradılmasına dair tövsiyələr” hazırlanmışdır.

Müəssisələrin bir çoxunda işəgötürənlər işçilərin təşəbbüsü ilə həmkarlar ittifaqlarının

yaradılmasına və kollektiv müqavilələrin bağlanılmasına mane olurlar. İndi işçilərlə işəgötürənlər arasında dialoqun baş tutması, həmkarlar ittifaqının səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması narahatlıq doğuran məsələlərdəndir. Həmin müəssisələrdə sosial-əmək münasibətlərinin milli qanunvericiliyə uyğun olaraq tənzimlənməsinə çalışırıq.

Məhz həmkarlar ittifaqlarının bu cür prinsiplilik göstərmələri, qərarlar qəbul edərkən obyektivliyi gözləmələri, qərəzsiz olmaları vətəndaşların onlara inamını artırır. Kömək üçün onlara müraciət edirlər. 2008-ci il yanvarın 1-nə olan məlumata əsasən Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasına 171.064 ərizə və şikayət daxil olmuşdur ki, onların da 168.929-u vətəndaşların xeyrinə həll edilmişdir.

Həmkarlar ittifaqları işçilərin əmək və istirahət hüquqlarının pozulmasında təqsirkar şəxslərə qarşı öz səlahiyyətləri çərçivəsində qanunvericiliyə uyğun qaydada tədbirlər görür. Göstərilən müddətdə həmkarlar ittifaqları qanunsuz olaraq işəgötürənlər tərəfindən işdən azad olunmuş 245 işçini öz işinə bərpa etmişdir. İşçilərin qaldırdıqları iddialara baxılması zamanı 25 məhkəmədə həmkarlar ittifaqlarının nümayəndələri iştirak edərək işçilərin hüquqlarını müdafiə etmişdir. Həmkarlar ittifaqlarının işçilərin sosial-iqtisadi hüquqlarının qorunmasındakı fəallığı və qaldırılan məsələlərin əksəriyyətinin işçinin xeyrinə həll edilməsi həmkarlar ittifaqı üzvü olmayanlarda həmkarlar ittifaqından faydalanmağa maraq yaradır. Belə bir vəziyyətdən həmkarlar ittifaqının xeyrinə istifadə etmək məqsədilə işçilərin sosial sağlamlıq və istirahət problemlərinin həllinə də

çox diqqət yetirmək lazım gəlir. Son ildə 36 min nəfərə yaxın işçi həmkarlar ittifaqlarının xətti ilə sanatoriya, kurort, turizm müəssisələrində istirahət və müalicə olunmuşdur.

AHİK bu istiqamətdə daha ciddi addımlar ataraq “Həmkarlar ittifaqı büdcəsinin formalaşması, xərclənmə istiqamətləri və şərtləri haqqında təlimat” qəbul edərək həmkarlar ittifaqının maliyyə sistemini təkmilləşdirdi. Nəticədə həmkarlar ittifaqları üzvlərinə sanatoriya-kurort, istirahət ocaqlarına verilən yollayışların sayı getdikcə artdı.

Bəzi sahə həmkarlar ittifaqlarında isə taarif sazişləri və kollektiv müqavilələr vasitəsilə yollayışların dəyərinin qismən ödənilən hissəsini təsərrüfat orqanları öz üzərinə götürərək həmkarlar ittifaqı üzvlərini pulsuz yollayışla təmin edirlər (Rabitə İşçiləri Müstəqil HİRK, Neft-Yağ Emalı Zavodu və s.).

Həmkarlar ittifaqları təkcə işçilərin deyil, həm də onların ailə üzvlərinin də sağlamlığının qorunması qayğısına qalırlar. Bütün bunlarla yanaşı, onların bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaları üçün kompleks sağlamlıq tədbirləri və spartakiadalar keçirilir. 2008-ci il ərzində Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının xətti ilə 10-a yaxın spartakiada, 69 kütləvi idman-sağlamlıq tədbirləri keçirilmişdir. Bu tədbirlərdə 344 min nəfərdən artıq adam iştirak etmişdir. Həmkarlar ittifaqları idman təşkilatları yetirmələrinin iştirakı ilə 97 idman yarışını keçirmişdir ki, orada da 5 minə yaxın idmançı öz bacarığını nümayiş etdirmişdir.

Gənclərin məşğulluğu sahəsində mövcud problemlər də həmkarlar ittifaqlarının narahatlığına səbəb olur. Bu problemin səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, işsizliyin səviyyəsi

nə görə regionlararası fərqlənmə get-gedə güclənir. Elə rayonlar və kiçik sahələr mövcuddur ki, burada yaşayan əhəlinin böyük hissəsi uzun müddət iş tapmaqda çətinlik çəkərək qeyri-formal və “gizli” iqtisadiyyatda çalışmaq və gəlir əldə etmək məqsədi ilə iri şəhərlərə getmək məcburiyyətində qalırlar. Belə problemlərin aradan qaldırılması üçün sosial tərəfdaşlar birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda yaradılması nəzərdə tutulan müvafiq icra hakimiyyəti, işəgötürənlər təşkilatları, həmkarlar ittifaqları və digər ictimai təşkilatların nümayəndələrindən ibarət əlaqələndirmə komitələrinin təsis edilməsi və tezliklə fəaliyyətə başlaması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Eyni zamanda ölkədə sosial dialoqu gücləndirmək, onu beynəlxalq normalara uyğun aparmaq məqsədi ilə Azərbaycanda “Sosial partnyorluq haqqında” qanunun qəbul olunması zəruridir. Adı çəkilən qanunun qəbul edilməsi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərin müəssisələrində əmək münasibətləri sahəsində mövcud olan problemlərin həll olunmasına də kömək edəcəkdir.

Həmkarlar ittifaqlarının qarşısında duran çox mühüm və əsas vəzifələrdən biri həmkarlar ittifaqı üzvlüyünə cəlb olunma sahəsində həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının roludur ki, AHİK bu məqsədə nail olmaq üçün “Həmkarlar ittifaqı təşkilatına üzvlüyün motivasiyası və təşkilati birliyin möhkəmləndirilməsi üzrə nümunəvi proqram” qəbul etmiş və əməli işlərdə istifadə olunması üçün üzv təşkilatlara göndərmişdir.

Həmkarlar ittifaqları fəallığının təhsili də daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Əmək

və Sosial Münasibətlər Akademiyasında AHİK-in təşkil etdiyi silsilə kurslarda 432 nəfər həmkarlar ittifaqı kadr və fəalları təhsilə cəlb olunmuşlar. Sahə həmkarlar ittifaqları respublika komitələrinin xarici ölkələri təmsil edən şirkətlər və bu müəssisələrdə yaradılmış həmkarlar ittifaqları ilə birgə seminarlar keçirilmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası və Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının birgə təşkilatçılığı ilə müxtəlif və aktual mövzularda keçirilən seminarlar və digər tədbirlər çox faydalı olmuşdur.

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının 2008-2013-cü illər üçün fəaliyyətinin əsas istiqamətlərində layiqli əmək uğrunda mübarizənin təşkili də öz əksini tapmışdır. Bu məqsədlə AHİK-in

15 illiyinə həsr olunmuş “Mənim həyatım, mənim işim, mənim təhlükəsiz əməyim” devizi ilə respublika baxış-müsabiqəsi keçirilmişdir. Baxış-müsabiqənin keçirilməsində əsas məqsəd işçilərin hüquq və mənafelərini qorumaq olmuşdur. 500-dən çox iştirakçısı olan bu müsabiqədə 250 müəssisə, təşkilat, sex və sahə fərqləndiyinə görə respublika komitələri tərəfindən mükafatlandırılmışdır. 77 müəssisənin sənədləri AHİK-in Respublika baxış-müsabiqəsi üzrə komissiyasına təqdim edilmişdir. 50 müəssisə, təşkilat, sex və sahə ən yaxşı göstəricilərə nail olduğuna, 19-u müsbət nəticələr qazandığına, 8-i isə fəal iştirakına görə AHİK-in diplomları, hədiyyəsi və nişanı ilə təltif olunmuşdur. Bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərdə “BƏT ilə əməkdaşlıq çərçivəsində 2006-2009-cu illər üçün Layiqli

Əməyin Təminatı üzrə Ölkə Proqramı” əsas götürülmüşdür.

Azərbaycan həmkarlar ittifaqlarının qarşısında duran və həlli zəruri olan məsələlərdən biri də kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrində çalışanların sosial-iqtisadi hüquqlarının müdafiəsidir. “Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrində həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının yaradılması üzrə pilot layihəsinin təşkili və həyata keçirilməsi üçün AHİK-in 2009-2011-ci illər üzrə Tədbirlər Planı”nda respublikamızda fəaliyyət göstərən transmilli şirkətlərdə, özəl və birgə müəssisələrdə işləyən muzzdlu işçilərin sosial-əmək hüquqlarının qorunması imkanları araşdırılır, işəgötürənlərin təzyiqi nəticəsində işçilərin hüquqlarının pozulmasının əsas səbəblərindən biri onların həmkarlar ittifaqlarında birləşə bilməməsinin səbəbləri göstərilir, işçilə-

rin həmkarlar ittifaqı üzvlüyünə cəlb edilməsi, kollektiv müqavilələrin bağlanması və yerinə yetirilməsi isə belə vəziyyətlərdən çıxış yolu kimi nəzərə çatdırılır.

AHİK və bu layihəyə qoşulan üzv təşkilatları pilot layihənin qarşıya qoyduğu tələbləri yerinə yetirərkən konkret və məqsədyönlü surətdə kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrində təşkilatlanma işi aparır, iş yerlərinin qorunmasına çalışır, işçilərin konstitusiyaya hüquqlarını müdafiə edir, layiqli əməkhaqqı, əmək şəraiti, əməyin və sağlamlığın mühafizəsini təmin etməyə səy göstərirlər. Son bir ildə 100-dən artıq kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrində həmkarlar ittifaqları təsis edilmişdir.

Biz, öz ətrafında 1 milyon 600 min nəfəri birləşdirən və böyük nüfuza malik olan bir təşkilat kimi sivil münasibət qurmaq istəyənlərlə konstruktiv əlaqələr yaratmağa hazırıq, lakin əməkdaşlıqdan boyun qaçıran transmilli şirkətlərə, sahibkarlara qarşı həmrəyliyin gücünü göstərə bilərik.

Hazırda dünyanı bürüyən global maliyyə böhranı bizi çox narahat edir. Böhran özü ilə birgə kütləvi işsizlik, yoxsulluq gətirir, iqtisadi vəziyyətin çətinləşməsinə zəmin yaradır. Artıq bir sıra ölkələrdə, o cümlədən MDB-də maliyyə böhranı iş yerlərinin bağlanmasına səbəb olub.

Sözsüz ki, dünya maliyyə böhranı Azərbaycana da öz mənfi təsirini göstərəcəkdir. Neftin qiymətinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi, maşınqayırma, metallurgiya sənayesində, tikintidə, eləcə də ticarətdə malların istehsalında və alınmasında yaranan çətinliklər bunun əyani sübutudur. “Baku Stil Kompani”, “Azərboru”da işçilərin əksəriyyəti müddətsiz

məzuniyyətə göndərilmişdir.

Azərbaycan həmkarlar ittifaqları maliyyə böhranının işçilərin sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsirini nəzərə alaraq həmkarlar ittifaqları təşkilatlarında monitorinqlərin keçirilməsini qərara almışdır. Bu monitorinqlərdə dövlətin işləyib hazırladığı konsepsiyadan faydalanaraq həmkarlar ittifaqları fəalları ilə geniş məzmunlu söhbətlər aparılır, görüşlər keçirilir və vəziyyətdən çıxış yolunu araşdırarkən bir sıra maraqlı təkliflərlə qarşılaşırıq. Sözsüz ki, realılıqla ayaq-

laşan təkliflərin uğurla həyata keçirilməsi, belə mürəkkəb iqtisadi vəziyyətdə işçilərin maliyyə böhranından minimum itkisiz çıxması üçün bütün imkanlarımızdan istifadə edərək buna nail olmağa çalışacağıq.

Belə çətin və gərgin bir dövrdə Azərbaycan həmkarlar ittifaqları özünün bütün qüvvəsini məsələlərin ədalətli həllinə yönəltdi. Yalnız bu yolla qarşımızda duran vəzifələrin öhdəsindən ləyaqətlə gələ bilərik.

DÖVLƏT BƏLƏDİYYƏLƏRİN İNKİŞAFINDA MARAQLIDIR

Tahir Rzayev
Millət vəkili

Azərbaycanda bələdiyyələr demokratik prinsiplər əsasında yaradılan və formalaşdırılan yerli özünüidarəetmə orqanlarıdır. Bu orqanların formalaşdırılması prosesi ölkədə demokratiyanın inkişafı, hüquqi dövlət və vətəndaş quruculuğu, dövlətin və cəmiyyətin idarə olunmasının səmərəliliyinin artırılması istiqamətində atılan ən əhəmiyyətli addımlardan biridir. Bələdiyyələr yaranmamışdan hələ bir neçə il əvvəl bu orqanın mahiyyəti, vəzifəsi və hüquqlarının Konstitusiyamızda əks etdirilməsi Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük uzaqgörənliyinin və yerli özünüidarəetmə orqanlarına olan münasibətinin ifadəsi idi. Ümummilli liderimiz bələdiyyələrin formalaşması prosesində onların işgüzar bir orqana çevrilməsi, yerli əhəmiyyətli sosial-iqtisadi məsələlərin həllində müstəqil rol oynaması üçün qayğı və diqqətini əsirgəməirdi.

Heydər Əliyev bələdiyyələrin yaradılmasını zamanın tələbi və demokratiyanın ifadəsi kimi qiymətləndirərək qeyd edirdi ki, “Yerli özünüidarəetmənin yaradılması Azərbaycanda gedən demokratiya prosesinin böyük bir hissəsi, böyük bir qoludur. Demokratik, hüquqi dövlət dünyəvi dövlət qurmaq prosesinin bir hissəsi, bir sahəsidir”.

Ulu öndər öz qənaətində haqlı idi. Bu günümüzün reallıqları, ölkəmizdə baş verən sosial-iqtisadi, mədəni inkişaf, demokratik təkamül və bu proseslərdə bələdiyyələrin fəaliyyəti bunu bir daha sübut edir.

Yerli özünüidarəetmənin müstəqilliyi

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” qanunda göstərilir ki, “Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə vətəndaşların fəaliyyətinin təşkilinin elə bir qeyri-dövlət sistemidir ki,

bu sistem qanun çərçivəsində onlara yerli əhəmiyyətli məsələləri müstəqil və sərbəst şəkildə həll etmək hüququnu həyata keçirmək imkanı verir”. Bu müstəqillik Heydər Əliyevin demokratik ideyalarının qanunvericilikdə təsbitidir. Ulu öndər qeyd edirdi ki, “Biz Azərbaycanda tam müstəqil yerli özünüidarəetmə orqanları yaradıırıq. Bu demokratiyanın inkişafı deməkdir, eyni zamanda ölkəni idarə etmədə vətəndaşlarımıza imkanlar yaradılmasının göstəricisidir”.

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin təşkili prinsipləri və formalaşdırılması, inkişafı, bələdiyyə institutunun təkmilləşdirilməsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlər Heydər Əliyev ideyalarına və Avropa xartiyasında əks olunmuş beynəlxalq normalara uyğundur.

Respublikada yerli özünüidarəetmə sisteminin hüquqi bazasının yaradılması Milli Məclisin işinin tərkib hissəsi olmuş, bələdiyyələrin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi

ni əhatə edən mühüm qanunlar işlənib hazırlanmış və qəbul edilmişdir. Bu qanunlar, hüquqi-normativ aktlar, əsasnamələr bələdiyyə həyatının bütün sahələrini əhatə edir.

Qanunvericilikdə yerli özünüidarəetmənin çox mühüm məsələləri - yerli büdcənin formalaşdırılması, təsdiqi və icrası, yerli vergi və ödənişlərin müəyyən edilməsi, yerli sosial müdafiə, yerli iqtisadi, ekoloji proqramların işlənib hazırlanması və reallaşdırılması, mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılması, ərazi məsələləri və s. öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda bələdiyyələr müstəqil fəaliyyət göstərən orqan olsalar da, ancaq onlara verilmiş bu müstəqillik bələdiyyələrin dövlət və vətəndaş cəmiyyəti nəzarətindən kənarda qalması demək deyil. Bələdiyyələr ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin bir forması olmaqla dövlət və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır-

lar. Onlar yerli əhəmiyyətli sosial-iqtisadi məsələlərin həllinə bilavasitə cavabdehirlər.

İslahatlar davam edir

Azərbaycanda bələdiyyə institutunun təkmilləşdirilməsi, yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinin artırılması diqqət mərkəzindədir. Bu sahədə dövlət, vətəndaş cəmiyyətləri və eləcə də bələdiyyələrin özləri əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirirlər. Bələdiyyələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, əhalinin maarifləndirilməsi, bələdiyyəçilik sahəsində beynəlxalq və yerli təcrübənin öyrənilib yayılması, bəzi problemlərin aradan qaldırılması, əhalinin tələbatına uyğun bir sıra layihələrin hazırlanıb təqdim edilməsi sahəsində bələdiyyələrin milli assosiasiyaları fəal rol oynayırlar. Son illər istər mərkəzdə, istərsə də

regionlarda keçirilən bələdiyyələrin ümumrespublika toplantıları və bu tədbirlərdə dövlət strukturlarının vəzifəli şəxslərinin, icra, ədliyyə orqanlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının, mütəxəssislərin iştirak etməsi, vəziyyətlə əlaqədar təhlillərin aparılması, dəyərli təkliflərin irəli sürülməsi, bir çox məsələlərin həlli üçün konkret tədbirlərin görülməsi bələdiyyəçilik sahəsində işləri xeyli canlandırmışdır.

Bir çoxlarının düşündükləri kimi bələdiyyələr bu gün respublikada formal yaradılan fəaliyyətsiz və yalnız icra strukturlarının tapşırıqlarını yerinə yetirən orqanlar deyil. Bu fikirlər reallığı əks etdirmir və əsassızdır. Sözsüz ki, bir çox bələdiyyələrin fəaliyyətində ciddi nöqsanlar mövcuddur. Ancaq bu nöqsanları yerli özünüidarə orqanlarının hamısına şamil edib onları fəaliyyətsiz bir

qurum kimi qələmə vermək düzgün olmaz. Əlbəttə ki, bu əsassız fikirləri bələdiyyə institutu ilə yaxından tanış olmayan, yerlərdə keçirilən tədbirləri görməyən və izləməyən insanlar söyləyirlər. Ancaq bir çox bələdiyyələrin fəaliyyətini təhlil edib onların işi ilə yaxından tanış olanda başqa bir mənzərə yaranır. Mən yerli əhəmiyyətli sosial-iqtisadi məsələlərin həllində fəallıq göstərən, seçicilərin etimadını qazanan, insanlara mənəvi və maddi dayaq olan, bir çox problemləri işgüzarlıqla aradan qaldıran bələdiyyələrin adını çəkib onları tərəfləmək fikrində deyiləm. Bələdləri onlardır.

Əgər bu gün bələdiyyələr öz vəsaitləri hesabına tədris, tibb, idman, mədəniyyət müəssisələri, ticarət, məişət, ictimai iaşə obyektləri tikib istifadəyə verirlərsə, yol çəkir, park salırlarsa, minlərlə kimsəsizə, qocaya,

uşağa, imkansız köməklik göstərilərsə, xeyir-şər məclislərini yola verirlərsə, ona fəaliyyətsiz demək olarmı?

Bələdiyyələrin inkişafını səciyyələndirən bir faktla onların fəaliyyətini qiymətləndirmək olar. Bu insanların yerli özünüidarəetmə orqanlarına olan və artan inamıdır. Artıq əhali bir çox sosial problemlərin həllində bələdiyyələrə üz tutur, onlardan kömək umur. Bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aid olmayan müəyyən vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün onlara müraciətlər etmək inamın bir göstəricisidir. Bu göstərici bələdiyyələr tərəfindən imkan daxilində bəzi problemlərin tez və səmərəli yerinə yetirilməsindən yaranmışdır. Danılmaz faktdır ki, bu gün bələdiyyələr yaşıllıqların salınıb qorunmasında, təmizlik-abadlıq, tikinti işlərində, suvarma, kollektor şəbəkələrinin təmizlənməsində, qaz, işıq xətlərinin bərpa olunmasında yaxından iştirak edir. Bu işlər bələdiyyələrin öz imkanları və vəsaitləri hesabına həyata keçirilir. Onlar buna görə dövlətdən

heç bir vəsait almırlar.

İnsanlar bələdiyyələrin fəaliyyətinin genişləndirilməsinə və onlara əlavə səlahiyyətlərin verilməsinə tərəfdardırlar. Əlbəttə, bu yerli özünüidarəetmə orqanlarının işində olan bir çox nöqsanların, problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edə bilər.

Problemlər

Azərbaycanda bələdiyyə institutunun fəaliyyətinə və inkişafına mane olan bəzi problemlər mövcuddur. Bu problemlərdən ən başlıcası seçicilərin, əhəlinin bələdiyyələrlə əlaqələrinin səmərəli qurulmasıdır. Əhali qanunvericiliyə uyğun olaraq seçdikləri bələdiyyənin fəaliyyətini daim nəzarətdə saxlamağa, ondan gördüyü işlər barədə hesabat tələb etməyə, məlumat almağa, yerli özünüidarəetmə orqanlarının işini canlandırmaq üçün əsaslı təkliflər verməyə, nöqsanları doğuran səbəbləri aradan qaldırmaq üçün birgə tədbirlər görməyə borcludur. Belə olarsa, bələdiyyələr işə daha

məsuliyyətlə yanaşar, öz fəaliyyətlərində aşkarlığı, şəffaflığı daha səmərəli təmin edə bilər, seçicilərinin qüvvəsinə arxalanarlar.

Bələdiyyə-seçici münasibətlərinin səmərəli təşkil edilməsi sahəsində son illər müəyyən tədbirlər görülsə də, bu kifayət deyil. Seçicilərin passiv olduğu regionlarda bələdiyyələrin də passivliyi müşahidə olunur. Əgər əhali bələdiyyə qarşısında məsuliyyətini, vəzifəsini qiymətləndirib onun fəaliyyətində yaxından iştirak etmirsə və ya hər hansı vergini, ödənişi verməkdən imtina edərsə, özünün yaratdığı bir orqana əhəmiyyətsiz qurum kimi baxırsa, onda bələdiyyələrin də əhəliyə münasibəti eyni olacaqdır.

Güc birlikdədir

Azərbaycanda bələdiyyələrin birləşməsi, böyüdülməsi də çox vacibdir. Hal-hazırda respublika ərazisində 2757 bələdiyyə fəaliyyət göstərir ki, onların da yarısı kiçik bələdiyyələrdir. Bələdiyyələrin kiçik olması həm onların özlərini, həm qeyri-hökumət təşkilatlarını, həm də dövlət hakimiyyət orqanlarını narahat edir. Əhali də bələdiyyələrin birləşməsinin tərəfdarıdır. Çünki kiçik bələdiyyələr lazımı mülkiyyətə, torpaq sahəsinə, maliyyə imkanlarına malik olmadıqları üçün səmərəli işləyə bilmirlər. Elə bələdiyyələr var ki, 30-40 nəfər əhalisi olan kəndi əhatə edir.

Bələdiyyələrin sayının çoxluğu və əksəriyyətinin kiçikliyi normal fəaliyyətə mane olmaqla bərabər, həm də insanlar arasında yerli özünüidarəetmə orqanlarına inamı azaldır. Söz yox ki, hər bir bələdiyyə qanunu əsaslarla, əhəlinin arzusunun ifadəsi olaraq yaradılmışdır. Azərbaycanda qanunların

Bələdiyyələrin böyüdülməsi mexanizmləri mövzusunda dəyirmi masa

demokratikliyi, əhalinin iradəsinin ifadəsi buna əsas vermişdir. Ancaq ötən dövr, aparılan müşahidələr, kiçik bələdiyyələrin qeyri-normal fəaliyyəti onların genişləndirilməsi zərurətini reallaşdırır. Bu təbii prosesdir və bu prosesi bir çox xarici ölkələrin təcrübəsində görmək olar. Bələdiyyələrin genişləndirilməsi siyasəti dünyəvi prosesdir və bu bələdiyyəçilik institutunun inkişafı üçün başlıca şərtlərdən biridir. Bu gün Bolqarıstan, Danimarka, İsveç, Estoniya, Litva kimi ölkələrdə bələdiyyələrin sayı 56-275 arasındadır. Adları çəkilən, eləcə də bir çox digər xarici ölkələrdə də ilk dövrlərdə bizdə olduğu kimi bələdiyyələrin sayı həddən artıq olmuşdur. Lakin tədricən imkansız, kiçik bələdiyyələr birləşərək genişlənmiş, özlərinin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmış və formalaşmışlar.

Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında bələdiyyələrin iştirakına dair 2007-ci il iyunun 27-də keçirilən ümumrespublika toplantısında Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri cənab Ramiz Mehdiyev bələdiyyələrin genişləndirilməsi məsələsinə münasibətini bildirərək demişdir: “Hər bir yaşayış məntəqəsində bələdiyyə yaradılması heç də müsbət hal deyil və biz bu xoşagəlməz təcrübədən canımızı qurtarmalıyıq. Yerli əhalinin istəyinə, yerlərdə yaranan problemlərin optimal həllinə kömək məqsədi ilə bələdiyyələrin birgə fəaliyyət göstərməsi, birləşməsi, ayrılması, özünün mövcudluğuna xitam verməsi barədə qanunlar yerli məsələlərin daha çevik həll olunmasına imkan yaradır. Kiçik yaşayış məntəqələrində bələdiyyə yaradarkən dərinədən və hərtərəfli düşünülməlidir. Bu məsələyə xırda hisslərlə və maraqlarla yanaşmaq olmaz”.

Vəzifələr

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursunu yaradıcılıqla davam etdirib həyata keçirən hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin söyləri sayəsində Azərbaycan sosial-iqtisadi inkişaf baxımından dünyanın ən qabaqcıl ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Nəinki respublikanın mərkəzi şəhərləri, hətta regionlar sürətli inkişaf yoluna qədəm qoymuş və tanınmaz dərəcədə dəyişmiş, müasirləşmiş, abadlaşdırılmışdır.

Həyata keçirilən mühüm dövlət proqramlarında icra orqanları ilə bərabər bələdiyyələrin vəzifələrinin də müəyyən edilməsi onların fəallığının yüksəlməsinə yeni bir stimol olmuşdur. Ölkədəki inkişaf, dünyada baş verən hadisələr, demokratik dəyişikliklər, ictimai həyatın tələbatları bələdiyyələri yeni məqsədlərə, səmərəli fəaliyyətə istiqamətləndirir. Bu baxımdan bələdiyyələrin statusu, fəaliyyət dairəsi ilə əlaqədar bəzi qanunlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi də zərurətə çevrilmiş və bu vəzifə Milli Məclis tərəfindən lazı-

mınca qiymətləndirilib həyata keçirilir. Son illər bir çox qanunlara edilmiş dəyişikliklər bələdiyyə torpaqlarından səmərəli istifadə olunmasına, bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlərin verilməsinə, onların mülkiyyətinin, ərazilərinin müəyyənləşdirilməsinə xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərin edilməsi haqqında referendum aktında Konstitusiyanın 146-cı maddəsinə bələdiyyələrlə bağlı dörd bəndin əlavə edilməsi yerli özünüidareətmə orqanlarının cəmiyyətdə oynadığı rolunu və vəzifəsini bir daha müəyyən edib qiymətləndirir. Bu əlavələr mütərəqqi mahiyyət daşıyır və dövlətçiliyimizin dayaqlarının möhkəmləndirilməsinə xidmət etməklə bərabər, həm də bələdiyyələrin dövlətin nəzarətindən və diqqətindən kənarda qalmadığını, xalq tərəfindən yaradılan və etimad göstərilən bir orqan olduğunu sübut edir.

Əlbəttə, bələdiyyələr də bu qayğı və diqqətə öz səmərəli fəaliyyətlərilə, əhalinin tələbatını daha dolğun ödəməklə cavab verməlidirlər. Əksər bələdiyyələrin buna imkanı vardır.

TARİXİMİZİN FACİƏSİ, YOXSA FACİƏMİZİN TARİXİ

Fəzail İbrahimli
Millət vəkili, professor

XX əsrdə ermənilər tərəfindən xalqımıza qarşı törədilmiş soyqırımı bütün sovet dönəmində nəinki ört-basdır edilmiş, hətta elə bir formada təqdim olunmuşdur ki, bu hadisələrdən vətənpərvərlik tərbiyəsində bir örnək kimi istifadə edilmişdir.

Lakin Azərbaycan yenidən müstəqillik əldə etdikdən sonra formalaşan milli elmi konsepsiya əsasında aparılan tədqiqatlarda tarixi həqiqət üzə çıxarılmış, qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilmişdir.

Hadisələri diqqətlə təhlil etdikdə faciələrin arxasında duran siyasi məqsədlər üzə çıxır, əsrin əvvəlində və sonunda xalqımızın tarixində baş verən faciələrdə ciddi oxşarlıq görünür. Bütün bunlar faciəmizin tarixidir, yoxsa tariximizin faciəsidir?

Tarixə nəzər salaq. Oktyabr (1917-ci il) çevrilişindən sonra Qafqazın sovetləşdirilməsi Rusiya bolşeviklərinin qarşısında duran vacib məsələlərdən idi. Təsadüfi deyil ki, Petroqrada Xalq Komissarları Soveti 1917-ci il 16 dekabr tarixli iclasını “Qafqazda vəziyyət haqqında” məsələyə həsr etmiş və S.Şaumyanı “Qafqaz və Qərbi Ermənistan üzrə fövqəladə komissar” təyin etmişdi.

Beləliklə, çar Rusiyası dövründə öz mənfur ideyalarını reallaşıdırma bilməyən ermənilər çox tez zamanda sovet Rusiyasının “sədaqətli müttəfiqinə” çevrildilər. Bu isə onların Azərbaycanda yeritmək istədiyi düşmənçilik siyasətinin reallaşmasına rəvac verdi. Ermənilərin dönük mövqeyi ilə bağlı N.Nərimanov yazırdı ki, “Böyük Ermənistan” xülyalarını həyata keçirmək üçün daşnaklar hər cür maska geyməyə, hər sifətə girməyə hazırdılar. N.Qolitsin dövründə onlar özlərini inqilabi partiya hesab edirdilər, sonra V.Vorontsov-Daşkovun ayaqlarını öpüb qatı əksinqilab cəbhəsinə keçdilər, indi Qafqazda sovet hakimiyyəti qurulsa, daşnaklar o dəqiqə maskalarını dəyişib, bu dəfə kommunist maskasını geyəcəklər”. Belə də oldu, S.Şaumyanın rəhbərliyi altında ermənilər bolşevik libasına büründülər, onlar üçün faciəmizə rəvac verən siyasi mühit yarandı.

1918-ci ilin əvvəllərində Zaqafqaziyada vəziyyət son dərəcə mürəkkəb olaraq qalırdı. Türk qoşunlarının Qafqaz cəbhəsində irəliləməsi erməniləri ciddi təşvişə salmışdı. Onlar 1918-ci ilin yanvarında Bakıda və Zaqafqaziyanın digər bölgələrində müsəlman qırğını törətmək üçün ciddi hazırlaşır-dılar. Belə ki, Bakı Soveti rəhbərliyi Qırmızı Ordu hissələri adı altında erməni qoşun birləş-

mələri yaradırdılar. Bu iş ermənilərin nəzarəti altında icra olunurdu. Daşnak Z.Avetisyan Qırmızı Ordunun qərargah rəisi, Hamazasp üçüncü briqadanın komandiri, polkovnik Qazarov isə korpus komandiri vəzifələrini icra edirdilər.

Azərbaycanda milli hərəkatın qarşısını almaq, milli partiyaları ləğv etmək, şəhərin müsəlman əhalisinə divan tutmaq üçün ermənilər milli qırğına ciddi hazırlaşdılar. Bu məqsədlə 5 min erməni əsgəri müxtəlif cəbhələrdən Bakıya gətirilmişdi. “Qırmızı qvardiya” adı ilə yaradılan 10-12 minlik ordunun isə 70 faizi ermənilərdən ibarət idi.

xəbərdarlıq signalından sonra biz hücum edib “Müsavət”in qərargahını tutmalı idik və belə də oldu”.

1918-ci il martın 15-də S.Şaumyan Bakı Sovetinin iclasında “Bakı Soveti Zaqafqaziyada vətəndaş müharibəsinin başlıca istehkamına çevrilməlidir” fikrini bəyan etdi. Bir gün əvvəl isə Şaumyanın əmri ilə Əmiryanın komandanlığı altında Şamaxı şəhərinə bolşevik silahlı birləşmələri göndərildi, Salyan, Hacıqabul, Muğan və Lənkəran bölgələrinə silahlı bolşevik dəstələri yeridildi. Toqquşmanı başlamaq üçün bəhanə bu ərəfədə H.Z.Tağıyevin oğlu Məhəmməd Tağıyevin

Şamaxı qəzasının 53 kəndində ermənilər 8027 azərbaycanlıyı qətlə yetirmişdilər. Onlardan 4190 nəfəri kişi, 2560 nəfəri qadın, 1277 nəfəri isə uşaqlar olmuşdular. Bu kəndlərə dəyən ümumi maddi zərər o dövrün qiymətləri ilə 339.5 milyon manat hesablanmışdır.

Azərbaycanın qabaqcıl xadimləri gözlənilən təhlükəni əvvəlcədən duyurdular. Mart qırğını ərəfəsində Rus Milli Şurasının Cənubi Qafqazın xristian əhalisinə müraciəti, 19-25 yaşlı bütün rus gənclərinin hərbi səfərbərliyə alınması törədiləcək fəlakətə hazırlıq idi. Lakin bunların qarşısını almaq üçün qüvvə toplamağa nə vaxt, nə də imkan yox idi.

Ermənilər isə qırğına ciddi hazırlaşdılar. Bu hadisələrin fəal iştirakçısı olan bolşevik N.Əsriyants sonralar öz xatirələrində yazırdı ki, “1918-ci ilin fevralında T.Əmirov bizi yığib bildirdi ki, S.Şaumyan və A.Çaparidzenin tapşırıqlarını yerinə yetirməliyik. S.Şaumyan əvvəlcədən bizə xəbər vermişdi ki, gecə saat 1-də signal olacaq, bu

cənazəsinin “Evelina” gəmisində Lənkəranda Bakıya gətirilməsini təşkil edən 48 nəfər hərbcinin gəlişi oldu. Dəfndən sonra zabitlər həmin gəmi ilə geri qayıtmalı idilər. Şayiələr yayıldı ki, “Evelina”dakı zabitlər Muğandakı malakan kəndlərini dağıtmaq üçün xüsusi göstəriş alıblar.

Erməni daşnaklarının əli ilə şəhərin müxtəlif yerlərində Azərbaycan türklərinin əleyhinə mitinq və yığıncaqlar keçirilirdi. Onlar “Evelina”nın tərksilah edilməsi tələbini irəli sürürdülər. İnqilab Komitəsinin təşəbbüsü ilə “Evelina”nın Lənkərana yola düşməsi dayandırıldı və gəmidəki zabitlər tərksilah edildi. Müsəlman əhalisi məscidlərə toplaşaraq silahların qaytarılmasını tələb etdi.

Milli qırğına ciddi hazırlaşan ermənilər bu hadisədən bəhanə kimi istifadə etdilər. Martın 30-da axşam saat 5-də açılan ilk atəş Azərbaycan türklərinin üzleşdiyi soyqırımın başlanğıcı oldu.

diyinə nail olduqdan sonra ultimatum verdi. Ultimatumda İnkilabi Müdafiə Komitəsinin tələblərinin gündüz saat 3-ə kimi yerinə yetirilməyəcəyi təqdirdə qırğını davam etdirəcəkləri qeyd olunurdu. Uzun

Matros Deputatları Sovetinə tabe edilir, əhalinin bütün silahlanma işi Bakı Sovetinin nəzarətinə keçirilir.

3. Bakıdan Tiflisə və Petrovska dəmir yolunun açılması üçün təcili tədbirlər görülür.

Qəbul edilən bu şərtlər kağız üzərində qaldı. Erməni birləşmələri türk-müsəlman əhalisinə divan tutmağı davam etdirdilər. Bir çox məhəllələrin əhalisi (Məhəmmədli və b.) son nəfərinə kimi qılıncdan keçirildi. “Kaspi” mətbəəsi, “Açıq söz” qəzeti redaksiyası, Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin yerləşdiyi İsmailiyyə binası vəhşicəsinə yandırıldı.

Türk-müsəlman əhalisinin soyqırımını aprelin 2-də gecədən xeyli keçənə qədər davam etdi. Şəhərin sağ qalan əhalisi başqa yerlərə qaçmağa məcbur oldu.

Lakin ermənilərin vəhşilikləri Bakıda törədilən qanlı faciə ilə bitmədi. S.Lalayanın başçılıq etdiyi daşnak birləşmələri Şamaxıda, Hamazaspın rəhbərlik etdiyi erməni ordu birləş-

Faktlar təsdiq edir ki, Zəngəzur qəzasında 115 müsəlman kəndi yer üzündən silinmişdir. 115 kənd üzrə 3257 kişi, 2276 qadın və 2196 uşaq öldürülmüşdür.

Azərbaycan ziyalıları bu faciənin qarşısını almaq üçün əllərindən gələni əsirgəmədilər. Ermənilərə və bolşeviklərə qarşı bərabər olmayan döyüşdə kütləvi qırğına məruz qalan türk-müsəlman əhalisi martın 31-də müqavimət göstərməyi dayandırdı.

Bakı Soveti yanında fəaliyyət göstərən (tərkibi S.Şaumyan, A.Çaparidze, Q.Korçanov, S.Saakyan, M.Yolçıyan və b.) İnkilabi Müdafiə Komitəsi istə-

müzakirə və mübahisələrdən sonra İnkilabi Müdafiə Komitəsinin ultimatumu qəbul olundu. Ultimatumda deyilirdi:

1. Bakı Fəhlə, Əsgər və Matros Deputatları Sovetinin hakimiyyəti qəbul edilir.

2. Əksinkilabi “Vəhşi diviziya” Bakı və onun rayonlarından çıxarılır, yerdə qalan başqa müsəlman əsgəri hissələri, habelə erməni milli qoşun hissələri ya Bakıdan çıxarılır, ya da tamamilə Fəhlə, Əsgər və

mələri Quba qəzasında qanlı qırğınlar törədilər. Göyçay, Kürdəmir, Salyan və Lənkəran bölgələrinin əhalisi də eyni faciəni yaşadı.

Xalqımıza qarşı törədilən bu cinayətlər yalnız Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə üzə çıxarıldı. Belə ki, 1918-ci il iyulun 15-də ADR hökuməti mart cinayətlərini təhqiq etmək üçün Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası yaratdı. Vəkil Ələkbər bəy Xasməmmədov (sonralar Azərbaycan Məhkəmə Palatasının sədri olmuşdur) Təhqiqat Komissiyasının sədri təyin edildi. Bir neçə ay ərzində bu komissiya daşnak quldur dəstələrinin qanlı əməllərinin təhqiqi sahəsində çox iş gördü.

Təhqiqat Komissiyasının sənədlərinə əsasən məlum olur ki, 1918-ci ilin Mart soyqırımı zamanı Bakı şəhərində 11 min nəfərədək türk-müsəlman öldürülmüşdür. Şahidlərin dediklərinə görə ermənilər öldürülən-

lərin sayını azaltmaq məqsədilə meyitləri od-alova bürünmüş evlərə, dənizdə quyulara atırdılar ki, cinayətin izini itirsinlər (Azərbaycan Respublikası Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivi, f. 277, siy. 2, iş 16, v. 8). Bakının şəhər camaatından 400 milyon manatlıq daş-qaş və əmlak müsadirə olunmuşdu. Xalqın bir çox ziyarətgahları və tarixi abidələri dağıdıldı. Uzaq vuran toplaqla Təzəpir məscidi zədələnmişdi. Daşnaklar Bakıda dünya memarlığının incilərindən sayılan İsmailiyyə binasına od vurub yandırmışdılar (ARDSPIHA, f. 277, siy. 2, iş. 13-16, v. 25-26).

Təhqiqat Komissiyasının materiallarına görə bu qırğınlarda təkcə Azərbaycan müsəlmanları deyil, bütün Qafqaz müsəlmanları ziyan çəkmişdilər. Belə ki, İsmailiyyədə Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti ilə yanaşı Qafqaz müsəlman komitələri də yerləşirdi.

Komissiyanın apardığı araşdırmalara görə Şamaxı qəzasının 53 kəndində ermənilər 8027 azərbaycanlıyı qətlə yetirmişdilər. Onlardan 4190 nəfəri kişi, 2560 nəfəri qadın, 1277 nəfəri isə uşaqlar olmuşdular. Bu kəndlərə dəyən ümumi maddi zərər o dövrün qiymətləri ilə 339.5 milyon manat hesablanmışdır (ADDA, f. 1061, siy. 2, iş 85, 87, 100). Təhqiqat Komissiyasının sənədlərindən məlum olur ki, ümumilikdə Şamaxı şəhərinin azərbaycanlı əhalisinə vurulmuş ziyan orta hesabla 1 mlrd. manatdan çoxdur.

Daşnak-bolşevik qüvvələri Şamaxını işğal etdikdən sonra Quba qəzasına daxil oldular. Bu işi sürətlə həyata keçirmək üçün Xaçmazda yaşayan ermənilərə əvvəlcədən xəbərdarlıq edilmiş, onlara xeyli miqdarda silah və sursat göndərilmişdi. Quba qəzasında törədilən qırğınlar daha amansız və qəddarlıqla həyata keçirildi. Şahidlər-

1918-ci ildə azərbaycanlılara qarşı soyqırımıda fəal iştirak etmiş erməni-daşnak hərbi dəstələri

1918-ci ildə ermənilər tərəfindən Qubada soyqırma məruz qalmış azərbaycanlıların kütləvi məzarlığı

dən biri yazır: “Amazasp daşnak dəstələrinə bələdçilik edən qubalı erməni Harun Hayrapetovu yanına çağırdı və ona nəşə dedi. Hayrapetov cibindən bir siyahı çıxarıb oxumağa başladı. Həmin siyahıda Qubanın varlılarından 26 nəfərin adı var idi. Amazasp həmin adamların dalınca silahlı əsgərlərdən bir neçə nəfərini göndərdi. Əsgərlər həmin ailələrdən altı nəfərlə geri qayıdanda daşnak komandiri daha da qızıxdı. Gətirilənlərin dördü qadın, ikisi yeniyetmə idi. Amazaspın tapşırığı ilə yeniyetmələrin başını kəsdilər, analarını övladlarının qanını içməyə məcbur etdilər. Onlar şivən qoparıb daşnakların üstünə atılanda qarınlарını süngülərlə deşdilər, sonra qılıncla bədənlerini tam ortadan böldülər. Meydanda ah-nalə yüksələndə Amazasp əhaliyə atəş açmağı əmr etdi. Yüzlərlə insan qırıldı. “Mən sizin qanınızı içəcəyəm” deyən Amazasp siyahıda adları çeki-

lən adamların mülklərini yandırmağa əmr verdi”.

Quba qırğınının canlı şahidlərindən olan Harun Şahbəli oğlu xatırlayır: “Ermənilər o qədər adam qırmışdılar ki, Qubanın küçələri al-qana boyanmışdı. İki mindən çox adamı meydana yığıb güllələmək istəyəndə bir nəfər onların başçısına yaxınlaşdı. Deyilənə görə komissar idi. Bir qədər söhbət etdikdən sonra əsgərlərə əmr edildi ki, silahları aşağı salsınlar. Yekəpər bir erməni beş nəfərlə camaata yaxınlaşıb cavan, gözəgəlimli qadınları seçməyə başladı. Əlindən çox qadını hara isə apardılar. Onlardan birinin qardaşı etirazını bildirəndə yerindəcə güllələndilər. Onun meyitini yerə sərüb bıçaqla gözlərini çıxartdılar. Əli qana batmış erməni ovcunda tutduğu gözləri camaatın üstünə tulladı. Kütlədən uğultu qopdu. İrəli çıxmış yaşlı bir kişinin qarnını da süngü ilə deşdilər. Bu, göz ilə baxılası müsibət deyildi”.

Təhqiqat materiallarından məlum olur ki, 1918-ci il mayın 1-də Qubaya girən daşnak-bolşevik birləşmələrinin sayı 5 mindən artıq olmuşdur.

Amazaspın vəhşilikləri nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında 16 mindən çox insan məhv edilmişdir. Qırğın zamanı 12 minə-dək ləzgi, 4 mindən çox azəri türkü və tat əhalisi öldürülmüşdür. Qəzada 162 kənd dağıdılmışdır ki, bunlardan 35-i hazırda mövcud deyil.

Göyçay qəzası da erməni qırğınına məruz qalmışdı. Qəzanın Kürdəmir kəndində 56 ev və dükan, 127 malikanə, 2 məscid yandırılmış, yerli imamın mənzili talan edilmişdi. Mənzildəki Quranın təfsirinə dair zəngin kitabxanadan tonqal düzəldilmiş, Quranın özü isə təhqir olunmuşdu. Göyçay qəzasında Cəngi (Çaylı), Qaravəlli, Qarabucaq, Mustafani, Xəlil-Qasımbəy, Ərəb-Mehdibəyli, Sadalı kəndləri və obala-

rı darmadağın edilmişdi.

1918-1920-ci illərdə ermənilərin törətdikləri soyqırımdan ciddi ziyan çəkən Azərbaycan bölgələrindən biri də Zəngəzur qəzası olmuşdur. Zəngəzurun Şuşa və Cəbrayıl qəzası ilə əlaqələrini kəsən daşnaklar əhaliyə ağır vəziyyətə salmışdılar. Burada erməni kəndlərindəki silahlı quldur dəstələrlə yanaşı Andranikin erməni əsgərlərindən ibarət yaxşı təşkil edilmiş nizami qoşunu da qəddarlıqla məşğul olurdular. Andranik erməni hökumətinin tapşırığı ilə Azərbaycan ərazisinə soxularaq müsəlman əhalisindən tələb edirdi ki, ya Ermənistan hökumətinə tabe olsunlar, ya da qəzanın ərazisini tərk etsinlər. Lakin bu tələb rədd edildi və Andranikin dəstəsi əhaliyə divan tutdu.

Ümumiyyətlə, faktlar təsdiq edir ki, Zəngəzur qəzasında 115 müsəlman kəndi yer üzündən silinmişdir. 115 kənd üzrə 3257 kişi, 2276 qadın və 2196 uşaq öldürülmüşdür. Ümumiyyətlə, Andranikin quldur qoşununun 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı apardığı soyqırımı nəticəsində indiki Ermənistan ərazisində, yəni Qərbi Azərbaycan torpaqlarında yaşayan əhalinin çox böyük hissəsi, təxminən 565 min nəfəri vəhşicəsinə qırılmış, yaxud öz dədə-baba torpaqlarından qovularaq didərgin salınmışdır.

Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sədri Ə.Xasməmmədov xarici işlər nazirinə yazırdı ki, Paris Sülh Konfransına gedən nümayəndə heyətinə təqdim etmək üçün Bakı, Şamaxı, Quba şəhərlərində, Şamaxı, Göyçay, Cavad və Quba qəzalarında türk-müsəlman əhalisinə qarşı daşnak-bolşevik birləşmələri tərəfindən törədilmiş vəhşilikləri əyani şəkildə sübut edən məlumatlar kifayət qədərdir. Lənkəran qəzası polkovnik

Avetisovun silahlı quldur dəstələri tərəfindən, Cavad qəzasının bir hissəsi polkovnik İllarionoviç başda olmaqla digər bir dəstə tərəfindən, İrəvan quberniyasında, Gəncə quberniyasının dörd qəzasında - Cəbrayıl, Cavanşir, Şuşa, Zəngəzurda böyük dağıntı törədilmiş, azərbaycanlı əhali ucdantutma məhv edilmişdir (ARDP, f. 100, siy. 2, iş 791, v. 2).

1919-cu il mayın 28-də Paris Sülh Konfransına gedən Azərbaycan nümayəndə heyətinin sədri Ə.Topçubaşov erməni daşnaklarının Azərbaycanda törətdiyi vəhşiliklə bağlı ABŞ prezidenti Vilsona rəsmi sənəd-

yazırdı: “Çevrilişə qədər azərbaycanlı ziyalılar içərisində də sovet hakimiyyətinə maraq göstərənlər var idi. Çevriliş baş verdi və azərbaycanlılardan ibarət bir hökumət yaradıldı. Lakin heç kimə sırr deyildi ki, bu hökumətin üzərində də bir hakimiyyət var. O, Azərbaycan Kommunist Partiyasıdır. Partiyanın rəhbərliyi erməni və gürcü millətçilərindən ibarətdir. Onlar sanki Azərbaycanı başsız qoymaq siyasəti yeridirlər. İnsanlar sağdan sola, soldan sağa güllələnir, xüsusən də ziyalılar. Küçədə kütləvi surətdə həbs edilənlərə qarşı ermənilərin istehzal güllüşləri övvəl-

Andranikin quldur qoşununun 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı apardığı soyqırımı nəticəsində indiki Ermənistan ərazisində, yəni Qərbi Azərbaycan torpaqlarında yaşayan əhalinin çox böyük hissəsi, təxminən 565 min nəfəri vəhşicəsinə qırılmış, yaxud öz dədə-baba torpaqlarından qovularaq didərgin salınmışdır.

lər təqdim etdi. Çox təəssüf ki, böyük dövlətlərin elə o vaxtdan bu günə kimi davam edən ikili yanaşma mövqeyi həqiqətin üzə çıxarılmasına və cinayətkarın cəzalandırılmasına imkan vermədi.

1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işğal edildi. Mart soyqırımını törədən daşnaklar bolşevik libasına bürünüb yeni hakimiyyətdə kifayət qədər gücə malik oldular. Bununla da Azərbaycanda yeni siyasi və milli təqiblər başladı.

Bu ayların mənzərəsi Azərbaycan Ali Xalq Təsərrüfatı Şurasının sədri Solovyovun Leninə yazdığı “Çevrilişdən sonrakı iki ay ərzində bizim Azərbaycanda siyasətimiz” adlı hesabatında aydın görünürdü. O

cədən söylənilən belə bir fikri təsdiqləyir ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qələbəsi ümummilli fəlakətdir”. Doğrudan da fəlakət idi. 1920-ci ilin aprelindən 1921-ci ilin avqustuna qədər 48 min azərbaycanlı güllələndi ki, bu da Mart soyqırımının yeni formada davamı idi. Məsələ bununla bitmədi. Bu faciə 30-cu, 1947-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə də davam etdi, Azərbaycan 20 faiz torpaq itkisinə məruz qaldı.

Beləliklə, bütün bu hadisələrin təhlilindən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, arxasında böyük güclərin dayandığı ermənilərin XX əsr ərzində xalqımıza qarşı dəfələrlə törətdikləri cinayətlər həm tariximizin faciəsi, həm də faciəmizin tarixidir.

BMT-nin NÜFUZU QƏRƏZSİZLİYİNDƏN ASILIDIR

Bu il martın 2-də Azərbaycanın BMT-yə üzv qəbul edilməsinin 17 ili tamam olur. BMT-nin Azərbaycandakı nümayəndəliyi 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Nümayəndəlik birbaşa baş katibin təmsilçiliyindən başqa təşkilatın digər strukturlarının, layihələrinin mərkəzləşdirilmiş idarəsi ilə məşğul olur. 1993-2007-ci illərdə Mahmud əl-Səid, Paolo Lembo, Ercan Murat və Marko Barsotti Azərbaycanda BMT-nin rezident əlaqələndiricisi olub. 2007-ci ildən BMT-nin rezident əlaqələndiricisi fransız Bruno Puezadır. BMT-nin rezident əlaqələndiricisinin Azərbaycanın daha da inkişafı üçün hansı imkanlardan istifadə edəcəyini, fəaliyyətində hansı istiqamətlərə üstünlük verəcəyini öyrənmək məqsədilə cənab Bruno Puezaya bir neçə sualla müraciət etdik.

- Siz 2007-ci ildən etibarən BMT-nin Azərbaycanda rezident əlaqələndiricisi vəzifəsində çalışırsınız. Bundan əvvəl hansı ölkələrdə işləmişiniz və Azərbaycan sizə necə təsir bağışladı?

- BMT dili ilə desək, 1986-cı ildən etibarən mən “yüksələn məsuliyyət tələb edən bir sıra vəzifələrdə xidmət göstərmişəm”. İlk öncə Mali və Uqandada, sonra Banqladeş və Somalidə, sonra isə Vyetnam və Monqolustanda. Küveytə BMT nümayəndəliyinə rəhbər əvəzi göndərilməzdən iki il əvvəl - 1999-cu ildə BMT-nin İnkişaf Proqramının Nyu-Yorkdakı mənzil-qərargahında işləmişəm. BMT-nin rezident əla-

qələndiricisi vəzifəsində ilk dəfə Moldovada çalışmışam. Azərbaycan bu vəzifədə işlədiyim ikinci ölkədir. Sadaladığım bütün ölkələrdə müharibə və fəlakətlərin öhdəsindən gəlmək, iqtisadiyyatda islahatlar aparmaq, yerli hökumətin işini təkmilləşdirmək, ətraf mühiti mühafizə etmək, yeni iş yerləri açmaq və insanların həyatını xilas etmək üçün BMT tərəfindən dünya resurslarının səfərbər olunduğunun canlı şahidiyəm. Daim hiss etmişəm ki, dünya ictimaiyyəti BMT-dən daha çox kömək gözləyir və biz planetimizin istənilən yerində yardıma ehtiyacı olan insanların xahişinə heç zaman yox deməmişik.

İşlədiyim ölkələr coğrafi mövqe baxımından dünyanı müxtəlif bucaqlardan əhatə edir. Onlar təbii sərvətləri və iqtisadi gerçəklikləri nöqtəyinəzərindən bir-birindən kifayət qədər fərqlənirlər. Lakin bu ölkələrdə yaşayan insanlar nə qədər təəccüblü görünə də, şəxsi həyatlarında təxminən oxşar məqsədlərə nail olmağa can atırlar. Dünyanın hər bir guşəsində məskunlaşmış insanlar hər kəs üçün və hər gün BMT-nin əmin-amanlıq və qarşılıqlı hörmət, eyni zamanda, əliq, müharibə və təqiblərdən azad şəraitdə yaşamaqdan ibarət məqsədlərini, daha konkret desək: hər bir kəsə özünün bütün potensiallarını realizə

etmək, yüksək səviyyəli səhiyyə və təhsil xidmətlərindən faydalanmaq, ailənin ehtiyaclarını təmin etmək, mədəniyyət və ənənələri qorumaq, ləyaqətlə işləmək, pensiyaya çıxmaq, həyatın qalan hissəsindən zövq almaq, gələcəkdə bu və ya bundan da yaxşı imkanları övladlarına miras qoymaq kimi fərsətləri bəxş edən bir ömür yaşamalarının gerçəkləşməsini istəyirlər.

Qərbi avropalılar “dəmir pərdələr” aradan götürülməyənədək Şərqi Bloka daxil olan dövlətlər haqqında biliksiz idilər. Biz yaxın “qapı-qonşularımız”la müqayisədə ekzotik Asiya haqqında daha çox məlumatlara malik idik. Bizim üçün bütün Sovetlər İttifaqı xəritədə iri qırmızı rəngli ləkədən ibarət unitar bir ölkə idi. Yalnız son 15 il ərzində Qərb dövlətlərində yaşayanlar “kommunist” örtüyü altında gizlədilmiş xalqların, iqlimlərin, sərvətlərin qeyri-adi zənginliyini və müxtəlifliyini yenidən kəşf etmək imkanı əldə etdilər. Mən azadlıqlarını bərpa etmiş və bununla da özlərini bir daha təsdiqləmiş, dünyada özünəməxsus yer tutmaq imkanını yenidən əldə etmiş monqol, Moldova, hazırda isə Azərbaycan xalqları ilə birgə yaşamaq fərsətindən faydalandığıma görə həddindən artıq məmnunam.

Bütün bunlarla yanaşı, mən Moldovaya getməzdən əvvəl bu region haqqında demək olar ki, heç nə bilmirdim. Lakin Azərbaycan haqqında oxuduqca, bu ölkəyə marağım artırdı. BMT bir təşkilat kimi hesab edir ki, güc müxtəliflikdən irəli gəlir və mən Azərbaycana təyinatımla əlaqədar hazırlaşmağa başlayarkən, bu ölkədəki müxtəlif mədəniyyətlərin, irqlərin və dinlərin, memarlıq üslublarının, musiqi ənənələrinin, dillərin və əlifbaların, sözün yaxşı

mənasında çulğalaşması məni dərhal heyran etdi. Coğrafi nöqtəyi-nəzərdən Azərbaycan çox imkanlıdır. Azərbaycan Avropa ilə Asiya, Şimala Cənub arasındakı yol qovşağında, əverişli bir coğrafi mövqedə yerləşmişdir. Azərbaycan xalqı qonaqpərvərliyi, qətiyyətliyi və zəhmətsevərliyi, tacir, səyyah, fermer kimi işləmək bacarığı, şeir yazmaq, musiqi bəstələmək, rəsmlər çəkmək istedadı ilə fərqlənir.

Bugünkü Azərbaycan bir kontrastlar kaleydoskopuna bənzəyir: Bakıdakı sürətlə inkişaf edən şəhər mühiti, ölkədə həyata keçirilən iri iqtisadi layihələrə öz töhfələrini verən müxtəlif xalqlar; nəqliyyat sıxlığı və yol tıxacları; sürətlə gedən inşaat işləri, bütün bunlarla yanaşı, sərin yaylaqlar, dənizin dəyişkən çalarları, İçəri-şəhərin sakit və darısqal daları, çobanların təmkinliyi, Şəki Xan sarayının zərgər mükəmməlliyi, xalça toxuyanların əsrarəngiz fantaziyaları... Bu ölkə həqiqətən planetimizin ən cəlbedici yerlərindən biridir.

- BMT-nin rezident əlaqələndiricisi kimi fəaliyyətinizdə hansı sahələri daha vacib sayırsınız?

- Azərbaycanda BMT-nin 16 agentliyinin daimi nümayəndəliyi mövcuddur. Həmçinin, BMT-nin Azərbaycanda nümayəndəliyi olmayan digər qurumları da var ki, ölkədə bir sıra layihələr həyata keçirirlər. Bu təsisatların hamısı Azərbaycanın inkişafına dəstək vermək vəzifəsini öz üzərinə götürür və onların hər birinin ayrıca səlahiyyət dairəsi, prioritetləri və fərqli iş üslubları mövcuddur. Onların hər biri ilə daim təmasda olmaqla və ən azı mütəmadi yazışmalar aparmaqla yanaşı, rezident əlaqələndiricinin rolu bu təşkilatların bütün

fəaliyyətlərinin milli prioritetlərə yönəldilməsini, təkrarlanmamasını, həmçinin məqsəduyğun və səmərəli şəkildə aparılmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Rezident əlaqələndiricinin BMT-nin ölkə üzrə “İdarə Heyəti” üzərində hansısa formal səlahiyyətləri yoxdur. BMT-nin bütün agentlikləri öz fəaliyyətlərində ölkənin milli planlarını, konkret olaraq bu yaxınlarda təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”nı rəhbər tuturlar. Dövlət Proqramı 2015-ci ilədək hədəf kimi götürülən və dünyanın bütün ölkələri tərəfindən razılaşdırılmış yoxsulluğun azaldılmasından tutmuş HIV/AIDS-in qarşısının alınması, ibtidai icbari təhsilin təmin edilməsi, ana sağlamlığının yaxşılaşdırılması, gender bərabərliyi və davamlı inkişafın təmin edilməsində Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaqda Azərbaycana kömək göstərmək üçün ümumi bir çərçivə rolunu oynayır.

- BMT Azərbaycanda daha hansı layihələrin icrasını planlaşdırır?

- BMT-nin əksər agentliklərinin fəaliyyəti BMT-nin İnkişafa Yardım üzrə Çərçivə Sənədi və ya UNDAF adlı beşillik çərçivə sənədi vasitəsi ilə istiqamətləndirilir. Azərbaycan üzrə mövcud çərçivə sənədi 2010-cu ildə başa çatacaq. Bu isə o deməkdir ki, yaxın bir neçə həftədən sonra BMT agentlikləri Azərbaycan hökuməti, donor təşkilatlarını təmsil edən digər tərəf-müqabillərimiz və vətəndaş cəmiyyəti ilə birlikdə 2011-2015-ci illər üzrə növbəti beşillik çərçivə sənədinin formalaşdırılmasına başlayacaq. Bu çərçivə sənədinin əsasən Dövlət Proqramının

dan irəli gəldiyinə və Prezidentin müvafiq sərəncamı əsasında bu proqramın icrasının əlaqələndirilməsinin İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə həvalə edildiyinə görə, biz bu nazirliklə daha sıx əməkdaşlıq etməyə ümidvarıq. UNDAF təsdiq edildikdən sonra Azərbaycan hökuməti onu 2010-cu ilin əvvəlində BMT Agentliklərinin İdarə Şuralarına təqdim edəcəkdir.

Bu səbəbdən, növbəti bir neçə il ərzində BMT-nin hansı sahələrdə çalışacağını demək bir az tezdir. Mövcud BMT çərçivə sənədi hazırlandığı dövrlə müqayisədə Azərbaycan indi tamam fərqli bir ölkədir və bizim üçün çox vacibdir ki, görəcəyimiz tədbirlər dünənki deyil, bugünkü prioritetlərə uyğun olsun. Bundan başqa, BMT agentliklərinin konkret olaraq hər hansı bir ölkədəki fəaliyyəti üçün donorlar tərəfindən ayrılan resursların həcmi həmin ölkədəki iqtisadi inkişafdan asılıdır: ölkə nə qədər varlıdırsa, BMT agentliklərinin büdcəsi o qədər aşağı olur. Son bir neçə il ərzində Azərbaycan həddindən artıq sürətlə zənginləşməkdədir və müvafiq olaraq bütün BMT agentliklərinin büt-

cəsi eyni tempə azalır. Beləliklə, BMT-nin Azərbaycandakı fəaliyyəti Azərbaycan hökumətinin bizimlə birgə həyata keçiriləcək layihələr üçün ayırmağa hazır olduğu resursların həcmindən asılıdır.

- Şəxsən siz BMT-nin Azərbaycanla hansı sahələrdə əməkdaşlıq etməsini istərdiniz?

- BMT milli inkişaf prioritetlərini dəstəkləməlidir. Şəxsən mənəm nəyə üstünlük verməyimin burada heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Lakin hesab edirəm ki, biz hökumətlə müzakirələr əsasında ölkədəki fəaliyyətimizin bəzi istiqamətləri ilə bağlı müəyyən proqnozlar verə bilərik. Birinci məsələ ondan ibarətdir ki, son bir neçə il ərzində Azərbaycan hökuməti infstruktura, o cümlədən xəstəxanaların, məktəblərin, inzibati binaların inşasına, kompüter avadanlıqlarının alınmasına böyük sərmayələr qoymuşdur. Hökumət qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və milli təsisatların gücləndirilməsi istiqamətində də böyük səylər göstərmişdir. Çox güman ki, islahatlar sahəsində növbəti addım BMT-nin, o cümlədən Mərkəzi və Şərqi

Avropanın keçid dövrü yaşayan ölkələrində geniş təcrübəyə malik olduğu sahəyə - dövlət qulluqçularının bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi vasitəsi ilə bu sərmayələrin səmərəliliyinin artırılmasına yönəldiləcək. İkinci məsələ, son illər Azərbaycanda misli görünməmiş iqtisadi artımın ölkə əhalisinin əksəriyyətinin yaşayışını köklü şəkildə dəyişməsi ilə bağlıdır. Bu iqtisadi artım davam edir və onun bəhrəsindən bütün ölkə vətəndaşlarının yararlanmasını təmin etmək çox mühüm bir məsələdir. BMT agentlikləri əhalinin həssas qruplarının müəyyənəşdirilməsində və onların ehtiyaclarını təmin edən tədbirlərin hazırlanmasında dövlətlərə kömək göstərmək sahəsində zəngin təcrübəyə malikdir. Üçüncü bir məqam ondan ibarətdir ki, Azərbaycan öz üzərinə böyük əhəmiyyət kəsb edən bir sıra məsələlərdə beynəlxalq standartların təmin edilməsi öhdəliyini götürmüşdür. BMT milli xüsusiyyətləri nəzərə almaqla bu standartların təmin edilməsi üçün dünyada mövcud olan modellərdən ölkə üçün münasibinin müəyyənəşdirilməsində müvafiq milli təsi-

satlara kömək göstərə bilər.

- BMT-nin öz səlahiyyətlərini tam və ciddi şəkildə yerinə yetirməsi, XXI əsrdə gözlənilən təhdid və problemlərə qarşı daha səmərəli mübarizə apara bilməsi üçün bu qurumda islahatların keçirilməsi ideyasına münasibətiniz?

- “BMT-nin İslahatı” müxtəlif insanlar üçün müxtəlif mənə kəsb edir. Bəziləri Təhlükəsizlik Şurasında, bəziləri İnsan Hüquqları Təsisatlarında, digərləri dünya maliyyə sisteminə islahatların aparılmasının, başqaları isə Doha beynəlxalq ticarət danışıqlarında irəliləyişin və ya iqlim dəyişiklikləri ilə əlaqədar sıçrayışın tərəfdarıdır. BMT rezident əlaqələndiricisinin mandatı işlədiyi ölkədə sosial iqtisadi inkişaf üçün texniki yardımın göstərilməsi ilə əlaqədar məsələlərin həlli ilə məhdudlaşır. Bu baxımdan, BMT uzun müddətdir ki, üzv dövlətlər tərəfindən ifadə olu-

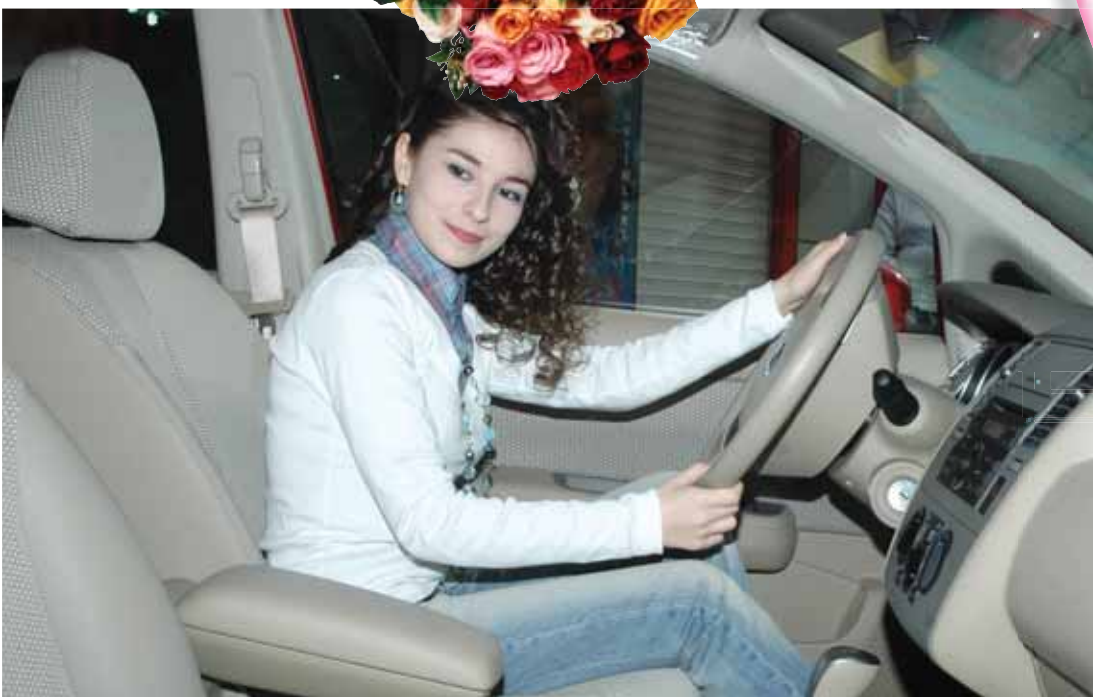
nan genişçəşidli ehtiyac və istəklərin təşkilata islahatlar üçün ayrılmış məhdud maliyyə resursları ilə uzlaşdırılması məqsədi ilə böyük səylər göstərir. Üzv dövlətlər təşkilata öz maliyyə ödənişlərinin artırılması ilə əlaqədar öhdəliklərini mütəmadi olaraq səsləndirməsinə baxmayaraq, dünya maliyyə böhranının realıqları göstərir ki, biz böyük məqsədlərə məhdud imkanlar vasitəsi ilə nail olmaq üçün səylərimizi davam etdirməliyik. Bu heç də pis deyil. BMT-nin gücü bizim pul kisəmizin ölçülərində yox, ümumbəşəri ideyalarımızın gücündə, irəli sürdüyümüz arqumentlərin keyfiyyətində və qərəzsizliyimizdədir.

Bu baxımdan mənim heç bir şübhəm yoxdur ki, təşkilatımızın idealları BMT-nin yarandığı vaxt - 64 il bundan öncə olduğu kimi, bu gün də müasir dünyamıza uyğundur. XXI əsrin əvvəlində BMT-nin üzləşdiyi çətinliklər nəzəri deyil, prakti-

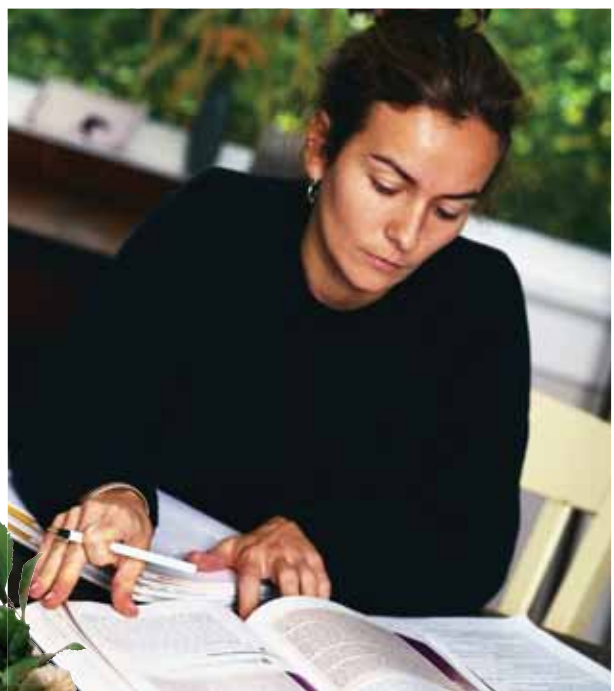
ki xarakter daşıyır. Bu da dəyişikliklərin sürətlə baş verdiyi və hər bir qurum qarşısında tələblərin çoxaldığı bir vaxtda “müharibə, xəstəlik və çatışmazlıqdan azad dünya” şüarını necə təmin etməyimizi davam etdirməkdən ibarətdir.

Mənim üçün “BMT-nin İslahatı” gündəlik işimdə uğur əldə etmək, BMT-nin siyasəti üzrə məsləhət vermək və texniki təcrübə ilə bölüşmək üçün BMT nümayəndəliyini bilikli, qərəzsiz, səmərəli və etibarlı resurs mərkəzi kimi qoruyub saxlamaq deməkdir. Bu çox vacibdir, çünki Azərbaycan hökumətinin çətinliklərlə üzləşdiyi, ideyalara və təcrübəyə, sınaq üçün şəraitə ehtiyacı olduğu hər zaman BMT onun müraciət etdiyi birinci yer olacaq. Bizdə belə bir məsəl var: “Əsl dost dar gündə tanınar”. Mən istərdim ki, BMT sürətli inkişafın dəstəklənməsində və artırılmasında Azərbaycanın ən yaxın dostu olsun.

**“Bu həyatı mən
seçmədim, həyat
özü məni seçdi”**

“Qadının siyasətçi olması özü bir hünərdir” - son çıxışlarından birində Bənazir Bhutto belə demişdi. Mühafizəkar islam dövlətində qadının siyasətə qatılması isə ikiqat hünər tələb edir. Üstəlik təsəvvür edin ki, bu siyasətçi qadın hakimiyyətdə olan hərbi hökumətə qarşı müxalifətdədir. Həddər yerə deyil ki, müasir müsəlman aləmində ilk qadın hökumət başçısı olan Bənazirin adı urdu dilindən tərcümədə “bənzərsiz” deməkdir. Onun bənzərsiz həyat yolu isə çox kəşməkəşli olmuşdur.

Katolik məktəblərinin müsəlman məzunu

Bənazir Bhuttonun həyatı 1953-cü il iyunun 21-də Pakistanın cənubunda yerləşən Kəraçi şəhərində başlayıb. Varlı mülkədar və siyasətçi ailəsində dünyaya gələn Bənazirin nəslinin kökləri VII əsrə gedib çıxır. Keçmişdə onların nəslə Sind əyalətinin hökmdarları olub. Atası Zülfüqar Əli Bhutto Pakistan müstəqillik qazandıqdan sonra 1962-ci ildə xarici işlər naziri, 1971-1973-ci illərdə prezident, 1973-1977-ci illərdə isə Baş nazir vəzifələrində çalışmışdı.

Ailənin ilk uşağı olan Bənazir erkən yaşlarından Qərb təhsili alıb. Əvvəlcə o, “Ledi Cenninqs” uşaq bağçasına gedib. Sonra bir neçə katolik qadın məktəblərində oxuyub.

Bənazirin atası Qərb təhsili aldığı üçün qızını müsəlman aləmində qəbul olunan qaydalardan fərqli tərbiyə edirdi. Bu haqda Bənazir Bhutto öz xatirələrində belə yazır: “Atam dindar idi. 12 yaşında anam başıma çadra örtürəndə atam etiraz etdi: “Qoy qız böyüsün, üzün açıq və ya bağlı gəzmək qərarını özü versin. İslam qadınlara həyatlarını fikirləşdikləri kimi qurmağa icazə verir”. Ondan sonra mən çadra örtmədim”.

1969-cu ilin aprelində ABŞ-ın Harvard Universitetinin nəzdindəki Redkliff kollecinə daxil olaraq Qərbdə təhsil alan ilk

pakistanlı qadın olur. Şahidlərin dediyinə görə, Bənazir birinci dəfə auditoriyaya girməmişdən əvvəl uşaq kimi ağlayıbmiş. Bu Bənazir tərəfdən zəifliyin sonuncu nümayişi olub. 1973-cü ildə Harvard Universitetini əla qiymətlərlə bitirərək dövlət idarəçiliyi diplomuna yiyələnib. Həmin ilin payızında Bənazir Bhutto Britaniyanın Oksford Universitetinin nəzdindəki Ledi Marqaret Holl kollecinə daxil olub. Harvardda olduğu kimi Oksfordda da Bənazir gözəl nitq qabiliyyəti ilə seçilirdi və böyük ümidlər verirdi. Oksfordda o, politologiya, fəlsəfə və iqtisadiyyat elmlərinə yiyələnib. 1976-cı ildə əla qiymətlərlə kollecə məzunu olan Bənazir sonra Oksford Universitetinin beynəlxalq hüquq və diplomatiya kurslarını da bitirib. Oksfordda təhsil aldığı zaman

Bənazir böyük nüfuza malik olan “Oksford İttifaqı” tələbə cəmiyyətinin əvvəl daimi komitəsinin üzvü, sonra isə prezidenti seçilib.

Harvard və Oksford universitetlərində təhsil aldığı zaman Bənazir vətəninə baş verən bütün siyasi prosesləri diqqətlə izləyirdi. Pakistan ordusunun 1971-ci ildə Banqladeşdəki məğlubiyyətini necə qarşıladığını Bənazir belə təsvir edirdi: “Televiziya ekranında Dəkkədəki ippodromda Pakistan ordusunun təslimi mərasiminə baxanda gözlərimə inana bilmədim. Məğlub olmuş general Niyazi hindistanlı general Auroraya yaxınlaşaraq onunla şəxsi silahını dəyişdirir (onlar Səndxerstdə bir yerdə oxuyublar) və qucaqlaşır. Məncə, Niyazi məğlub olanda alnına güllə çaxıb ölsəydi, daha yaxşı olardı”.

Yada düşən xatirələr

1977-ci ilin iyununda 24 yaşlı Bənazir ali təhsilini başa vuraraq Pakistana qayıdır. O, siyasətçi yox, diplomat olmaq istəyirdi. Diplomatik xidmət sahəsində çalışmaq istəyinin əksinə olaraq atası Bənazirin gələcəyini parlamentdə görürdü. Deputat olmaq üçün onun yaşı çatmadığından Bənazir atasının köməkçisi vəzifəsində işləməyə başlayır. Bu vəzifədə uzun müddət çalışmaq ona qismət olmur. Cəmi bir aydan sonra 1977-ci ilin iyulunda Pakistanın hərbi qərargah rəhbəri general Məhəmməd Ziya-ül-Həqq çevriliş edərək hakimiyyəti ələ alır və ölkədə hərbi üsuli-idarə yaradır. 1977-ci ilin sentyabrında Zülfüqar Əli Bhutto və qızı Bənazir həbs olunaraq zindana atılırlar. Bənazir həbsxanada çox sərt şəraitdə saxlanılırdı. Saxlama şəraiti haqqında öz xatirələrində yazırdı: “Yayın qızmar istisi mənim kameramı qızdırılmış sobaya döndərmişdi. Dərim istidən çatlayır, üzümdə çopurlar əmələ gəlir, saçlarım tökülürdü. Yerləşdiyim otaq həşəratlarla dolu idi. Onlardan qorunmaq üçün isti və havasızlığa baxmayaraq, yorğana bürünmək

məcburiyyətində qalırdım”.

1979-cu ilin aprelində onun atasını sui-qəsdə günahlandıraraq edam edirlər. Meyiti ailəsinə vermirlər, yalnız basdırılandan sonra ailəsi onun edam olunmasından xəbər tutur.

Zülfüqar Əli Bhuttonun ölümündən sonra əsasını qoyduğu Pakistan Xalq Partiyası (PXP) hərbi diktaturaya qarşı mübarizənin simvoluna çevrildi.

“Bu həyatı mən seçmədim, həyat özü məni seçdi”

Bənazir Bhuttonun sözlərinə görə atasının edamı onu siyasətçi olmağa vadar etdi: “Bu həyatı mən seçmədim, həyat özü məni seçdi”. Beləliklə, siyasət

Bənaziri seçir və o, hərbi xunta ilə mübarizəyə atılır. Mitinglər, etiraz aksiyaları təşkil edir. Nümayişlər amansızlıqla dağıdılır, Bənazir isə dəfələrlə ya ev dustaqlığına məhkum edilir, ya da həbs olunurdu. Ümumiyyətlə, 1979-1984-cü illər ərzində Bənazir diktatora qarşı fəal mübarizə aparır. Bu vaxt PXP-nin mühacirətdə olan sədri, Bənazirin qardaşı Şahnavaz 1980-ci ildə Fransada naməlum şəraitdə qətlə yetirilir. Bundan sonra Bənazir partiyaya liderlik etməyə başlayır, 1982-ci ildə isə Bənazir Pakistan Xalq Partiyasının ömürlük lideri seçilir.

1984-ci ildə ona Pakistanı tərk etməyə icazə verilir. Bənazir Britaniyada məskunlaşaraq siyasi fəaliyyətini davam etdirir.

Pakistan prezidenti Ziya-ül-Həqq 1986-cı ildə təyyarə qəzasında həlak olandan sonra Bənazir Bhutto Pakistana qayıdır. O, 18 dekabr 1987-ci ildə Kəraçi şəhərində Asif Əli Zərdari ilə ailə həyatı qurur. Bənazir kimi Zərdari də varlı ailədən olan müsəlman şieşi idi. Mətbuatın fikrincə, bu hesablanmış və hər iki tərəfə sərfəli bir nikah idi. Bənazir Zərdarinin simasında Qərbdə əldə etdiyi dünyagörüşü ilə barışacaq bir şəxs görürdü.

Evlilikdən sonra da Bənazir atasının soyadını saxladı. Bəli, Bənazir Qərbdə təhsil almışdı,

buna baxmayaraq, öz ailə həyatını müsəlman adət-ənənələri əsasında qurdu: “Mən ərə ailəmin istəyi ilə getmişəm. Bu nikah seçdiyim həyat tərzinin və siyasi mübarizəyə qoşulmağımın əvəzi idi. Mənim partiya lideri olmağım prosesin normal axarda inkişafını - kişi ilə tanışlıq, ünsiyyət və sonra nikah bağlamağı mümkünsüz edirdi”.

Müsəlman Şərqi ilk qadın Baş naziri

16 noyabr 1988-ci ildə son 10 ildə keçirilən ilk azad parlament seçkilərində Pakistan Xalq Partiyası qələbə çalır. Xanım Bhuttonun parlament seçkilərində qələbəyə nail olmasını çoxları atasının adı ilə bağlayırdılar. Lakin Bənazir atasının bir çox şüarlarını və “sosializm” sözünü öz proqramından çıxarmışdı.

Bənazir Bhutto Baş nazir vəzifəsini tutmaqla müsəlman aləmində ilk qadın hökumət başçısı və Pakistanın ən gənc siyasi lideri olur. Bu vaxt onun cəmi 35 yaşı vardı. “People” jurnalı Pakistanın yeni Baş nazirini planetin “50 ən gözəl insanı” siyahısına daxil edir.

Əri Asif Zərdari yeni hökumətdə maliyyə naziri vəzifəsinə təyin olunur. Bhuttonun kabineti sosial proqramların və siyasi islahatların həyata keçirilməsində bir sıra uğurlar əldə edir. O, Pakistanın keçmiş düşməni Hindistanla da əlaqələri bərpa edir. Lakin onun hakimiyyət illəri rüşvətin kəskin artması ilə müşahidə olunur. Rüşvətlə bağlı qalmaqlarda Bənazirin əri, Pakistanın maliyyə naziri Asif Zərdarinin adı tez-tez hallanır, Pakistan elitasında Zərdariyə “cənab on faiz” ləqəbini vermişdilər. Deyilənə görə o, investorlardan Pakistana qoyduqları sərmayənin on faizini tələb edirdi. Qalmaqlardan biri beynəlxalq miqyasa qalxır. Bu dəfə Asif

Zərdarini rüşvətxorluqda Britaniya və İsveçrə polisi ittiham edir. Bu dövrdə Bənazir Bhutto tez-tez xaricə səfərlər edir, parlament debatlarından yayınır, təkbəşinə və düşünülməmiş qərarlar qəbul edir. Qalmaqallar ona gətirib çıxarır ki, Pakistan Prezidenti Qulam İshak Xan 1990-cı ilin ortalarında Bənazirin başçılıq etdiyi hökuməti istefaya göndərir.

İkinci dövr

Baş verənlərə baxmayaraq, Bənazirin xalq arasında nüfuzu kifayət qədər idi. O, 1993-cü ildə keçirilən parlament seçkilərində korrupsiya və yoxsulluqla mübarizə şüarları ilə çıxış edir və uğur qazanır. PXP-nin topladığı ümumi səs onun rəqibi - Müsəlman Liqasından az olduğu üçün Bənazir bu mühafizəkar partiya ilə koalisiyalı hökumət quraraq ikinci dəfə Baş nazir olur. Bu zaman Bhutto klanı daxilində çəkişmələr başlayır. 1993-cü ilin noyabrında Bənazirin mühacirətdən qayıdan qardaşı Murtuza bacısından partiya hakimiyyətinin ona təhvil verilməsini tələb edir. Bu mübahisə nəticəsində PXP iki yerə parçalanır.

İkinci dəfə hakimiyyətə gələn Bənazir Bhutto dövlətin bütün sahələrində uğurlu islahatlar keçirməyə başlayır. O, neft sənayesini milliləşdirir, maliyyə axınlarını sosial proqramların həyata keçirilməsinə yönəldir. Keçirilən islahatlar nəticəsində ölkədə savadsızlığın səviyyəsi xeyli aşağı düşür. Pakistanda geniş yayılan uşaq xəstəliyi poliomiellit aradan qaldırılır. Pakistanın bir çox qəsəbə və kəndlərinə elektrik xətləri və içməli su çəkilir. Bunlardan əlavə Bənazir təhsili və səhiyyəni pulsuz edir, onlara ayrılan büdcə xərclərini artırır. Onun hakimiyyəti dövründə ölkəyə qoyulan xarici sərmayənin həcmi də dəfələrlə artır, iqtisadi inkişafın artım templərinə görə Pakistan Hindistanı ötüb keçir. Xanım Bhuttonun islahatları nəinki Pakistanda, hətta ölkədən kənarda da yüksək qiymətləndirilir. 1996-cı ildə Bhuttonun adı ilin ən populyar siyasətçisi kimi Ginnesin rekordlar kitabına düşür. O, Oksfordun fəxri doktoru adına, Fransanın “Fəxri Legion” ordeninə və bir sıra digər təltiflərə layiq görülür.

Xanım Bhutto müstəqil xarici siyasət yürüdür. O, nüvə silahının yaradılması proqramını maliyyələşdirir, Əfqanıstandakı “Taliban” hərəkatının köməyi ilə narkotik alverin qarşısının alınmasında uğurlar əldə edir.

Əfqanıstanda hələ müharibə dövründən əsir qalan rus hərbcilərinin azad edilməsinə nail olaraq Rusiya ilə yaxınlaşır.

Lakin bütün bu nailiyyətlərə baxmayaraq, onun idarəçiliyi dövründə ölkədə korrupsiya artmaqda davam edir. Əri Asif Zərdari yenə də rüşvətdə ittiham edilir. Bu qalmağalın ciddi araşdırılmasını tələb edən Bənazirin qardaşı Murtuza Kəraçidə polislə müəmmalı atışmada öldürülür. Onun ölümündə Bənaziri və ərinə ittiham edirlər. Bənazirin xalq arasındakı populyarlığı aşağı düşür, islam xürafatçılarının nüfuzu isə artmağa başlayır. Ona görə də Bənazirin hökuməti 1996-cı ildə Əfqanıstandakı Taliban rejimini tanımağa məcbur olur. Bununla belə həmin ilin sonunda Bənazirin kabinetini istefaya göndərilir. Beynəlxalq terrorçu Usamə ben Ladenin Pakistanın "Qara qərənfil"nin (jurnalistlər ikinci hakimiyyəti dövründə Bənaziri belə adlandırırdılar) başına 10 milyon dollar pul qoyur.

1997-ci ilin parlament seçkilərində Bənazirin partiyası ağır məğlubiyyətə uğrayır. Belə ki, parlamentdəki 217 yerdən PXP yalnız 17-ni qazana bilir. 1998-

ci ilin əvvəlində Bənazirə, onun ərinə və anasına qarşı rüşvətlə bağlı rəsmi ittiham irəli sürülür, onların Britaniya və İsveçrə banklarındakı hesabları dondurulur. 1999-cu ildə general Pərviz Müşərrəfin başçılığı ilə hərbcilərin hakimiyyətə gəlməsi isə onların vəziyyətini daha da ağırlaşdırır.

Yenə sürgündə

Bənazir Bhuttonu maliyyə fırıldaqçılığında iştiraka və sifarişli qətlərə görə ittiham edirlər. O, ölkəni tərk etməyə məcbur olur, əri Asif Zərdari isə rüşvətxorluğa görə 5 il həbsxanada yatır. Bənazir 3 uşağı ilə Dubaya gedir. Bir müddət isə Londonda yaşayır.

2001-ci ildə Pakistan Konstitusiyasına dəyişiklik edilərək bir şəxsin iki dəfədən artıq Baş nazir vəzifəsinə seçilməsi qadağan edilir. Bunu Pərviz Müşərrəfin ölkədə demokratik seçkilər keçiriləcəyi təqdirdə özünü Bənazir Bhuttodan sığortalaması kimi qiymətləndirirlər. Elə həmin il Pakistan Ali Məhkəməsi Bhuttoya qarşı yeni məhkəmə prosesi başlayır. Məhkəməyə gəlmədiyi üçün ona 3 il həbs cəzası verilir. 2002-ci il parlament seçkilərin-

də Kəraçi seçki dairəsi bu həbs cəzasını əsas götürərək Bənazir Bhuttonun namizədliyini qeydə almaqdan imtina edir. Xanım Bhutto vaxtının çox hissəsini London və Dubayda keçirməklə bir çox ölkələrdə mühazirələrlə çıxış edir və PXP rəhbərliyi ilə əlaqə saxlayır.

Asif Zərdari yalnız 2004-cü ildə azadlığa çıxandan sonra ailəsinə qatılır.

Vətənə qayıdış

2007-ci ilin yanvarında Abudabi şəhərində Bənazir Bhutto ilə Pərviz Müşərrəf arasında ilk şəxsi görüş keçirilir. Görüşdən sonra general Müşərrəf fərman verərək Bənazir və digər müxalifət xadimlərinin üzərindən bütün ittihamları götürür. Müşahidəçilərə görə hərbi dairələr Bənazir Bhuttonu Pakistanda fəaliyyət göstərən ekstremist qüvvələrə qarşı mübarizədə özlərinə müttəfiq hesab etdikləri üçün ona ölkəyə qayıtmağa icazə verirlər. 18 oktyabr 2007-ci ildə 8 illik mühacir həyatından sonra Bənazir doğma vətəninə qayıdır. Bənazirin kortəji hərəkət edən zaman onu qarşılayan tərəfdarları arasında iki güclü partlayış baş verir. Nəticədə 130 nəfər həlak olur, 500 nəfər isə yaralanır.

Həm Əl-Qaidə, həm də Taliban dəfərlə bəyan etmişdilər ki, Bənazirin ayağı Pakistan torpağına dəyən kimi ölkə ərazisində irimiqyaslı terror aktları törədəcəklər. Amma hamının gümanı Pakistanın keçmiş Prezidenti Ziya-ül-Həqqin radikal tərəfdarlarına gedib çıxır.

Bənazirin əsas rəqibləri onun və partiyasının yenidən hakimiyyətə qayıtmasına mane olmaq istəyirdilər. Növbəti parlament seçkiləri 2008-ci ilin yanvarına təyin edilmişdi. Bənazir Bhuttonun bu seçkilərdə qələbə qazanacağı heç kimdə şübhə oyatmırdı. Hamı inanırdı ki,

Pərviz Müşərrəf iki dəfədən artıq Baş nazir seçilməyə qoyduğu qadağanı aradan götürəcək. Bənazir Bhuttonun namizədliyini onun vətənə və böyük siyasətə qayıtmasının təşəbbüs-karı olan Vaşinqton da dəstəkləyirdi.

“Mən öz həyatımı təhlükə altına atıram”

Vətənə döənən Bənazir dərhal siyasi mübarizəyə qoşulur. 2008-ci il noyabrın 3-də Pərviz Müşərrəf ölkədə fəvqəladə vəziyyət elan edir. Fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsini general dövlət suverenliyini təhlükə altına qoyan “ekstremizmin və terrorun ölkədə tüğyan etməsi”, həmçinin məhkəmə hakimiyyəti tərəfindən “prezidentin fəaliyyətinin sabotaj edilməsi” ilə izah edir. Fəvqəladə vəziyyət dövründə konstitusiya və məhkəmələrin fəaliyyəti dayandırılır. Noyabrın 9-da Pakistan hüquq-mühafizə orqanları işçiləri zirehli texnikanın dəstəyi ilə Bənazir Bhuttonun İslamabad-dakı iqamətgahını mühasirəyə alaraq onu xarici dünyadan təcrid edirlər və yaxınlıqdakı Ravalpindi şəhərində tərəfdaşlarının mitinqində iştirak etməyə mane olurlar. Ertəsi gün Bənazirin üzərindən ev dustaqlığını götürürlər. Bənazir isə öz növbəsində Pərviz Müşərrəfi istefaya getməyə çağırır. O bildirir ki: “Mən qəti qərara gəlmişəm ki, Müşərrəfin rəhbərliyi altında yeni hökumətdə işləməyəcəyəm”.

Bənazir Bhutto Pərviz Müşərrəfi “demokratiya yolunda bir maneə” adlandırır və qeyd edir ki, “onun hakimiyyətdən getməsi Pakistanı xilas edər”. Çox keçmir ki, bəyanat öz təsirini göstərir. Noyabrın 13-də o, yəni-dən ev dustaqlığına məhkum edilərək nəzarətə götürülür və 7 gün sonra - noyabrın 16-da azadlığa buraxılır.

Gözlənilən sonluq

Bənazir Bhuttoya qarşı terror aktını həyata keçirənlər 2007-ci il dekabrın 27-də axır ki, məqsədlərinə çatırlar. Həmin gün Bənazir Ravalpindi şəhərində böyük izdiham qarşısında çıxış edir. Mitinq başa çatır və Bənazir zirehli avtomobilə əyləşir. Son anda bir anlıq avtomobilin lükündən çıxaraq öz tərəfdaşlarına əl edir. Elə bu məqamda kütlə arasında olan terrorçu avtomobilə atəş açır. Güllələr xanım Bhuttonun boynuna və sinəsinə dəyir. Bir neçə saniyədən sonra ikinci terrorçu üstünə bağladığı partlayıcıyı işə salır. B.Bhutto ağır vəziyyətdə yaxınlıqdakı xəstəxanaya çatdırılır. Çox çəkmir ki, o, əməliyyat stolundaca keçinir.

Pakistanın xüsusi xidmət orqanları dəfələrlə Bənaziri baş verə biləcək sui-qəsd haqqında xəbərdar etmişdilər. Hələ vətənə döənən ərəfədə Bənazir demişdi: “Mən məni gözləyən təhlükədən xəbərdaram... Pakistan-da məni həbs edə bilərlər. 1983-cü ildə Manilada Beninyo Akino kimi məni də təyyarədən çıxan kimi güllələyə bilərlər. Əl-Qaidə bir neçə dəfə məni öldürməyə cəhd göstərmişdir. Onlar hələ də bu istəklərindən əl çəkməyiblər. Demokratiyaya nifrət edən bu adamlara məni demokratiya uğrunda mübarizə aparmaq üçün bu ölkəyə buraxmaq nəyə lazımdır?”

Bənazirin ölüm xəbəri yayılan kimi Pakistanı iğtişaşlar və qarışıqlıqlar bürüyür.

Bənazirin əri və üç uşağı Dubaydan İslamabada gələrək onun cənazəsini Bhuttoların atası baba mülkünə - Sind əyalətinə aparırlar. Bhuttonun cənazəsini xüsusi təyyarə reysi ilə Sind əyalətinin cənubundakı doğma Larkan şəhərinə gətirirlər.

Cənazəni aparan ağ avtomobil kortejin müşayiəti ilə Bhuttoların ailə mavzoleyinə doğru

irəliləyir. Dəfn mərasimi keçən yolu əhatəyə alan kütlə “Qatil Müşərrəfə ar olsun!” “Qatil ABŞ-a ar olsun!” şüarlarını dayandırmadan səsləndirirlər. Milyonlarla insan Pakistanın demokratiya qurbanının arxasınca göz yaşı axıdır. Dəfn mərasimini Pakistan televiziyası birbaşa yayımla göstərir. Bənazir Bhuttonun atası Zülfüqar Əli Bhuttonun qəbri yanında dəfn edirlər.

Bənazir Bhutto bütün həyatını Pakistanın demokratik dövlətə çevrilməsi yolunda mübarizəyə həsr etdi. Onun fikrincə, Pakistanı polis və ordu deyil, demokratik institutlar və hüquqi dövlət quruculuğu ekstremistlərdən və mövhumatçılardan xilas edə bilər.

Bəhlul Abdulla

Filologiya elmləri doktoru,
əməkdar elm xadimi

Azərbaycan xalqının elliklə qeyd etdiyi bayram Novruz bayramıdır. Eyni zamanda bu bayram tarixdə "Xızır günü", "Azərbaycanı", "Hörmüzd bayramı", "Fərvərdin bayramı", "Bahar çəşn", "Yeni gün bayramı", "Ərgənəkon bayramı", "Qurtuluş bayramı" və s. adlarla da adlandırılmışdır. Bilavasitə baharın, yazın, həm də yeni təsərrüfat ilinin başlanması şərəfinə böyük təntənə ilə hər il bayram edilən Novruz çox əski çağlardan bəri elə "Novruz" olaraq adlandırılmışdır.

İbn-əl-Bəlx “Farsnamə” əsərində bildirir ki, “Cəmşid (Pişdadilər sülaləsinin IV hökmdarı-red.) yeni tikdirdiyi sarayda taxta çıxdığı gün Günəş ilinin başlanması günü imiş. Sonralar həmin günü bayram edərək Novruz adlandırıblar. Həmin gün Fərvərdin ayının Hörmüzd günü imiş”.

Ö.Xəyyam isə “Novruznamə”sində deyir: “Novruzun yaranmasının birinci səbəbi budur ki, həmin gündə Günəş dövrə vurub 365 gün 6 saatdan sonra öz yerinə qayıdır. Cəmşid bu günü müəyyənləşdirmiş, Novruz adlandırmış və bayram etmişdir”. Təbəri “Tarix”ində yazır: “Cəmşid ömr etdi ki, ona şüşədən gərdunə düzəltsinlər. O, gərdunəyə divlər qoşub mindi və göyə qalxdı. Həmin gün Fərvərdin ayının Hörmüzd günü idi. Adamlar bu xariqəni gördükdə, o günü və sonrakı daha beş günü bayram edib Novruz adlandırıdılar”.

Ə.Biruninin “Asar əl-Baqiyə”sində və “Bürhane-Qate”də olan fikirlər azacıq fərqlə üst-üstə düşür. Bu qaynaqlarda deyilir ki, Cəmşid bütün dünyanı gəzdikdən sonra, nəhayət, qızıl taxtına oturaraq, adamların çiynində Azərbaycana gəlir. Onun taxtı bir təpənin üstündə üzü gündoğana sarı qoyulur... Günəş doğub öz parlaq şüalarını Cəmşidin taxt-tacına saldıqda, hər yan nura qərqr olur. Bu mənzərəni görənlər çox həyəcanlanırlar. Onlar bu günü uğurun başlanğıcı bilib sevinirlər və bu günü bayram sayaraq Novruz - Yeni gün adlandırırlar.

Son vaxtlar Novruz bayramını türklərin “Ərgənəkon” dastanı ilə də əlaqələndirirlər. F.Rəşidəddin “Cameət-tavarix” əsərində məlumat verir ki, göytürklər dar keçidin dəmirini əritməklə sığındıqları məkandan çıxdıqları günü “Qurtuluş günü” adı ilə bayram etmişlər.

Şumerlər də Novruz bayramını “Yeni gün”, “Yazın ilk günü” adları ilə qeyd etmişlər. Hətta unudulmasın deyə bunu özlərinin “Bilqamıs” dastanında xatırlatmışlar.

Novruz bayramına dini don geydirməyə, onu gah zərdüşt-lüklə, gah da islamiyyətlə əlaqələndirməyə də cəhdlər göstərilib. Düzdür, Novruz bayramının məntiqi fəlsəfəsində zərdüşt-lüklə üst-üstə düşən məqamlar var. Belə ki, zərdüşt-lükdəki xeyir-şər düşüncəsi Novruz bayramına da xasdır. Bütövlükdə xeyirxahlıq fəlsəfəsi üzərində köklənən Novruz bayramında da isti-soyuq, təbiətin ölüb-dirilməsi motivi aparıcı mövqe tutur. Bəs fərq nədədir? Biz bilirik ki, Novruz bayramında tonqal üstündən hoppananlar “ağırlığım-uğurluğum”, “azarım-bezarım tökül!”-deyirlər. Zərdüşt dinində isə oda sitayiş edilmişdir. Odu üfürüb söndürmək belə (atəşpərəstlikdə insan nəfəsi pak sayılır. Hətta kahinlər də od qarşısında üzüörtülü durarmışlar ki, nəfəsləri oda toxunmasın) bağışlanmaz günahlardan sayılır. Ateşpərəstlər heç vaxtlə müqəddəs odun üstünə “azar-bezarı”larını tökməyə cəsarət etməzlər. Başqa sözlə, bu mərasim atəşpərəstlikdən çox-çox qədimdir.

Bundan savayı, atəşpərəstlər suyu da müqəddəs bilmiş, onu murdarlamağı günah saymışlar. Amma Novruzda insanlar axar su üstündən atdanmaqla “azar-bezarı”, “ağırlıq-uğurluğu” tökürlər. Göründüyü kimi, biz burada da elə oda olan münasibətin təzahürünü görürük.

Novruz bayramını islam dini, islam aləmi ilə əlaqələndirməyə də cəhd olunub. Sözügedən məsələ ilə bağlı professor M.H.Təhmasibin dedikləri də dəyərlidir: “İslamiyyət uzun müddət bu bayramı unutdurma-

ğa çalışmış, müvəffəq ola bilməyəcəyini başa düşdükdən sonra onu öz tarixi ilə əlaqələndirməyə, hətta dördüncü xəlifənin (Əlinin - B.A) xilafətə keçməsi ilə bağlamağa cəhd etmişdir... Əvvələn, müsəlman bayramları qəməri təqvimə əsaslandıqları üçün ilbəil öz yerlərini dəyişdirdikləri, yəni başqa-başqa vaxtlarda, fəsillərdə icra edildikləri halda, Novruz sabit bir şəkildə ancaq və ancaq yazın birinci günü qarşılanır. Elə buna görə də islam ruhaniləri güzəştə getməyə məcbur olduqdan sonra belə, bu bayramı özlərinin əsl bayramlarından fərqləndirməyə çalışmışlar. Hətta məsxərəyə qoymaq, hörmətdən salmaq, təhqir etmək məqsədi ilə onu “topal bayram”, “şikəst bayram”, yəni hərəkət edə bilməyən bayram adlandırmışlar”.

Günəş təqvim ilinin bir qayda olaraq, mart ayının 20-22-dən (fevral ayı ilə bağlı ilin uzun-qısalığından asılı olaraq) başlanmasının isə elmi əsası vardır. Bu, bilavasitə dəqiq ast-

ronomik hadisəyə Günəşin dünyanın yarımkürəsindən Şimal yarımkürəsinə keçməsinə, gecə-gündüzün bərabərləşməsinə və yerin Şimal yarımkürəsində astronomik baharın girməsinə uyğun gəlir.

Elə zənn edilməsin ki, Novruz bayramı elə yazın ilk günündə başlanır və sona yetir. Qətiyyən yox. Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycan kəndlisinin həyatı, məişəti bilavasitə əkinçiliklə, sözün geniş anlamında, təsərrüfatla bağlı olmuşdur. Bu üzdən də onlar təsərrüfat üçün münasib sayılmayan qışa qarşı mübarizə aparmaqdan çəkinməmişlər. Hələ qış fəslinin başlanmasına bir ay qalmış (noyabrda - qırovdüşən ayda) keçirilən “Kövəc” indi unudulan bayram mərasimlərindəndir. Bu mərasimdə, adətən, görkəmi gülməli kökə salınmış, cındır paltarlı birini qatıra mindirib meydana çıxarar, əlinə də tükü tökülmüş qarğa

müqəvvası verərmişlər. İştirakçılar onun üstünə soyuq su səpmələrinə baxmayaraq, o, saymazmazyana “istidir! istidir!” - deyər, məzəli hərəkətləri ilə orada olanları güldürərmiş.

Bu mərasimin qışla bağlılığı ayındəki vasitələrdən də bəlli olur. Belə ki, el arasında qarğa qışla əlaqəli sayılır və onun “qarr-qarr” oxuması qar çağırmaq kimi yozulur. Doğub-törəməyən qatır isə barsız-bəhərsiz qış fəslinin simvolu sayılır.

Çox qədim zamanlarda keçirilmiş “Səddə” bayramı da insanların qışa qarşı keçirdikləri bir bayram olmuşdur. Novruz əlli gün qaldığını bildirmək üçün icra olunan “Səddə” bayramında insanlar meydanda tonqal qalayaraq çevrəsinə dolanırlar, rəqs edir, tamaşalar göstərmişlər. Qış fəslinə belə bir münasibət yalnız “Kövəc”, “Səddə” ilə məhdudlaşmır. Bu baxımdan qış ilə yaz fəsillərinin qarşılaşmasının, mübarizə-

sinin rəmzi təsvirini nümayiş etdirən və tədricən xalq tamasası şəkli almış mifoloji məzmunlu “Kosa-kosa” mərasimi də maraqlı və düşündürücüdür.

Novruz bayramına gedən yol öz başlanğıcını qışın çillələrindən götürür. Dekabr ayının 22-də qışın gəlməsi ilə başlayan 40 günlük Böyük çillədə baharın simvolu sayılan səməni göyertmək və ondan halva bişirməklə yazın tez gəlməsini, bununla torpağın oyanmasını, əkilmiş məhsulun cücərib böyüməsi arzusunı ifadə etmişlər.

Fevral ayının əvvəlindən başlayaraq iyirmi gün davam edən Kiçik çillə “qışın oğlan çağ”ı sayılır. Bu çillənin “Xıdır nəbi” adlanan birinci on günlükü isə, ümumiyyətlə, ilin ən sərt, çovğunlu, dondurucu dövrü sayılır və buna görə ona “yalquzaq zamanı” (“Xıdır girdi qış girdi, xıdır çıxdı qış çıxdı” - atalar sözü) da deyilir. “Xıdır nəbi” mərasimi Kiçik

çillənin onuncu günü icra olunur. Buğda qovrulub əl daşında üyüdüldür. Qaynadılmış yumurtalar daha çox günəşin və yazın simvolu sayılan sarı, qırmızı, yaşıl rənglərə boyanır. Bədənə istilik gətirən xörəklər bişirilir. Çəkilməş qovutdan bir qab “Xıdır nəbi”nin sonuncu gecəsi, adətən, yük dolabının altında divar taxçalarının əl deyilməmiş küncələrinə qoyulur. Etiqada görə, Xıdır gəlib qovutun üstünə əl basır və bununla da evə bolluq, bərəkət gətirir. Xıdır nəbi şərəfinə açılmış süfrəyə qoyulmuş qovutun üstünə bağ-bağatdan kəsilib gətirilmiş alma çubuqlarına sarınmış və yağ sürtülərək yandırılmış şamlar da sancılır. Süfrədəki qovutdan ailə üzvləri lap sonda yeyirlər. İnanırlar ki, şamlar yanan vaxtda ata-baba ruhları kimi Xıdır nəbi də gəlib bu qovutdan dadır. Şər qarışandan sonra pay yığmaq üçün qapı-qapı gəzən uşaqlar da:

Xanım, ayağa dursana,

Yük dibinə varsana,

Boşqabı doldursana,

Xıdırı yola salsana, -

nəğməsinə oxumaqla ilk növbədə elə həmin qovutdan pay istəyirlər.

Kiçik çillənin qurtardığı vaxtdan yazın ilk gününə, yəni Novruz bayramına qədər olan çağ “Alaçalpo”, “Ağlargülər”, “Boz ay” və s. adlanır. Ayın belə-belə adlarla adlanması onun dəyişkən olması ilə bağlıdır.

Boz ay hər biri yeddi gündən ibarət cəmlələr adlanan dörd həftəyə - çilləbeçəyə bölünür. Etiqada görə, bu həftələrin dördündə, eləcə də Kiçik çillənin üç çərşənbəsində təbiətdə və cəmiyyətdə canlanma, oyanma, dirilmə prosesi gedir. Dedi-yimiz yeddi çərşənbədən üçü “oğru çərşənbə”, “oğru buğ”, “oğru üskü”, dördü isə “doğru çərşənbə”, “doğru buğ”, “doğru üskü”, “cəmlələr” adlanır.

Çərşənbələrin hər birinin məxsusi ayinləri vardır. Doğrudur, “oğru çərşənbə”, “oğru buğ”, “oğru üskü” adlanan ilk üç çərşənbənin dörd ilaxır çərşənbələr qədər rolu böyük deyil. Amma inama görə, həmin çərşənbələrdə də torpağa az-çox istilik gəlir.

Sözsüz ki, Novruzqabağı qeyd olunan dörd ilaxır çərşənbələr mərasimlərinin, ayinlərinin zənginliyi ilə seçilir. Bu çərşənbələrin hər birinin ayrı-ayrılıqda müxtəlif adları vardır. Misal üçün, ilaxır çərşənbələrin birincisi bölgələrimizdə bu adlarla tanınır: “Əzəl çərşənbə”, “Müjdəçi çərşənbə”, “Toz çərşənbə”, “Yel çərşənbə”, “Xəbərci çərşənbə” və s. İlk çərşənbəyə belə adların verilməsi onun öz məzmunu ilə bağlıdır. Yazın yaxınlaşmasını müjdələyən, xəbər verən bu çərşənbədə ev-eşik his-tozdan təmizlənir. Pal-paltarın, xalça-palazın tozu tökülür. Elə bu üzdən də ona çox vaxt “Toz çərşənbə” deyilir. Sözü gedən çərşənbənin “Yel çərşənbəsi” adlanması da səbəbsiz deyil və bu, çərşənbəyə verilmiş ən düzgün addır. Çünki istilik ilk olaraq havaya gəlir. Sözsüz ki,

əgər hava (yel) qızmayıbsa, onda suların donu açılmaz. Havaya istilik gəlməlidir ki, torpağın donundakı buz (su) donu ərisin, torpaq yumşalsın.

Novruz bayramının ilsonu çərşənbələrinin ikincisi yenə də ayrı-ayrı bölgələrimizdə “Kül çərşənbə”, “Külə çərşənbə”, “Su çərşənbə”, “Sular Novruzu” adları ilə tanınır. Birinci çərşənbədə havaya buğun, istiliyin gəldiyini bilən təsərrüfatçını indi daha çox bağ-bostanı, əkin-biçini düşündürür. Bunların da qış yuxusundan oyanmasını, ayılmasını istəyir. Bunun üçün o, axşam yandırılmış çərşənbə tonqalının külünü isti-isti bağ-bostana, əkin-əkinəcəyə, ağac budaqlarının üstünə səpərək istiliyin süni simvolunu yaratmaqla onların da tezliklə oyanmasını, canlanmasını istəyir.

Novruz çərşənbələrinin üçüncüsünün “Gül çərşənbə”, “Torpaq çərşənbə”, “Yer çərşənbə”, “Ölü çərşənbə”, “Ata-baba günü çərşənbəsi” və s. adları vardır. Bu çərşənbədə torpağın, yerin canına tamamilə istilik gəlir. Məsələrdə, dağ ətəklərinin güneyində novruzgülü baş qaldırır.

Nəhayət, ilin sonuncu çərşənbəsi Azərbaycanımızın hər yerində “İlaxır çərşənbə” adı ilə tanınır. Hərdən ona “Od çərşənbəsi” də deyirlər. Bildiyimiz kimi, çərşənbələrin hamısında od-tonqal yandırılır. Bir halda ki, belədir, onda ilaxır çərşənbəyə ayrıca “Od çərşənbəsi” adı vermək absurd deyilmi? Ona görə də bu ad həqiqətə uyğun deyil.

Düzdür, bu çərşənbədə olduğu kimi, əvvəlki çərşənbələrdə də çərşənbə xonçası tutulur, tonqal yandırılır. Amma İlaxır çərşənbənin növrəği daha zəngindir. İlaxır çərşənbə mərasimlərindən ən məşhuru və yaygın olanı “vəsfı-hal”dır. Qız-gəlinlər çərşənbə axşamında bir evdə cəm olurlar. Ortaya su ilə dolu “dilək tası” adlanan qab qoyulur, üstünə ağ örtük örtülür. İştirakçılardan hər biri dilək tasına öz üzüyünü və ya iynəsini, sancağını salır, niyyət tutur. Mərasimin seçilmiş başçısı bayatılar deyər-deyə suya salınmış nişanlardan birini çıxarır. Nişanın sahibi tutduğu niyyətlə bayatının sözlərindəki məzmunu tutuşdurur.

İlaxır çərşənbənin maraqlı, məzmunlu ayinlərindən biri də qulaq falıdır. Hava qaralandan sonra niyyət tutan kimsə özü ilə bir qab su, güzgü, açar (su - *ışıqlı yol*, güzgü - *ışıqlı həyat*, açar - *niyyət açan* deməkdir) götürüb qonşu qapılarına gedir. İçəridə danışılan söz-söhbətə xəlvətcə qulaq asır. Eşitdiyi ilk sözləri ürəyində tutduğu niyyətlə yozur. Əgər niyyətlə eşitdiyi sözlər arasında uyğunluq varsa, deməli, istəyi həyata keçəcək. Odur ki, İlaxır çərşənbə axşamında həmişə xoş, könül açan sözlər danışılmalıdır ki, qulaq falına gələn qapıdan ümitsiz qayıtmasın.

Diqqəti çəkən mərasimlərdən biri də “Danatma” mərasimidir. Əski təsəvvürlərə görə,

gecə şəf, gündüz isə xeyirxah qüvvələrin əməlidir. Bunların arasında bitməz vuruş gedir. Sübhün açılmasına az qalmış, Dan ulduzu görünəndə gecə bütün qüvvəsini - zülmət qaranlığını toplayıb, açılan səhərin qarşısını kəsmək istəyir. Dan adlanan bu vaxtla Günəşünü gələn Dan ulduzu işığında sübh qalib gəlir. “Danatma” mərasimində, əsasən, cavan oğlanlar, qızlar iştirak edirlər. Bütün gecəni şənlik keçirir, rəvayətlər, lətifələr danışır, oxuyub əylənirlər. Mərasimdə iştirak edənlər yatmamalıdır. İşdir, bir kəs yuxulasa, onun paltarını xalça-palaza tikir, sonra oyadıb oxumaqla, oynamaqla və s. cərimə edirlər. Dan ulduzu görünəncə (etiqada görə bu ulduzu ilk görən kəsin işləri uğurlu olar) mərasim iştirakçıları axar su üstünə gəlirlər. Danın ağarmasını - sübhün açılmasını burada qarşılayırlar. Əl-üzlərini burada yuyub suyun üzərindən hoppanaraq “Ağırlığım-uğurluğum daşlara” deyirlər.

İlaxır çərşənbənin maraqlı ayinlərindən biri də “Ağacqorxutma”dır. Bar verən ağac bardan qaldıqda deyirlər ki, çilləyə düşüb. Çərşənbə günü ağac sahibi əlinə balta alıb gəlir ağacın üstünə: “Ey barsız ağac, nəyimə lazımsan, kəsəcəyəm səni!” - deyərək baltanın arxası ilə ağacın gövdəsinə vurur. Bəzən də biri balta vuranı tutub saxlayır və deyir: - A kişi, kəsmə ağacı, mən ona zəmin duraram. İnanıram ki, bu il o, bar verəcək. Ağac bu “səksənmə” ilə çillədən çıxır. Sonra ayağısayalı, əlibərəkətli sayılan biri ağacın dibinə şərbət səpir, noğulnabat, qovurğa, səməni qoyur.

Həmçinin İlaxır çərşənbənin gecəsi bərəkət paylanılan gecə olduğu üçün buğda, un çuvallarının və digər azuqə qablarının ağzı açıq saxlanılmalıdır. Eyni zamanda bu çərşənbədə sübh

tezdən evin damına bir ovuc buğda atırlar ki, bolluq olsun, evin bərəkəti artsın.

İlaxır çərşənbədə ərgən, yetişmiş qızlar evin kandarında arxası həyətdə sarı durub sağ ayaq başmaqlarını sağ əli ilə sağ çiynlərindən arxaya atırlar. Sübh tezdən oyanıb başmaqlara baxırlar. Əgər başmağın burun tərəfi yola, dabanı isə evə sarıdırsa, sahibi yaxın vaxtlarda xeyir xəbər eşidəcəyinə, ərə gedəcəyinə inanır.

İlaxır çərşənbə, eləcə də Novruz bayramı axşamı bəzədilmiş xonçada evdəkilərin hər birinin adına yandırılmış şam olur. Evdəkilərdən hər kəs özünün, ya da başqasının şamını gözəlti eyləyib niyyət tutur. Gözəlti olunmuş şam o birilərindən çox yanarsa, niyyət sahibi istəyinin başa gələcəyinə inanır.

Sözsüz ki, İlaxır çərşənbə ilə bağlı mərasim ayinlərinin, xalq inamlarının sayını çoxaltmaq olar. Amma həqiqət budur ki, bu deyilənlərin hamısı bilavasitə təbiətin bütövlükdə oyanması, canlanması bayramı olan Novruzla bağlıdır.

Novruz bayramı axşamında da tonqal yandırılır, ailə üzvləri tonqalın üstündən hoppanırlar. Novruz tonqalı sönməyə yaxın içinə üzərlik atıb deyirlər: “Ocağıma əyri baxanın gözü partlasın, özü isə yanıb çatlasın”.

Yeni ilə qəmli, kədərli getmək olmaz. Bayram axşamı qonşular tərəfindən yaşlı olanların həyətinə də tonqal yandırılır. Çünki bu bayram onlar üçün “qara bayram” sayılır. Buna görə də, qonşular belə həyətdə tonqal yandırmaqla təziyəli olanları yasdən çıxarırlar.

Novruz bayramı adətlərindən biri də qurşaqsallama, papaq atmadır. İstək, sevgi gecəsi də adlanan bu gecədə cavan oğlanlar sevdikləri qızların evlərinin bacalarından (əvvəllər evin damında tüstü çıx-

maq üçün baca qoyulurdu) sal-ladıqları qurşağın ucuna öz cib yaylıqlarını da bağlayırlar. Qız və qızın valideynləri o saat mətəbi başa düşürlər. Əgər bu işə razılıq varsa, yaylığı qurşağın ucundan açıb, qızın biləyinə bağlayırlar. Yox, əgər razı deyillərsə, yaylığı bayram nemətləri ilə bərabər qurşağa bənd edib geri qaytarırlar.

Nişanlı qızlara bayram payı aparmaq da Novruz adətlərindəndir.

Novruz bayramı axşamında köhnə ilin tamam olmasına, təzə ilin başlanmasına bir neçə saat qalmış bayram süfrəsi açılır. Bu süfrə həm təhvil süfrəsi, həm də yeni il süfrəsi adlandırılır. İstər ilaxır çərşənbəni, istərsə də Novruz süfrəsini “Löyün”, “Ləvin”, “Yeddi löyün”, “Yeddi ləvin”, “Yeddisin” də adlandırırırlar. Süfrənin belə adlanması da səbəbsiz deyildir. Bu süfrəyə adətən “s” hərfi ilə başlayan yeddi adda yer-yemiş düzülür: su, səməni, sünbül, sumaq, sucuq, soğan, sarımsaq. Əlbəttə, adları göstərilənlər Azərbaycanın hər yerində eyni cür olmur.

Bəzi mənbələrə görə, ərəblərin işğalından qabaq ilaxır çərşənbə və Novruz süfrəsinə düzülənlər “s” yox, “ş” hərfi ilə başlayırmış və “yeddişin” adlanırmış. Bu nemətlərdən biri də “ş” hərfi ilə başlayan şərab imiş. İslam dini şərabi haram buyurduğundan, yeddişin yeddisin olmuşdur.

Novruz bayramı süfrəsində səməninə çevrəsinə ailə üzvlərinin adına şamlar yandırılır. Cəhd olunur ki, süfrənin küncündə kimsə oturmasın. Etiqada görə, ölənlərin ruhları da bu axşam gəlib süfrəyə küncdən yaxınlaşaraq süfrədəki nemətlərdən dadırlar.

Novruz gecəsinin sabahısı da axar su üstünə gedib, ayınlar icra edilməklə köhnə ilin ağır-

lıqlarından xilas olurlar. Axşamdan boş saxladıqları qabları da yeni il suyu ilə doldurub gətirirlər. Bu sudan evdə pəlpəltərin, yorğan-döşəyin, həmçinin mal-qaranın, bağ-bağatın, əkiləcək yerlərin üstünə də səpirlər. Bununla da il boyu özlərinin sağ-salamat olacaqlarına, bağ-bağatın, mal-qaranın məhsuldarlığına inanırlar. İnanırlar ki, oğul-uşaq böyümüş qadın hamıdan tez gedib yeni il suyu gətirsə, bu sudan uşağı olmayanlara içirsə, onlar da övlad sahibi olurlar.

Novruz bayramından başlamış on-on iki gün müddətində dost-tanış, qohum-əqrəba bir-birinin evinə bayramlaşmağa gedər, bayram sovgatı aparırlar. Küssülü olanlar mütləq barışmalıdır.

Novruz bayramı günlərində Novruz süfrəsi yığışdırılır. Süfrə yığışılarda saralmış səməni axar suda axıdılar və arxasınca şirni-nabat atırlar.

Bir sözlə, Novruz bizim

ümummilli bayramımızdır. Beləliklə, Novruz bayramı yazın, yeni təsərrüfat ilinin başlanmasını bildirməklə bərabər, həm də ümumxalq, ümumdövlət sevinci, şadlıq, əmin-amanlıq, bərəkət bayramına çevrilir. Məsələnin məhz bu mahiyyətini dəyərləndirən, Novruz bayramının xalqımızın mənəvi varlığında böyük rolunu yüksək qiymətləndirən Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Böyük mənəvi gücə malik olan Novruz bayramı ulu əcdadlarımızın bizə verdiyi ən gözəl yadigar olub, Azərbaycan xalqının milli ruhunu və yaddaşını, onun daxili aləmini bütün zənginliyi ilə yaşadır. Təbiətin oyanışının, varlığın yenidən canlanmasının müjdəsini verən Novruz bayramı ən qədim zamanlardan bəri həyat və məişətimizə daxil olmuş, insanlara aydın və işıqlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə inam duyğusu bəxş etmişdir...”.

VÜSAL MƏMMƏDOV:

“LOBBİZM TƏBLİĞAT DEYİL”

Azərbaycanlı Tələbələrin Avropa Forumu (ATAF) keçən ilin sonlarında Bakıda üçgünlük təlim kursu keçirdi. Azərbaycanın maraqlarını Avropa Birliyində qoruyan ilk lobbist təşkilat olan ATAF-ın keçirdiyi seminar bu qəbildən təşkil olunan ilk təlimdir. Bundan əvvəl isə ATAF Fransa Senatında, Almaniya Bundestaqında, Yunanıstan, İngiltərə və Avropa parlamentlərində Azərbaycanla bağlı forumlar təşkil edib. Bu il daha bir neçə ölkənin parlamentində Azərbaycanla bağlı forumların keçirilməsini planlaşdıran ATAF-ın baş katibi Vüsal Məmmədovla “Milli Məclis” jurnalı görüşərək Avropa Birliyində ölkəmizin maraqlarını qoruyan lobbicilik fəaliyyətləri barədə söhbət etdi.

- ATAF-ın Azərbaycanda keçirdiyi təlim kursları barədə bir qədər məlumat verərdiniz...

- ATAF-ın Bakıda da ofisi var. Bakıdakı ofis Brüssel ofisimizin işini gücləndirmək üçün bir növ arxa cəbhə rolunu oynayır.

2008-ci il dekabrın 24-dən 28-dək Bakıda ATAF-ın keçirdiyi bu təlim kursları 2014-2019-cu illərə hesablanıb. Biz Estoniyadan, Latviyadan, Litvadan və İsveçdən həmin ölkələrin vətəndaşları olan azərbaycanlı gəncləri Bakıya dəvət etdik. Onları ATAF-ın işi ilə tanış etdik, əldə olunan nailiyyətlər, əməkdaşlıq perspektivləri barədə fikir mübadiləsi apardırıq. Eyni zamanda onları hökumət rəsmiləri ilə görüşdürdük. Milli Məclis Aparatının rəhbəri Səfa Mirzəyev bizi qəbul etdi. Bu görüşlərdə məqsəd xaricdə yaşayan azərbaycanlıları Azərbaycan dövlətinin mövqeyi ilə tanış etməkdir.

Yeni Azərbaycan perspektivdə onlardan nə gözləyir. Keçirdiyimiz təlim kursu bu qəbildən ilk tədbirdir və gələcəkdə çalışacağıq ki, belə tədbirlərin sayını artırırıq.

-Necə oldu ki, belə bir təşkilatın yaranmasına qərar verdiniz? Təşkilat qarşısına hansı məqsədləri qoyur?

- Təşkilatımız Avropada təhsil alan azərbaycanlı gənclərin Avropa Parlamentində keçirilən forumunun nəticəsi olaraq yaradılıb. ATAF-ın məqsədləri Avropada yaşayan və ya təhsil alan azərbaycanlı gənclərin problemlərinin həlli və təşəbbüslərinin həyata keçirilməsinə dəstək vermək, Avropanın siyasi, ictimai və təhsil dairələrində, xüsusilə də gənclər arasında Azərbaycanı tanıtdırmaq və onun maraqlarının müdafiə edilməsi işinə yardım etmək, Azərbaycan gəncləri arasında Avropada təhsili populyarlaşdırmaq və onları təhsil imkan-

ları və qaydaları haqqında məlumatlandırmaq, Azərbaycanın Avropaya hərtərəfli integrasiyasına kömək edəcək təşəbbüsləri dəstəkləmək və həyata keçirmək, Avropada gedən siyasi və iqtisadi integrasiya və millətlər arasında sülhün və əməkdaşlığın bərqərar olunması kimi təşəbbüslərdə Azərbaycan gənclərinin fəal iştirakını təmin etməkdən ibarətdir. Əsas məqsədimiz Avropada Azərbaycanla işləyən deputatları daha aktiv olmağa cəlb etməkdir. Ona görə də əsasən Avropa Parlamenti ilə işləyirik. Əvvəla, onu deyim ki, Avropa Parlamenti bir neçə istiqamətdə işləyir. Azərbaycan dövləti ilə onun əlaqələri onsuz da mövcuddur. Məsələn, Azərbaycanın Avropa Parlamenti ilə əməkdaşlıq komitəsi çərçivəsində, Avropa Parlamenti bundan başqa alternativ resurslarla da işləyir. Yəni vətəndaş cəmiyyətinin də mövqeyini öyrənməyə çalışır. Bununla

Əlaqədar biz 2005-ci ilin may ayında Avropa Birliyinin yanındakı səfirliyimizlə birgə Avropa Parlamentinin binasında ilk forumumuzu keçirdik. Həmin forumdan sonra belə qərara gəldik ki, Brüsseldə daimi fəaliyyət göstərəcək bir təşkilat yaradaq, Avropa Parlamentinin deputatları ilə daimi əlaqələr quraq. Çünki səfirliyin imkanları istər-istəməz məhduddur. Diplomatlarmız həm ikitərəfli münasibətlərə, həm də Avropa Birliyinin bütün strukturları ilə əlaqələrə baxırlar. Yəni səfirlik əməkdaşlarının fiziki imkanını yoxdur ki, bütün günü Avropa Parlamentində olsun və deputatlarla görüşsün. Avropa Parlamentinin atmosferi bir az fərqlidir. Həm mədəni tədbirlər, həm də konfranslar parlament binasında keçirilir.

Avropa Parlamentində rəsmi lobbist qeydiyyatı var. Hər bir fiziki şəxs və yaxud qurum öz maraqlarını müdafiə etmək üçün rəsmi qeydiyyatdan keçir və yalnız bundan sonra rəsmən onların Avropa Parlamenti üzvləri ilə görüşmək imkanı yaranır. Biz də Azərbaycanlı Tələbələr Avropa Forumu adı ilə 2005-ci ilin noyabrında Avropa Parlamentində rəsmi qeydiyyatdan keçdik. Avropa Parlamentində Azərbaycanın maraqlarını qoruyan və rəsmi lobbist qeydiyyatdan keçən ilk təşkilatıq. Bizə qədər Azərbaycanın lobbist təşkilatı olmadığına görə sözün əsl mənasında nə nəzəri, nə də praktik təcrübə yoxdur ki, biz ondan yararlanıla bilək.

Etiraf etməliyik ki, Azərbaycan cəmiyyəti bəzi məsələlərə

də uzunmüddətli planlar qurur. Məsələn, Xocalı faciəsi ilə əlaqədar Avropada aktivlik haradasa fevral ayında başlayır. İl ərzində isə heç bir fəaliyyət müşahidə olunmur. Biz sadəcə həmin tarix yaxınlaşanda məsələni gündəmə gətiririk.

- Təşkilatınızın üzvləri kimlərdir? İşinizi necə qurursunuz?

- Təşkilatımızın üzvləri

Avropada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrdir. Amma biz azərbaycanlı məfhumunu iki mənada işlədirik: Avropa ölkələrinin vətəndaşları olan etnik azərbaycanlılar və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları.

Biz kütləvi təşkilat yaratmaq məqsədi güdmürük. Çünki diaspor fəaliyyəti ilə lobbist fəaliyyəti fərqlənir. Əgər diasporun məqsədi azərbaycanlıları bir yerə yığmaq, onlar arasında

həmrəyliyə nail olmaqdırsa, lobbizmin əsas məqsədi konkret peşəkar şəxslər yetişdirib, onların vasitəsi ilə iş qurmaqdır. Məsələn, Avropa İttifaqı - Azərbaycan Parlament Əməkdaşlıq Komitəsinin haradasa 25-ə yaxın deputatı var. Amma onlardan ikisi və ya üçü Azərbaycanla fəal işləyir. Digərləri isə başqa komitələrin də üzvləridir. O deputatların öz fəaliyyətlərində bir neçə prioritet sayılan məsələlər var. Bizim çalışdığımız odur ki, Azərbaycan həmin o prioritetlər siyahısında axırıncı yerlərdə olmasın. Bununla bağlı biz Azərbaycan haqqında aylıq bülletenlər hazırlayıb deputatlara göndəririk ki, onların mütəmadi Azərbaycanla bağlı məlumat almaq imkanları olsun. Eyni zamanda çalışırıq ki, həmin deputatları Azərbaycana dəvət edək. Qeyri-rəsmi xətlə. Bunun üçün Azərbaycanda müxtəlif konfranslar təşkil edirik. Məsələn, Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığının perspektivləri mövzusunda keçirilən

forumda iştirak üçün həmin deputatlar Azərbaycana gəldilər. Bu, onlar üçün daha asan tanışlıqdır. Azərbaycan hökuməti və ya parlamenti onları dəvət edəndə isə bu səfərlər Avropa Parlamentinin kanallarında rəsmi işıqlandırılmalıdır. Ancaq bir tələbə təşkilatının təşkil etdiyi konfransda iştirak etmək isə qeyri-rəsmi sayılır. Belə görüşlər siyasi məsuliyyətdən azad olduğu üçün səmimi və dostluq xarakteri daşıyır. Həm də avropalı deputatlar belə görüşlərə daha çox meyil göstərirlər.

Bilirsinizmi, lobbizmlə diaspor fəaliyyəti bir-birindən fərqlidir. Bizdə bu fəaliyyətləri “Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmaq” sözü ilə ifadə edirlər. Bu, məncə düzgün yanaşma deyil. Belə yanaşma ilə siz avropalı siyasətçini özünü cəlb edə bilməzsiniz. Lobbist yanaşma ondan ibarətdir ki, biz həmin avropalı siyasətçiyə və yaxud deputata ədalətli qərar verə bilməsi üçün alternativ informasiya mənbəyi

rolunu oynayırıq. Lobbizm təbliğat deyil və sırf vətəndaş cəmiyyəti institutlarının işidir.

- Lobbiçilik fəaliyyəti maliyyə vəsaiti tələb edən bir işdir. Bu istiqamətdə hansı çətinlikləriniz var?

-2008-ci ilin aprelin 10-dək çətinlik var idi. Həmin tarixdə cənab Prezident İlham Əliyevin sərəncamına əsasən ATAF-ın 2008-ci il üçün büdcə xərclərini hökumət öz üzərinə götürdü.

- ATAF necə təşkil olunub?

- İlk dəfə Avropa Parlamenti ilə işə başladıq. Sonra qərara gəldik ki, Avropa Birliyinin üç əsas ölkəsində - Almaniya, Fransa və İngiltərədə də forumlar keçirək. Hazırda biz Londonda, Parisdə, Berlində, Strasburqda və Brüsseldə işləyirik. Əsas qəragahımız Brüsseldədir.

Lobbizmin strukturunu yaratmaq üçün bəzən 15 il vaxt lazım gəlir. Hər ilin may ayında Avropa Parlamentində forum

keçirməyimiz artıq ənənə halını alıb. Ondan başqa il ərzində daha iki regional forum keçiririk. 2008-ci ildə Fransa Senatında və Londonda Lordlar Palatasında forum keçirdik. Həm Fransa Senatında, həm də İngiltərə Lordlar Palatasında Azərbaycanla dostluq və əməkdaşlıq komitələri fəaliyyət göstərir. Bu komitələrin sədrləri ilə görüşdük. Onlara ATAF-ın formatı barədə məlumat verdik. Hal-hazırda ən aktiv şöbəmiz London və Strasburqdadır. Berlindəki strukturumuzu gücləndirməyə çalışırıq.

Lobbistin yanaşması ondan ibarətdir ki, biz deputata daha ədalətli qərar verə bilməsi üçün əlavə alternativ informasiya mənbəyi rolunu oynayırıq. Əgər Avropa Parlamentinin strukturuna fikir versəniz görürsünüz ki, bura əsasən keçmiş siyasətçilərin - keçmiş prezidentlərin, nazirlərin gəldiyi bir məkandır. Onların siyasi əlaqələri daha çoxdur. Eyni zamanda

potensialı olan deputatlar da var ki, onlar perspektivli gənc siyasətçilərdir. Məsələn, Cem Özdemir kimi.

Eyni zamanda fraksiyalarda gənc siyasətçilər fəaliyyət göstərirlər. Adətən sosialist deputat çalışır ki, öz köməkçisi vəzifəsinə gənc sosialistlərdən cəlb

etsin. Onlarla indidən qurulmuş əlaqələr gələcək perspektivə hesablanır. Bu əlaqələr 10-15 il bir çox məsələləri həll edir. Öz şəxsi təcrübəmdən çıxış edərək deyə bilərəm ki, Avropa Parlamentində istənilən bir məsələnin inkişaf etdirilməsində şəxsi əlaqələr çox vacib rol oynayır.

Beynəlxalq münasibətlər sistemində hakim mövqeyini hələ ki qoruyub saxlayan ABŞ-ın yeni administrasiyanın hakimiyyəti dövründə izləyəcəyi xarici siyasət hazırda onunla əməkdaşlıq edən və onun rəqibi olan ölkələri, ümumiyyətlə, bütün dünyanı maraqlandıran əsas məsələlərdən biridir. Eyni zamanda, enerji resursları və önəmli geostrateji mövqeyi olan Azərbaycana münasibətdə yeni administrasiyanın izləyəcəyi kursun araşdırılması gələcək əməkdaşlığın perspektivlərinin müəyyən edilməsi baxımından da zəruridir.

Buşun mirası

Buş administrasiyasının “birqütblü dünya” və “təktərəfli addımlar” prinsipinə əsaslanmış xarici siyasəti ABŞ-ın dünyadakı imicinə və mövqeyinə ciddi zərbə vurmuş, Avropadakı mütəfiqləri ilə münasibətlərinin soyumasına və xüsusilə, islam dünyasında,

Latın Amerikasına ölkələrində ona qarşı kəskin nifrətin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. 20 yanvar 2009-cu ildən ABŞ-ın 44-cü prezidenti kimi fəaliyyətə başlamış Barak Obama seçki yarışında ölkənin daxili və xarici siyasətinə ciddi dəyişikliklər edəcəyi vədini verib, “dəyişiklik” şüarı ilə qələbə qazanıb və istər ölkə daxilində

Elmar Hüseynov

Milli Məclisin

Analitik informasiya

şöbəsinin baş məsləhətçisi

də, istərsə də beynəlxalq aləmdə hamı ondan ABŞ-ın siyasi kursuna radikal dəyişikliklərin edilməsini gözləyir.

Yeni prezidentin həyata keçirəcəyi xarici siyasətdən danışarkən, bu siyasətin müəyyənləşdirilməsinə təsir edə biləcək bir sıra faktorlara diqqət yetirmək lazımdır. Birincisi, ABŞ kimi hegemon dövlətdə administrasiya dəyişiklikləri onun siyasi və geostrateji maraqlarına təsir göstərmir. Dəyişikliklər yalnız bu maraqların əldə olunmasına istiqamətlənmiş taktika və üsluba toxunur. Əlbəttə ki, geosiyasi reallıqların fundamental şəkildə transformasiyası bir şəxsədən asılı deyil və bu məqamın Barak Obamanın xarici siyasətə baxışlarını məhdudlaşdırması qaçılmazdır. Digər tərəfdən, Buş administrasiyasının yeni prezidentə miras qoyduğu problemlər kompleks xarakter daşıyır və onlar arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılıq mövcuddur, yəni bir problemin həlli üçün digəri ilə bağlı güzəştlərin edilməsi, hansısa güzəştlər səbəbindən başqa bir problemin həllinin çətinləşməsi ehtimalı yüksəkdir.

Yeni prezidentin xarici siyasətinə təsir edə biləcək başqa bir faktor isə ABŞ-dakı maliyyə böhranıdır. Bu problem Obamanın xarici siyasət imkanlarını məhdudlaşdıracağı, onun əsas diqqətinin böhranın həllinə yönələcəyi və xarici siyasətlə bağlı addımların tədricən müəyyənləşdirəcəyini ehtimal edir. Lakin Obamanın aktiv fəaliyyəti hələlik bunun əksini sübut edir. İslam dünyasına “qarşılıqlı hörmət və qarşılıqlı marağa” əsaslanan yeni tərəfdaşlıq, İrana birbaşa dialoq, Rusiyaya konstruktiv əməkdaşlıq çağırışı, Əfqanıstan-Pakistan və İsrail-Fələstin münaqişəsi üzrə xüsusi nümayəndələrin təyini edilməsi qarşı tərəfə

ABŞ-ın problemləri həll etməyə hazır olduğu barədə signal göndərir, ümumi strategiyanın tam hazır şəkildə praktikada dərhal tətbiqi isə çətin məsələdir və onun tam formalaşması üçün müəyyən zaman tələb olunur.

“Ağıllı güc” konsepsiyası

Barak Obamanın hakimiyyəti dövründə xarici siyasətdə baş verəcək əsas taktiki dəyişiklik ABŞ-ın yeni dövlət katibi Hilari Klintonun ABŞ Senatının Xarici Əlaqələr Komitəsindəki dinləmələr zamanı irəli sürdüyü yeni xarici siyasət konsepsiyasında əks olunmuşdur. Diplomatiya başda olmaqla, xarici siyasət problemlərinin həlli üçün ABŞ-ın əlində olan bütün vasitələrdən - siyasi, hərbi, iqtisadi və mədəni alətlərdən istifadəni nəzərdə tutan “ağıllı güc” konsepsiyasında Buş

administrasiyası dövründə hərbi gücə əsaslanan taktərəfli addımlardan fərqli olaraq, ABŞ-ın beynəlxalq təşkilatlar daxilində əməkdaşlığı artırması, avropalı müttəfiqlərlə münasibətləri gücləndirməsi və yeni koalisiyalar yaratması, dialoqa üstünlük verməsi başlıca məqamlar hesab edilə bilər. ABŞ-ın yeni dövlət katibi Hilari Klintonun dediyi kimi: “ABŞ dünyadakı çətin problemləri təkbəşinə həll edə bilməz, dünya da onları ABŞ-sız həll edə bilməz”.

Əsas prioritet məsələlər

Hazırkı vəziyyətdə ABŞ-ın xarici siyasəti qarşısında duran problemlər nəzərdən keçirildikdə, İraq, İran, Əfqanıstan problemi, Rusiya və Avropa ilə münasibətlər ön plana çıxır. Əlbəttə ki, ABŞ-ın xarici siyasətini sadəcə bu məsələlərə

Bağdad. 2009

məhdudlaşdırmaq olmaz, lakin təxirə salınmadan həll olunmalı bu problemlərin ABŞ-ın ümumi xarici siyasətinə böyük təsiri mövcuddur.

Obama prezident seçiləcəyi təqdirdə, ABŞ qüvvələrinin 16 ay ərzində İraqı tərk edəcəyini, bu qüvvələrin əsas hissəsinin Əfqanıstana göndəriləcəyini bəyan etmişdi. Lakin son günlərdə Obamanın Pentaqon rəhbərliyi ilə bu vaxt limitini nəzərdən keçirdiyi xəbər verilir. İraqdakı hökumətin tam şəkildə ABŞ yönümlü olduğu deyilə bilməz, lakin ən azından sünnilərlə şiələrin koalisiyası əsasında neytral hökumətin yaradılması mümkün olub. ABŞ qüvvələrinin İraqı tərk etməsi bir tərəfdən ölkədaxili vəziyyətin yenidən gərginləşməsi, digər tərəfdən isə İranın İraqda, bütövlükdə isə regionda nüfuzunun güclənməsi ilə nəticələnmə bilər. Bu səbəbdən, Obamanın seçkiqabağı vədlərinə zidd olaraq, İraqda məhdud sayda qüvvə saxlaması mümkündür. Qəti qərarın İraq strategiyasının icmalından sonra veriləcəyi gözlənilir.

Analitiklər Obamanın İraqı tərk etməzdən əvvəl İranla dialoqa başlamasını və İraqdan gedişini sığortalamasını vacib sayırlar. İranla dialoq eyni zamanda Əfqanıstandakı problemlərin həllini də asanlaşdırır bilər. İranın Əfqanıstanda radikal sünni Taliban hakimiyyətinin yaradılmasına qarşı çıxdığı, 1998-ci ildə hətta bu rejimlə müharibə astanasında olduğu unudulmamalıdır. İran isə dialoqa hazır olduğunu və ABŞ-ın vəd etdiyi dəyişikliklərin taktiki deyil, fundamental olacağına, qarşılıqlı hörmətə əsaslanacağına ümid etdiyini bildirib.

Ehtiyatlı addımlar

Dialoqla bağlı bəyanatlara baxmayaraq, ABŞ-ın vitse-prezidenti Cozef Baydenin Münhendə keçirilmiş 45-ci Beynəlxalq Təhlükəsizlik Konfransında çıxışı Buş administrasiyasının siyasətinin davamı kimi görünür. Baydenin çıxışından aydın olur ki, ABŞ “İranın nüvə proqramından imtina etməsini və terror təşkilatlarına dəstəyini” geri çəkməsini birbaşa danı-

şqlar üçün ilkin şərt kimi irəli sürür. İranın əvvəl razı olmadığı ilkin şərtləri indi qəbul etməsi üçün heç bir əsas yoxdur və xüsusilə, indiki vəziyyətdə müharibə variantının uzaq olması nəzərə alınarsa, bu mərhələdən sonra geri addım atması real görünür. Obama “İranın başqa cür davranmağa hazır olduğunu göstərmək üçün bəzi siqnallar göndərməlidir” deməsinə baxmayaraq, rəsmi Tehranın qarşı tərəfdən addımlar gözlədiyi aydındır. Bəzi ekspertlər ciddi beynəlxalq nəzarət altında İranın sülh məqsədləri üçün məhdud nüvə imkanlarını qoruyub saxlaması variantını problemin real həlli üçün mümkün sayırlar. Yeni administrasiyanın, xüsusilə daxildəki mühafizəkarların və yəhudi lobbisinin təzyiqi altında buna nə dərəcədə razı olacağı sual doğurur.

Məsələni çətinləşdirən digər bir məqam isə İranda iyun ayında keçiriləcək prezident seçkiləridir. İslahatçıların mümkün qələbəsi ABŞ-ı İranla bağlı qəti addımları seçkilərdən əvvəl və ya sonra atmaq barəsində ciddi düşünməyə vadar edir. Dialoq

variantından indi istifadə edilməsi hazırkı prezident mühafizəkar Mahmud Əhmədinəjadın ölkədaxili mövqelərini gücləndirə bilər, Hatəminin prezident seçiləcəyi təqdirdə isə dialoq imkanlarının güclənməsi üçün real perspektivlər yarana bilər. Lakin Avropa ölkələri və xüsusilə İsrail vaxtın uzadılmasının əleyhinədirlər və nüvə mövzusu ilə bağlı yekun qərarın prezident deyil, ali dini lider ayətulla Əli Xameneyi tərəfindən verilməyini hesab edirlər. Nəticə etibarilə, ABŞ İranın nüvə proqramı ilə bağlı siyasətinin icmalını 6 həftə ərzində tamamlayacağını bəyan edib.

Real məqsədlər

Xarici siyasətdə Barak Obamanın qarşısında duran əsas problemlərdən biri də Əfqanıstan problemidir ki, bu məsələ həm də Rusiya və Avropa ilə münasibətlərə təsir imkanına malikdir. Obama Əfqanıstanı təhlükəsizlik sahəsində əsas prioritet kimi görür, buradakı əsgərlərin sayını artıracağını vəd edir. Lakin Əfqanıstanda

uğurun əldə edilməsi üçün bir sıra məsələlərin həlli vacibdir. İlk növbədə, Obama administrasiyasının Əfqanıstanla bağlı strategiyasını dəqiq müəyyənləşdirməsi zəruridir. Konkret hədəflər müəyyənləşdirilmədən əsgərlərin sayının artırılmasının heç bir effekt verməyəcəyi əksər müşahidəçilər tərəfindən qeyd olunur. Obama Əfqanıstana əlavə 17.000 əsgər göndərməsinə qərar verib, lakin bu problemə münasibətdə izlənməyən strategiya hələlik nəzərdən keçirilməkdədir. Yeni strategiyada Obama administrasiyasının Əfqanıstan problemində Buş dövründə olduğu kimi ideoloji deyil, realist nöqteyi-nəzərdən yaxınlaşacağı və qarşısına “əldə oluna bilən məqsədlər” qoyacağı ehtimal edilir. Başqa sözlə desək, Obama Əfqanıstanda əsas diqqəti demokratiyanın deyil, Talibanın yenidən hakimiyyətə qayıtmasını əngəlləyəcək davamlı təhlükəsizliyin yaradılmasına yönəldə bilər. Digər tərəfdən, Taliban daxilində əməkdaşlıqda maraqlı olan tərəflərlə dialoqun aparılması və onların yerli hökumətə

daxil edilməsi variantı da təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm amil ola bilər.

Obama administrasiyası Əfqanıstan probleminin həll olunmasında Pakistanla əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirir. Taliban qüvvələrinin Pakistanın Şimal-qərb ərazilərində məskunlaşdığını bildirən ABŞ Pakistan rəhbərliyinin bu məsələdə yetərli qədər qətiyyət göstərmədiyini hesab edir. Çox güman ki, Vaşinqton İslamabadı müvafiq addımlar atmağa sövq etmək üçün göstərilən iqtisadi-hərbi yardımını gücləndirəcək.

Yeni administrasiyanın Əfqanıstanda üzləşdiyi əsas çətinliklərdən biri buradakı hərbi qüvvələrin təchizatının təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Pakistan ərazisindən keçən təchizat yollarının hücumlara məruz qalması ABŞ-ı alternativ yollar tapmağa vadar edir. Qırğızıstanın ABŞ-ın Mərkəzi Asiyadakı yeganə hərbi bazası olan “Manas”ı bağlamaq qərarı isə rəsmi Vaşinqtonun işini daha da çətinləşdirir. Bu qərar hələlik icra olunmasa da (Qırğızıstan parlamenti məsələyə münasib

Kabil, 2009

“Manas” hərbi bazası

sibət bildirməlidir), ABŞ artıq Özbəkistan və Tacikistan vasitəsilə Əfqanıstana çıxış əldə etmək üçün bu ölkələrin hökumətləri ilə danışıqlar aparır. Gürcüstan-Azərbaycan-Qazaxıstan-Özbəkistan və ya Gürcüstan-Azərbaycan-Türkmənistan vasitəsilə alternativ yolun yaradılması ideyasının da ABŞ rəhbərliyində müzakirə edildiyi bildirilir. Əfqanıstandakı ordunun təchizatı üçün Rusiya ərazisindən keçən ən optimal yolun yenidən açılmasından sonra Obamanın hansı güzəştlərə razı olacağı maraqla gözlənilir.

Rusiya ilə münasibətlər

Yalnız Əfqanıstan deyil, həm də İran probleminin həllində Rusiya faktorunun əhəmiyyəti yeni administrasiya tərəfindən yaxşı başa düşülür və Rusiya ilə konstruktiv əməkdaşlığın

önəmi müxtəlif səviyyələrdə vurğulanmaqdadır. Lakin ABŞ-la Rusiyanın əməkdaşlıq edə biləcəkləri sahələrlə bərabər, ciddi fikir ayrılıqlarının mövcud olduğu sahələr də var. Bunlar arasında optimal balans Obamanın Rusiyaya münasibətdə formalaşdıracağı siyasətdə dəqiq müəyyən edilməlidir.

Yeni administrasiya nüvə silahının yayılmasının qarşısının alınması üzrə fəaliyyəti Rusiya ilə əməkdaşlığın əsas sahələrindən birinə çevirməyi planlaşdırır. Strateji Hücüm Silahlarının Məhdudlaşdırılmasına dair Sazişin yenidən razılaşdırılması ABŞ-la Rusiya arasındakı dialoqu genişləndirmək üçün münbit zəmin yarada bilər. Bu yolla Obama İranın nüvə proqramı ilə bağlı Rusiyanın real dəstəyini qazanmağa cəhd göstərə bilər. Qırğızıstan Prezidentinin “Manas” hərbi bazasının bağlanması qərarını məhz Moskvada bəyan etməsi

də ABŞ-ı Əfqanıstan probleminin həlli üçün Rusiyanın köməyinə müraciət etməyə vadar edir. Rusiyanın bütün bunların qarşılığında ABŞ-dan gözləyəcəyi əsas güzəştlərə NATO-nun genişlənməsi və Şərqi Avropadakı raket əleyhinə müdafiə sistemlərinin quraşdırılması planlarını aid etmək olar. Obamanın Transatlantik əlaqələrə, xüsusilə NATO-ya xüsusi önəm verdiyi aydındır. Lakin ABŞ-ın xarici siyasətindəki mövcud problemlər nəzərə alınarsa, yaxın perspektivdə Obamanın NATO ilə bağlı kursunun alyansın genişləndirilməsinə deyil, onun Əfqanıstandakı rolunun gücləndirilməsinə istiqamətlənəcəyi ehtimal edilə bilər. Ukrayna və Gürcüstanda daxili vəziyyət, eyni zamanda, Almaniya və Fransanın indiki məqamda bu ölkələrin NATO-ya üzvlüyünə qarşı çıxması ABŞ-ı bu istiqamətdə taktiki dəyişikliklərə məcbur edir.

Hər şey təzədən başlayır

Obama seçki kampaniyası dövründə və sonradan RƏM planını dəstəklədiyini, lakin onun effektivliyinin sübuta yetirilməsinə ehtiyac olduğunu bəyan edib. Cozef Bayden isə ABŞ-ın bu planını NATO müttəfiqləri və Rusiya ilə məsləhətləşmələr şəklində həyata keçirəcəyini bildirib. RƏM sisteminin böyük xərc tələb etməsi maliyyə böhranı fonunda bu planların qısa müddətdə həyata keçirilməsini çətinləşdirir. Artıq ABŞ İrana qarşı dəstək əvəzində bu planlara yenidən baxa biləcəyinə işarə edir. Bu zaman Obamanın RƏM sisteminin icrasını müəyyən dövr üçün təxirə salması real görünür.

Barak Obamanın ABŞ-Rusiya münasibətlərini “yeni səhifədən başlamaq” niyyətinə baxmayaraq, bəzi bəyanatlar bu səhifədə ciddi problemlərin qalacağını deməyə əsas verir. Obama Kremlə mümkün olan sahələrdə əməkdaşlıq edəcəyini bildirib, bu isə öz-özlüyündə real əməkdaşlıq şanslarını sıfıra endirir. Cozef Bayden Münhen konfransında ABŞ-ın bəzi məsələlərdə Rusiya ilə razılaşmayacağını deyib. Məsələn, ABŞ Abxaziya və Cənubi Osetiyanı müstəqil dövlətlər kimi tanımayacaq, heç bir dövlətin nüfuz dairəsinə malik olmasını qəbul etməyəcək, suveren dövlətlərin öz qərarlarını vermək və istədiyi birliyə qoşulmaq hüququna sahib olmasını dəstəkləyəcəkdir. Bu isə o deməkdir ki, ABŞ NATO-nun genişlənməsinin tərəfdarıdır və Rusiyanın postsovet məkanında xüsusi imtiyazlara malik olmasının əleyhinədir. Obamanın dəyişikliklə bağlı bəyanatları və Baydenin çıxışı bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir. Bu ziddiyyət

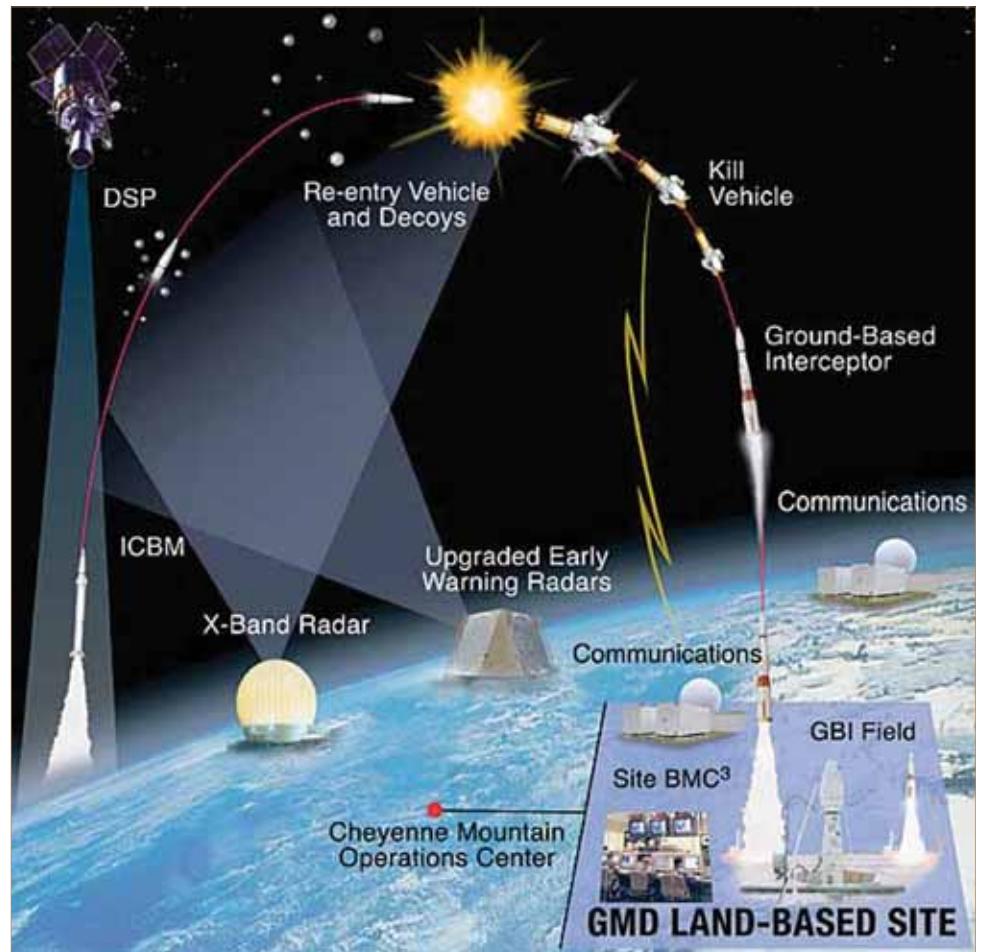
yətin azaldılması və ABŞ-ın digər problemlərin həllindəki maraqlarına uyğunlaşdırılması isə yeni administrasiyanın Rusiyaya münasibətdə həyata keçirəcəyi siyasət üçün əsas prioritetdir.

Transatlantik əlaqələr

Rusiyanın nüfuz dairəsinin məhdudlaşdırılması ABŞ-ın daimi maraqlarına xidmət edir. Avropanın Rusiyanın dirçəlişinin qarşısının alınmasında ABŞ-la birgə hərəkət etməsi isə bu maraqların həyata keçirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu administrasiyası dövründə korlanmış Transatlantik münasibətlərin bərpası və gücləndirilməsi Barak Obamanın xarici siyasətindəki əsas prioritetlərdən biridir. Obama qarşıda duran problemlərin ABŞ tərəfindən təkbaşına

deyil, öz müttəfiqləri ilə koalisiyalar şəklində həllinin tərəfdarıdır və bu koalisiyalarda Avropaya xüsusi yer ayrılır.

Rusiyadan yan keçən alternativ enerji kəmərlərinin inkişaf etdirilməsi və NATO-nun genişlənməsi Kremlin təsirinin məhdudlaşdırılması üçün başlıca vasitələr kimi görünə bilər. Son Rusiya-Ukrayna qaz böhranına baxmayaraq, Avropada hələ də enerji münasibətlərinə dair yekdil fikir formalaşmayıb. Dövlət katibi Hillari Klinton avropalı müttəfiqlərlə layihəyə dair siyasi razılaşmalar əldə etməyə çalışacaqlarını bəyan edib. Rusiya qazından asılı olan başda Almaniya olmaqla, bir sıra dövlətlər isə layihə ilə bağlı qəti fikir bildirməkdən boyun qaçıırırlar və ABŞ-ın planlarının Rusiya ilə münasibətləri daha da gərginləşdirəcəyini hesab edirlər. Bu dövlətlərin Rusiyaya qarşı çıxmağa nə gücü, nə

də istəyi var. NATO-nun Ukrayna və Gürcüstanla bağlı planlarına etiraz da eyni səbəblə izah edilə bilər.

NATO-nun Əfqanıstandakı öhdəliyi də ABŞ-la Avropa arasında ciddi fikir ayrılığı yaranan mövzudur. Obama administrasiyası avropalı müttəfiqlərin Əfqanıstan probleminin həllində yaxından iştirakını və əsgərlərinin sayını kəskin şəkildə artırmasını tələb edir. Böyük Britaniya bu məsələdə ABŞ-ı dəstəkləyir. Almaniya və bir sıra dövlətlər isə nəinki əsgərlərin sayını artırmağı, hətta Əfqanıstandakı qüvvələrini tədricən geri çəkməyi planlaşdırırlar. Obama administrasiyasının yaxın perspektivdə Avropa ilə münasibətlərdə mövcud olan fikir ayrılıqlarını aradan qaldırmaq üçün atacağı addımlar ABŞ-ın Rusiya ilə əlaqələri və Əfqanıstan probleminin həlli baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edəcək.

ABŞ-Azərbaycan əməkdaşlığı

Əvvəl də qeyd olunduğu kimi, ABŞ-ın xarici siyasəti qarşısında duran problemlər kompleks xarakter daşıyır. Bu baxımdan Birləşmiş Ştatların tərəfdaşı olan dövlətlərin bu problemlərin həllində iştirakı zəruridir. Enerji resursları və geostrateji mövqeyi səbəbindən Azərbaycanın bu məsələlərdə iştirakla yanaşı, öz milli maraqlarının təmin olunmasına cəhd göstərməsi məqsəduyğundur.

Bu administrasiyası dövründə ABŞ-ın Xəzər hövzəsində maraqları artmağa başlamış, eyni zamanda Azərbaycanın ABŞ-la əməkdaşlığı güclənmişdir. Bu dövrdə ABŞ-ın Xəzər regionunda izlədiyi siyasət əsasən enerji mənbələrinin və nəqli yollarının diversifikasiyasına istiqamətlənmişdir. Yeni

administrasiyanın Azərbaycana münasibətlərdə hansısa dəyişikliklər edəcəyini müəyyənləşdirmək çətindir. Nəzərə alınmalıdır ki, demokratların hakimiyyəti dövründə ABŞ-ın Azərbaycana, xüsusilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə münasibəti heç də həmişə Azərbaycanın maraqlarına cavab verməyib. Lakin beynəlxalq arenada mövcud olan vəziyyət 90-cı illərin əvvəllərindən fərqlidir və Azərbaycanla sıx əməkdaşlıq ABŞ-ın maraqlarına uyğundur.

Yeni administrasiyanın Azərbaycana münasibətdə izləyəcəyi siyasətdən danışarkən, Barak Obamanın Azərbaycanda səfərdə olduğu faktı qeyd edilməlidir. 2005-ci ilin avqust ayında ABŞ senatorlarının qrupunda Bakıya səfər etmiş və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevlə görüşmüş Barak Obama 2006-cı ilin aprel ayında Azərbaycan Prezidentinin ABŞ-a rəsmi sə-

fəri zamanı onunla ikinci dəfə görüşmüşdür. Bu səbəbdən deyə bilərik ki, Obama Azərbaycan və onun mövqeyi ilə bağlı aydın təsəvvürə malikdir. ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri Ənn Dörsi yerli mətbuata verdiyi müsahibəsində ABŞ-la Azərbaycan arasındakı münasibətlərdən bəhs edərkən, enerji təhlükəsizliyi və terrorizmə qarşı mübarizəni xüsusilə qeyd edib. Bu mənada, ABŞ-Azərbaycan ikitərəfli əməkdaşlığında bu iki məsələnin böyük çəkiyə sahib olacağı şübhəsizdir.

Xəzər dənizinin enerji resurslarının alternativ yollarla Qərbə nəqli ilə enerji təhlükəsizliyini gücləndirməyə çalışan ABŞ bu məsələdə Azərbaycanın roluna xüsusi önəm verir. Nabukko layihəsinin iqtisadi rentabelliğini əsas götürən Azərbaycan isə Avropanın siyasi iradə nümayiş etdirməsinin vacibliyini önə çəkir. Nəticə etibarilə, Avropanın layihə ilə bağlı qəti mövqeyinin ABŞ-la Azərbaycan arasında enerji əməkdaşlığına təsir edəcəyi şübhəsizdir.

Əfqanıstandakı hərbi qüvvələrin təchizatı üçün alternativ yollar axtaran ABŞ-ın bu məsələ ilə bağlı Azərbaycana müraciət etməsi mümkündür. ABŞ səfiri terrorizmə qarşı mübarizə dedikdə, ola bilsin məhz bu məqama işarə etmişdir. Sözsüz, ABŞ-ın planlaşdırdığı yeni təchizat yolunda coğrafi mövqeyi səbəbindən Azərbaycanın iştirakına xüsusi önəm verilir. Digər tərəfdən, Azərbaycanın da öz milli maraqlarını izləməsi məqsəduyğundur. Yeni administrasiyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün aparılan danışıqlarda rolunu artırması bu maraqlara cavab verir. Əlbəttə ki, yeni administrasiyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə söylərini gücləndirəcəyi ehtimal edilir. Lakin Obamadan ciddi dəyişik-

liklər və münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini qəti şəkildə müdafiə etməsini gözləmək artıqdır. Amma münaqişənin yenidən alovlanmaması üçün istənilən həll variantının ABŞ üçün məqbul olduğunu iddia edə bilərik. Azərbaycanın isə ikitərəfli əməkdaşlıqdakı digər faktorlardan istifadə edərək, bu məsələdə yeni administrasiyanın dəstəyini qazanması zəruridir.

Barak Obamanın erməni "soyqırımı"na münasibətdə atacağı addımlar da maraq doğurur. Obamanın seçki təbliğatında "soyqırımı" tanıyacağını bəyan etdiyi və onun administrasiyasında başda dövlət katibi Hillari Klinton olmaqla, bu məsələni dəstəkləyən şəxslərin olduğu məlumdur. Bu məqamda Türkiyə faktoru da nə-

zərdən qaçırılmamalıdır. Obamanın Yaxın Şərq planlarının icrasında Türkiyə mühüm rol oynayır, erməni "soyqırımı"nın tanınması isə Türkiyəni ABŞ-dan uzaqlaşdıra bilər. Bu səbəbdən, Obamanın vədinin daha çox erməni lobbisinin dəstəyini qazanmağa yönəldiyi və hazırkı vəziyyətdə bu məsələni ön plana çıxarmayacağı ehtimal edilə bilər.

ABŞ Prezidenti Barak Obamanın yuxarıda sadalanan məsələlərə münasibətdə müəyyənləşdirəcəyi kurs ABŞ-ın xarici siyasətinə həlledici təsirə malik olacaq və Obamanın öz vədinə nə dərəcədə əməl edib etməyəcəyini göstərəcəkdir. Ümumən, Obamanın ən azından yaxın və orta perspektivdə ABŞ-ın xarici siyasətinə ciddi dəyişikliklər etməyəcəyi ehtimalı yüksəkdir.

REGIONAL VƏ QLOBAL ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİ

REALLIQLAR VƏ PROBLEMLƏR

Anar Əkbərov

Milli Məclisin Analitik
informasiya şöbəsinin
böyük məsləhətçisi

Dünyanın əsas karbohidrogen ehtiyatlarına nəzarəti əldə etmək uğrunda rəqabətin gücləndiyi hazırkı şəraitdə xaricdən enerji asılılığının minimal həddə endirilməsi məsələsi ayrı-ayrı dövlətlərin təkcə milli təhlükəsizliyinin deyil, həm də müstəqil siyasət yeritməsinin vacib amili, milli təhlükəsizliyin təmin olunmasının əsas faktorudur. Müşahidələr deməyə əsas verir ki, müstəqil enerji-kommunikasiya sisteminə, alternativ yanacaq mənbələrinə malik olmayan dövlətlər tədricən nəhəng neft-qaz ixracatçılarından asılı vəziyyətə düşərək onların diktə etdiyi şərtlərlə razılaşmaq məcburiyyətində qalırlar. Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev AB ölkələrinin də iştirak etdiyi enerji sammitlərində enerji təchizatı məsələsinə toxunaraq, həm istehsalçıların, həm də istehlakçıların maraqlarını təmin edə bilən ədalətli sistemin qurulması vacibliyini qeyd etmişdir. Milli təhlükəsizliyin təmin olunmasında enerji təhlükəsizliyinin əhəmiyyətli faktor olduğunu 2009-cu ilin yanvar ayında Rusiya-Ukrayna arasında yaşanan “qaz münaqişəsi” bir daha nümayiş etdirdi. İlk dəfə 2006-cı ildə Rusiya ilə Ukrayna arasında təbii qazın satışına görə yaranmış qiymət mübahisəsindən “payını alan” Avropa Birliyi ölkələri 2009-cu ilin ilk günlərindən növbəti enerji təhlükəsizliyi sınağı ilə üz-üzə qaldılar.

Qarşılıqlı ittihamlar

Baş verən proseslərə münasibət bildirən təhlilçilər bu il yaşananların 2006-cı ildəkindən fərqləndiyini bildirirlər. Belə ki, 2006-cı il Rusiya - Ukrayna qaz mübahisəsi daha

çox siyasi məzmunlu olması və Qərbi dövlətlərinin birmənalı olaraq baş verənlərdə Rusiyayı günahkar sayması ilə xarakterizə olunurdu. Bu, ilki mübahisənin yarandığı ilk günlərdən problemin dövlətlərarası kommersiya maraqlarının razılaşdırıla bilməməsi üzündən yaşandığı

fikri daha çox səslənirdi. Rusiyayı mübahisə ilə bağlı ittihamlardan uzaq tutmaq üçün “Qazprom”un həyata keçirdiyi PR aksiya ilk əvvəllər öz müsbət nəticələrini verdisə, daha sonra məsələnin siyasi maraqlar üzərində formalaşdığı fikri yəni-dən hakim olmağa başladı. Proble-

min yaranacağını sanki qabaqcadan ehtimal edən “Qazprom” Brüsseldə yerləşən lobbı təşkilatı vasitəsi ilə qitə dövlətlərini idxal olunan qazla bağlı heç bir fasilənin yaranmayacağına inandırmağa çalışaraq, yaranaq hər hansı bir problemə görə məsuliyyətin təbii qaza görə bazar qiymətini ödəmək istəməyən Ukraynanın üzərinə düşəcəyini bildirmişdi. Rusiya və Ukrayna şirkətlərinin bir-birlərini müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirməməkdə ittiham etdikləri və danışıqlar masasına əyləşməyə tələsmədikləri günlərdə bir çox Avropa dövlətində enerji təminatı məsələsi fəvqəladə problem səviyyəsinə yüksəlmişdi. Mübahisənin yaranmasına görə əksər təhlilçilər həm Rusiyanın, həm də Ukraynanın bərabər səviyyədə məsuliyyət daşıdığını düşünürdülər. Əgər 2006-cı il böhranı zamanı Ukrayna AB ölkələrini güclü qonşusu tərəfindən enerji şantajına məruz qaldığına inan-

dıra və bununla Rusiyanın etibarlı enerji təminatçı imicinə böyük zərbə vurmağa nail ola bildisə, builki “qış tamaşası” heç də rəsmi Kiyevin istədiyi kimi getmədi. Bəzi təhlilçilər Ukrayna rəhbərliyinin təklif olunan (əksər maliyyə qurumları Moskva tərəfindən ilkin olaraq təklif olunan 1000 kub m-ə görə 250 dollar qiyməti ideal adlandırdılar) qiymətlə razılaşmayaraq üç il öncəki ssenari üzrə oynaya biləcəklərinə ümid etdiklərini bildirirlər. Təhlilçilər Ukrayna şirkətinin bu mövqeyini bir sıra amillərlə izah edirlər. Onlar bunu hər şeydən əvvəl Ukraynanın qaz kəmərləri infrastrukturunun mərkəzi olması faktorundan istifadə etməklə, qazın öz ərazisindən nəqlini dayandıra biləcəyi ilə həm Rusiyaya, həm də AB ölkələrinə təzyiq göstərmək niyyəti ilə əlaqələndirirlər. Bu amili qabardan Rusiya rəsmiləri rəsmi Kiyevi qaz məsələsi ilə bağlı danışıqları

qəsdən pozmaqda, məsələyə siyasi çalar verərək Rusiya ilə Avropa Birliyi arasında narazılıq yaratmaq cəhdlərində ittiham etdi.

Gizli niyyətlər

Rusiya və Ukrayna arasında ki builki mübahisəni 2006-cı il hadisələrindən fərqləndirən digər vacib amil kimi enerji daşıyıcılarına olan qiymətlərin aşağı düşməsi göstərilir. Əgər 2006-cı ildə enerji daşıyıcıları qiymətləri durmadan artırıdılar və bunun nəticəsində ən böyük gəliri Rusiya qazanırdısa, hazırda qiymət bazarında əks tendensiya müşahidə olunmaqdadır. Hər iki tərəf qarşılıqlı sərt ittihamlar səsləndirərsələr də, mübahisə iştirakçılarının bir-birlərindən asılı vəziyyətdə olması, eləcə də onların AB ölkələri qarşısında etibarlı təminatçı imiclərinin ciddi şübhə altına düşməsi faktı tərəflər arasında kompromis razılaşmanın əldə

olunmasını qaçılmaz etsə də, onun əldə olunması prosesinin uzanması əsəbləri tarıma çəkirdi.

Bəzi ekspertlər münaqişənin bir sıra məqsədlərə çatmaq üçün Rusiya və Ukrayna baş nazirlərinin siyasi sövdələşməsi nəticəsində ortaya atıldığına dair fikirlər də səsləndirirlər. Qərb təhlilçiləri Vladimir Putin və Yuliya Timoşenkonun bir sıra amillər baxımından vəziyyətin gərginləşdirilməsində maraqlı olduğunu bildirirlər. Onların fikrincə, Rusiya hökumət başçısı bu yolla AB-yə əlavə təzyiq rıçaqları əldə etməyə, ukraynalı həmkarı isə ölkə daxilində əsas siyasi rəqibi olan Prezident Yuşşenkonun dayaqlarını zəiflətməyə çalışır. Bəzi ehtimallara görə Rusiyadan Ukraynaya qaz nəqlini həyata keçirən şirkətə iki ölkənin baş nazirlərinə yaxın şəxslər nəzarət edir. Onların bu işdən böyük qazanc əldə etdiklərinə dair yazılara ara-sıra KİV-lərdə rast gəlinir.

Təhlilçilər Rusiyanın Ukraynaya təzyiqinin gizli məqsədi kimi Ukrayna qazpaylayıcı şəbəkəsi üzərində nəzarətin yarısını ələ keçirmək istəyi ilə də izah edirlər. Kiyevə təzyiq edən Kremlin işini yüngülləşdirən amillərdən ən başlıcası kimi ekspertlər Ukrayna siyasi elitasında Moskva ilə münasibətlərin qurulmasında vahid mövqeyin və həmrəyliyin olmamasını göstərirlər. Bəzi təhlilçilərə görə, Ukrayna Baş naziri Yuliya Timoşenkonun vəziyyətin gərginləşməsində başqa marağı da var. Belə ki, bu onu qarşıdakı seçkilərdə Rusiya ilə ikili oyun aparən siyasətçi imicindən azad edə bilər.

Rusiyalı təhlilçilər ukraynalıların prinsipial mövqedən çıxış etməsini mübahisədə üçüncü tərəfin maraqlı olması ilə bağlı ehtimallarla əlaqələndirirlər.

“Qazprom” rəsmiləri konkret ad çəkməsələr də, “dirijor”un ABŞ olduğuna dair ehyam vururlar. Bu iddialara dərhal cavab verən ABŞ Dövlət Departamentinin sözcüsü Şon Makkormak “münaqişənin yaranmasında ABŞ-ın xüsusi rolu ilə bağlı deyilənlərin heç bir əsası yoxdur” cavabı verərək Birləşmiş Ştatların baş verənlərdən kənarda durduğunu bildirdi. Rusiya KİV-də bu rəsmi mövqeyə əks arqument kimi 2008-ci ilin dekabrında Ukrayna ilə ABŞ arasında imzalanmış “Strateji tərəfdaşlıq haqqında Xartiya”nın bir neçə bəndini göstərir. Xartiyanın bir bəndində qeyd olunub ki, ABŞ bundan sonra yararsız vəziyyətdə olan Ukrayna qaz kəmərlərinin yenidən qurulmasında

Kiyevə yardım edəcək. Sənəddə əksini tapmış bir başqa müddəada Ukrayna-ABŞ hərbi əməkdaşlığının sürətləndirilməsi, Rusiyanın Qara dənizdə iştirakını təmin edən Sevastopol Hərbi Dəniz Donanmasının zamanla ABŞ hərbi dəniz qüvvələri ilə əvəz olunması nəzərdə tutulur.

Münaqişənin yaranmasında Rusiyanın maraqlı olduğu fikrini bölüşən qərb təhlilçilərinin qənaətinə görə, əsas hədəf Ukraynada hakimiyyət dəyişikliyinə nail olmaqdır. Onların fikrincə, Rusiya Ukraynanın tranzit ölkə imicinə zərbə vurmaqla Kiyevin NATO və Avropa institutlarına integrasiya prosesini dondurmaq, ölkənin büdcə kəsrləri sahəsində yaranmış problemlərini daha da dərinləş-

Yuliya Timoşenko “Qazprom”da danışiq aparır

dirməklə hakimiyyət dəyişikli-
yinin tezliklə həyata keçirilmə-
sinə nail olmağa çalışır.

Çıxış yolları

Ukraynanın qaz paylayıcı şəbəkəsindən asılılığını aradan qaldırmaq istəyən Rusiya yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu kimi “Şimal axını” və “Cənub axını” layihələrinin reallaşdırılması prosesini sürətləndirməyə çalışsa da, layihə üzrə işlərin hələ bir neçə il sonra yekunlaşacağı reallığı Ukrayna ilə dil tapmaqdan başqa çıxış yolu qoymur. Çünki Rusiyadan Avropaya nəql olunan qazın ixrac marşrutlarının xəritəsinə diqqət yetirilsə, az həcmdə ixracı nəzərdə tutan Belarus marşrutundan başqa bütün kəmərlərin Ukrayna ərazisindən keçdiyi görünür.

Rusiya və Ukrayna arasında qaz nəqli ilə bağlı razılaşmanın imzalanmasına baxmayaraq, bir çox ekspertlər əldə olunan razılaşma əsasında uzunmüddətli və sabit enerji təchizatının təmin olunacağına inanmadıqlarını bildirirlər. Rusiya ilə əldə olunmuş müqavilənin Ukrayna siyasi dairələrində birmənalı qəbul olunmaması, eləcə də Rusiya tərəfinin AB ölkələrinə Enerji Xartiyasının yenidən işlənməsi ilə bağlı təklifi “qaz münaqişəsinin” yenidən təkrarlana biləcəyi ehtimalını saxlayır. Bütün sadalanan amilləri nəzərə alan Qərb dairələri enerji təminatı sahəsində asılılığın qarşısını almaqdan ötrü alternativ marşrutlar məsələsinin müzakirəsinin vacib olduğunu bildirirlər.

Burada mümkün həll variantı kimi uzun müddətdir müzakirə olunan Nabukko layihəsinin tezliklə reallaşdırılması vacibliyi göstərilir. Rusiya ilə Gürcüstan arasında 2008-ci ilin avqustunda baş vermiş hadisələrdən

sonra AB ölkələri onların enerji təhlükəsizliyini şübhə altına alan proseslərdən özlərini sığortalamaq üçün uzun müddətdən bəri haqqında olduqca çox danışılan, lakin reallaşdırılması üçün konkret heç bir işin görülmədiyi, Rusiyadan asılılığı nisbətən aradan qaldıra biləcək yeganə layihə - Nabukko üzrə fəaliyyətin intensivləşdirilməsini, Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə sammitin keçirilməsini qərara almışdılar. Yüksək səviyyəli görüşün keçirilməsində başlıca məqsəd yalnız siyasi bəyanatların verilməsi ilə kifayətlənməmək, məsələ ilə bağlı yekun qərarın qəbul edilməsinə çalışmaq göstərilirdi.

Nabukko sammiti ərəfəsində bəzi təhlilçilər Budapeştdə keçirilən görüşün layihənin reallaşib-reallaşmayacağı sualına birdəfəlik cavab verəcəyini bəyan etsələr də, sammitin yekununda qəbul olunan bəyannamədə konkretliyin nəzərə çarpmaması yenə də ciddi suallar doğurdu. Layihənin reallaşması qarşısında duran problemlərin obyektiv və subyektiv məzmunlu olduğunu nəzərə alaraq, onları ayrı-ayrılıqda təhlil edək.

Layihənin reallaşması qarşısında duran başlıca məsələ

Avropanın enerji asılılığını azaltmağa hesablanmış boru kəmərinin qazla təmin edəcək təchizatçıların qeyri-müəyyən qalmasıdır. Əgər 2004-cü ildə konsorsium üzvləri tərəfindən əsas təchizatçı kimi İran nəzərdən keçirilirdisə, 2006-cı ildə Tehranın nüvə proqramı ətrafında yaranmış gərginlik alternativ mənbələrin müzakirə predmetinə çevrilməsinə səbəb oldu. ABŞ və AB ölkələri İran, Misirin, eləcə də Xəzər hövzəsi dövlətlərinin təchizatçı kimi çıxış etməsini təklif etsələr də, təchizatçı dövlətlərlə müzakirələrin uzadılması real nəticənin əldə olunmasına imkan vermədi. Hazırda təchizatçı kimi nəzərdən keçirilən ölkələrdən yalnız Azərbaycan tərəfinin razılığını verməsi, Rusiyanın Avropaya enerji nəqlini nəzərdə tutan “Şimal axını” və “Cənub axını” layihələri üzrə fəaliyyətini sürətləndirməsi təhlilçilərin fikrincə, Nabukkonun reallaşmasını ciddi şübhə altına alır. Azərbaycan Prezidentinin və digər rəsmi şəxslərin bəyanatlarında Bakının layihədə iştirakının təklif ediləcək qiymətlərdən asılı olacağını bildirməsi də təklif edilən şərtlərin qaneedici olmayacağı halda verilmiş qərara yenidən baxılacağı ehtimalını artırı

rır. Rusiya asılılığından qurtulmaq istəyən AB dövlətlərindən fərqli olaraq, Moskvanın apardığı intensiv enerji siyasəti də təchizatçıları “yola gətirməyə” imkan vermir. Rusiya Türkmənistan və Qazaxıstanı qaz ehtiyatlarını Xəzəryanı qaz kəməri ilə ixrac etməyə razı saldıqdan sonra Özbəkistan da bütün qaz ehtiyatlarını Rusiyaya satmağa razılıq verib. Sammitə dəvət olunan Türkmənistan Prezidenti Berdimuhəmmədovun tədbirdə iştirak etməməsi layihə üzrə əsas təchizatçı kimi nəzərdə tutulan Aşqabadın “tərəddüd burulğanı”ndan çıxıb bilmədiyini nümayiş etdirir. Rusiya rəsmilərinin Nabukko layihəsinin əsas rəqibi kimi göstərilən “Şimal axını” üzrə ixrac potensialını 31 mlrd. kub metrədən 47 mlrd. kub metrədək artırmağa hazır olması ilə bağlı bəyanatı bəzi təhlilçilər tərəfindən Nabukkonun “dəfn edilməsi” üçün atılmış növbəti

addım kimi dəyərləndirilir. ABŞ-ın “təzyiqi” ilə İranla enerji əməkdaşlığından imtina edən AB dövlətlərinin mövqeyi də təchizatçı dövlətlərin müəyyən edilməsi işinə ciddi əngəl törədir. Təhlilçilər Nabukko konsorsiumunun iştirakçısı olan dövlətlərin idxal etməyi planlaşdırdıqları 31 mlrd. kub metr qazı hansı müqavilə şərtləri ilə almağa hazırlaşdıqlarını təchizatçılarla müzakirə etməməsini layihənin reallaşmasını əngəlləyən əsas amillərdən biri kimi qeyd edirlər.

Layihənin reallaşması qarşısında duran digər vacib problem kimi onun tikintisinin hansı maliyyə mənbəyi əsasında həyata keçiriləcəyidir. Nabukkonun texniki-iqtisadi əsaslandırılması layihəsini 2009-cu ilin sonuna kimi hazırlamağı planlaşdıran konsorsium üzvləri 8 mlrd. avro həcmində dəyərləndirilən kəmərin inşası üçün maliyyə mənbəyinin tapılması

üstündə “baş sındırırlar”. AB və bir neçə Avropa Maliyyə İnstitutu layihənin reallaşması üçün vəsait ayıracağını bəyan etsə də, Rusiya KİV-ləri maliyyə mənbəyi kimi nəzərdən keçirilən bir sıra nüfuzlu bankın layihənin iqtisadi səmərəliliyinin qeyri-müəyyən olması səbəbindən onu maliyyələşdirməyə tələsmədiklərini bildirirlər. Avropa Komissiyası birliyin ortaqlar büdcəsində əvvəlki illərdən qalmış 5 milyard avronun 3,5 milyardını enerji layihələrinə xərcləyəcəyini bəyan etsə də, Nabukko layihəsinə əlavə dəstək kimi yalnız 250 mln. avronun ayrılması qərara alınıb.

Təhlilçilər layihənin reallaşmasına mane olan bir başqa amil kimi AB dövlətləri, eləcə də Nabukko konsorsiumu iştirakçıları arasında həmrəyliyin olmamasını göstərir. AB ölkələri ara-sıra bir-birilərini Rusiya ilə separat danışıqlar

aparmaqda və Ümumavropa enerji təhlükəsizliyini ciddi təhlükə altına almaqda ittiham etsələr də, yanvar ayında yaşanan Rusiya-Ukrayna “qaz müharibəsi” enerji təhdidlərinə daha həssas dövlətlərin - Şərqi və Mərkəzi Avropa dövlətlərinin olduğunu göstərdi. Nabukko sammitində iştirak edən Şərqi Avropa rəsmilərinin (Çexiyanın Baş naziri Mirek Topolane) Almaniya, Böyük Brita-

niya, Fransa və İtaliyanı AB-nin vahid enerji konsepsiyasına zidd hərəkətlər etməkdə və Nabukkonun taleyinə lazımı diqqəti ayırmamaqda ittiham etməsi, eləcə də adı çəkilən dövlətlərlə layihənin dəstəklənməsinə dair razılığın əldə olunmayacağı halda bunun “Avropa məkanı” ideyasına ümitsizliyin və məyusluğun yaranmasına səbəb olacağını bildirmələri AB dövlətləri ara-

sında Nabukko məsələsinə dair həmrəyliyin olmadığını göstər-məkdədir. AB dövlətləri ara-sında layihə üzrə vahid mövqeyin olmaması ayrı-ayrı birlik dövlətlərində Nabukkonun perspektivi ilə bağlı skeptik mülahizələrin səslənməsinə gətirib çıxarıb. Bolqarıstanın sağçı KİV-ləri sammit ərəfə-sində Rusiyanın enerji siyasəti sahəsində uğurları kontekstin-də Nabukkonun perspektivsiz olacağına dair yazılarla çıxış ediblər. Nabukkoya dair vahid mövqeyin olmamasına baxma-yaraq, Rusiya-Ukrayna “qaz müharibəsi”ndən sonra ənənə-vi olaraq Rusiya ilə əməkdaşlı-ğa tərəfdar olan bir sıra qüvvə-lər müxalifətin güclü təzyiqi nəticəsində alternativ mənbə-lərin axtarışı ilə bağlı fəaliyyət-lərini sürətləndirmək məcbu-riyyəti ilə üzləşiblər. Layihənin reallaşması üzrə bütün işlərin kommersiya təşkilatlarının üzə-rində olmasını tənqid edən avropalı təhlilçilər birlik ölkə-lərinin proyektə bağlı vahid siyasətinin formalaşdırılması zərurətini xüsusi ilə qabardır-lar. Onların fikrincə, Azərbay-can və Türkmənistanla ayrı-ay-rılıqda danışıqlar aparan birlik dövlətlərinin rəsmi şəxsləri bu yolla nəzərəçarpan uğur əldə edə bilməzlər, yalnız AB-nin maraqlı tərəf kimi layihənin lobbiləşdirməsini öz üzərinə götürməsi adı çəkilən təchizat-çı dövlətləri layihənin perspek-tivliyinə inandıra bilər.

Azərbaycanın mövqeyi

Nabukko sammitində çıxışı zamanı Azərbaycan Prezidenti-nin “yaxın illərdə Azərbaycan-da qaz istehsalı artacaq, buna görə də mövcud bazarlar kifayət etmir. Bu gün Azərbayca-nın diversifikasiya ilə bağlı heç bir problemi yoxdur, əksinə

bizim neft və qazı ixrac etmək üçün müxtəlif istiqamətlərdə 7 borumuz var. Biz yalnız bir boru kəmərinə və istehlak bazarından da asılı deyilik” ifadələri konsorsium iştirakçılarına bir mesaj kimi dəyərləndirilməlidir. Layihənin reallaşması üçün yalnız siyasi iradə kifayət deyil, onun maliyyələşməsi üçün mənbələr və təchizatçı ölkələrin konkret siyahısı tələb olunur. Azərbaycan tərəfi qeyd olunan fikirləri ilə AB-ni xəbərdar edir ki, Azərbaycan enerji ehtiyatlarını istər onlarla (Nabukko vasitəsilə), istərsə də onlarsız (Rusiya və İran marşrutu ilə) dünya bazarlarına ixrac edə bilər.

Alternativ marşrutlar məsələsində Nabukko layihəsinin ön planda olduğunu iddia edənlərin fikirlərinin əksi olaraq, Avropa mətbuatında prioritet marşrut kimi “Şimal axını” (Nord Stream) layihəsi göstərilir. Bunu şərtləndirən əsas səbəb kimi avropalı ekspertlər Rusiya-Gürcüstan münaqişəsinin Cənubi Qafqaz regionundan keçən kəmərlərin təhlükəsizlik məsələsini ciddi şübhə altına alması və Xəzər hövzəsi ölkələrinin AB ölkələrini Rusiya asılılığından azad edəcək kifayət qədər qaz ehtiyatlarına sahib olmaması ilə izah edirlər. AB ölkələrinin Nabukko layihəsinin təhlükəsizliyi ilə bağlı

bağ məsələsi ilə bağlı mövqelərini gücləndirə bilər. Nabukko layihəsi Azərbaycan qazının ixracına şərait yaratmaqla bərabər, Azərbaycanın tranzit ölkə kimi sərmayə qazanmasına imkan yarada bilər. Digər tərəfdən, Nabukko bir sıra regionları və ölkələri birləşdirməklə digər sahələrdəki əməkdaşlıq imkanlarını da artırır. Bu da Azərbaycanın siyasi maraqlarını təmin etməsi üçün yeni bir platforma deməkdir.

Budapeşt sammitinin nəticələrini Rusiyada da diqqətlə izləyirlər. Çünki Nabukko məhz Avropanın Rusiya qazından asılılığını azaltmağa hesablanıb. Ancaq Rusiya rəsmiləri hesab edir ki, Nabukko qətiyyən rəqib deyil, çünki layihənin kağızdan reallığa keçməsi çox müşkül məsələdir. Rusiyalı təhlilçilərə görə, Moskvada Nabukkonu kifayət qədər perspektivsiz qəbul edirlər və ona görə də onunla rəqabətdən bir elə qorxmurlar. Onlar layihənin reallaşması üçün 4 əngəl olduğunu qeyd edirlər: onu doldurmaq üçün qaz yoxdur, onu tikmək üçün pul yoxdur, layihə iştirakçıları arasında siyasi həmrəylik yoxdur və layihə bir sıra qaynar nöqtələrdən keçməlidir. Kremlə yaxın olan politoloqların fikrincə: “Layihəyə real olaraq hələlik ancaq Azərbaycan qaz verə bilər, bu da onun ötürmə qabiliyyətinin ancaq dördə birini təmin edir. Bu baxımdan Rusiya kifayət qədər rahatdır və öz layihələrini təklif edir”.

Layihənin reallaşması ilə bağlı bədbin mövqeyin üstünlük təşkil etməsinə baxmayaraq, bir çox təhlilçilər idxalçı dövlətlərin təchizatçı dövlətlərə əlverişli şərtlər təklif edəcəyi halda prosesin arzuolunan məcraya yönəldiləcəyini proqnozlaşdırırlar.

“Yaxın illərdə Azərbaycanda qaz istehsalı artacaq, buna görə də mövcud bazarlar kifayət etmir. Bu gün Azərbaycanın diversifikasiya ilə bağlı heç bir problemi yoxdur, əksinə bizim neft və qazı ixrac etmək üçün müxtəlif istiqamətlərdə 7 borumuz var. Biz yalnız bir boru kəmərinə və istehlak bazarından da asılı deyilik”

Qərb təhlilçiləri Nabukkonun reallaşması ilə bağlı ciddi maneələrdən biri kimi Türkiyənin dəyişkən mövqeyini göstərirlər. Konsorsiumun avropalı iştirakçılarının qəbul edilməz kimi dəyərləndirdikləri Türkiyənin tələbləri (tranzit ödənişləri nəzərə alınmadan, ixrac edilən qazın 15%-nin aşağı qiymətlərlə ona verilməsi) və Türkiyə Baş naziri Ərdoğanın rəhbərlik etdiyi hökumətin Türkiyənin AB üzvlüyünə daha əlverişli şərtlərin verilməyəcəyi halda Ankaranın Nabukkada iştirakının yenidən nəzərdən keçiriləcəyinə dair bəyanatı AB üzvləri arasında ciddi narazılıq doğurub. Vaşinqton Qərbi Avropanın enerji problemlərinin mənbəyi olaraq Rusiyadan sonra Türkiyənin də adını çəkməyə başlayıb.

ehtiyatlılıq sərgilədiyi bir zaman ABŞ marşrutunun reallaşması üçün siyasi aktivliyini artırır. Senator Luqarın suallarına cavablandıran ABŞ Dövlət Departamentinin rəhbəri Hillari Klinton ABŞ-ın Avropanın enerji təchizatına kömək edəcək Nabukko layihəsinin reallaşdırılması üçün tərəfdaşları ilə sözlə işləyəcəyini bildirib.

Təhlilçilərin fikrincə, Nabukkonun gerçəkləşməsi Dağlıq Qarabağ probleminin həlli istiqamətində də müəyyən ümidlər vəd edir. Onların fikrincə, bu kəmərlər Azərbaycanı iqtisadi və siyasi baxımdan gücləndirəcək, Ermənistan isə daha bir beynəlxalq layihədən kənarda qalacaq və zəifləyəcək. Eyni zamanda Azərbaycan bu məsələdə öz mövqeyindən istifadə edərək Avropada Qara-

TÜRKİYƏ - İSRAİL münasibətlərindəki bəzi məqamlar

İlham Həsənov
*Milli Məclisin Analitik
informasiya şöbəsinin
baş məsləhətçisi*

2009-cu ilin yanvarında keçirilmiş Davos İqtisadi Forumu digər nəticələri ilə bərabər, həm də Türkiyə Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan və İsrail Prezidenti Şimon Peres arasında yaşanan gərginliklə yadda qaldı. Forum çərçivəsində keçirilmiş “Qəzza bölgəsi: Yaxın Şərqdə sülhə necə nail olmalı?” adlı müzakirə Qəzza böhranının gərgin günlərinə təsadüf edirdi. Sözügedən müzakirədə yaşanmış kəskin dialoq oradakı gərgin emosional atmosferdən xəbər verirdi. Sonra məlum oldu ki, müzakirənin aparıcısı da etnik erməni imiş. Buna əsas sözügedən müzakirələrin moderatoru Devid İqnatiusun 14 oktyabr 2007-ci ildə “Vashington Post” qəzetində dərc olunan məqaləsində “Mən Amerika ermənisiiyəm və qohumlarımdan bəziləri “soyqırım”da həlak olublar” deməsi olub. Bu deyilənlər əslində məsələnin emosional tərəfinə aiddir. Mahiyyətə gəldikdə isə problemə ciddi yanaşma tələb olunur.

Ərəb-müsəlman dünyasının Ərdoğanın ittihamlarına münasibəti xeyli dərəcədə müsbət oldu. Türkiyədə də onu qəhrəman kimi qarşıladılar. Lakin aradan bir qədər keçəndən sonra, hadisəyə necə deyirlər, “soyuq başla” münasibət bildirilməyə başlandı. Türkiyə qəzet və televiziylarında sözügedən insident günlərlə müzakirə olundu. Müzakirələrdə bu hadisəyə münasibət, əlbəttə ki, birmənalı deyildi. AKP-yə müxalif olan siyasi partiyaların fikrincə, Ərdoğan həmin müzakirələrdə bir fərd olaraq deyil, Türkiyənin Baş naziri kimi iştirak edirdi. Buna görə də cənab Ərdoğan həmin tədbirdə onu qabaqcadan əsəbiləşdirmək məqsədi ilə qurulmuş planla üzləşəcəyi halda belə diplomatik çərçivədən kənara çıxmalı idi. Çox gözəl natiq və güclü məntiqə sahib olan (Türkiyədəki əleyhdarları da bunu qəbul edirlər) Baş nazir Ərdoğanın bu ittihamları dərhal rədd cavabı çox gecikmədi.

Türkiyə müxalifəti Ərdoğanı tənqid edərkən bütövlükdə Türkiyə-İsrail münasibətlərinin xarakteri və mahiyyətindən irəli gələn bəzi nüansları da xatırladır.

Türkiyə Prezidenti Abdullah Gül və İsrail Baş naziri Ehud Olmert münaqişənin başlanmasından bir neçə gün əvvəl Qəzzadakı vəziyyəti və Türkiyə - İsrail münasibətlərini müzakirə edirlər

ladır, Fələstinə olan münasibətinə də nəzər yetirirdi. Tənqidçilərin fikrincə, Baş nazir bu hərəkəti ilə “Fələstin deyil, “Həmas”ı müdafiə etdi”. Ərdoğanın tənqidçiləri sırasında müxalif CHP (Cumhuriyyətçi Xalq Partiyası) daha fəal idi. Onlar deyirdilər ki, “Haqlı bir mübarizə bu dərəcə kobud bir şəkildə müdafiə olunma bilməz. Ərdoğan “Həmas”ın müdafiəçisi qismində çıxış edir, amma

unutmaq lazım deyil ki, “Həmas” Avropa Birliyinin terror təşkilatları siyahısında PKK ilə birlikdə yer alır”. Türkiyədə həmişə çox ciddi qüvvə hesab olunan ordunun da Ərdoğanın “Davos macərasına” münasibəti maraqlı və lakonik oldu: “İki-tərəfli münasibətlərdə milli mənafeələrə uyğun şəkildə hərəkət olunmalıdır”.

O ki qaldı bu hadisədən sonra Türkiyə-İsrail münasibətləri-

Türkiyə - İsrail danışıqlarından bir həftə sonra bombalanan Qəzza

nin perspektivinə, təbii ki, bu məsələyə dair Türkiyə mütəxəssisləri tərəfindən çoxsaylı təhlillər və proqnozlar edilir. Bəzi mütəxəssislərin fikrincə, bu münasibətlər son zamanlara qədər “strateji əməkdaşlıq”dan kənara çıxmasa da, hazırda bu əlaqələr tərəflər arasında daimi mənfəətlər prinsipi əsasında mövcud olan münasibətlər kimi nəzərə çarpır. Təhlilçilər Davos hadisəsinə qədər iki ölkə arasındakı münasibətlərə bu və ya digər dərəcədə təsir edə biləcək bəzi nüansları da xatırladırlar. Onların fikrincə, Türkiyə-İsrail münasibətlərində müəyyən ziddiyyətlərin üzə çıxması hələ bir neçə il əvvələ söykənir. Belə ki, 2006-cı ilin fevralında AKP-nin (Ədalət və İnkişaf Partiyası) “Həmas” lideri Xalid Məşəli Ankaraya dəvət etməsi iki ölkə arasında ciddi narazılığa səbəb olmuşdu. Bir

il sonra - 2007-ci ilin fevralında Ankaraya səfər edən İsrailin Baş naziri Ehud Olmertin müsəlmanların Məkkə və Mədinədən sonra üçüncü müqəddəs yeri sayılan “Hərəmi-Şərif”də apardıqları tikinti işləri, Əl-Əksa məscidi ilə bağlı söylədikləri Ərdoğan hökumətini qane etmədi. Türkiyə İsrailin Əl-Əksada apardığı tikinti işlərini araşdırmaq üçün ekspert qrupu göndərməkdə israr etməsi iki tərəf arasındakı münasibətlərdə gərginlik yaratmışdı. Türklərin ekspert qrupu göndərmək təklifi Təl-Əvivdə də birmənalı qarşılanmamışdı. Həm Knessetdə, həm də ölkə mətbuatında Olmertin buna razılıq verməsi ciddi tənqid olunmuş, Türkiyəyə verilən bu icazənin digər islam dövlətlərinin də bu məsələyə qarışmaları üçün insident yaradacağı irəli sürülmüşdü.

Türkiyənin bir sıra məsələlərdə İranla əməkdaşlığı, iki ölkə arasında təbii qaz və elektrik enerjisi sahəsində müvafiq müqavilələrin imzalanması, əlbəttə ki, yumşaq deyilsə, İsrailin xoşuna gəlmirdi. Türkiyənin həm də Yaxın və Orta Şərqdə münafişəli problemlərin həlli məqsədi ilə vasitəçilik missiyası çərçivəsində fəallaşmasını göstərən konkret addımların heç də hamısı bölgədə marağı olan super gücləri qane etmir. Bu məsələlər olduqca mürəkkəb və həlli müşkül məsələlərdir. Türkiyə isə bölgənin böyük dövlətlərindən biri kimi və təbii ki, yerləşdiyi coğrafi məkanda özünün milli təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlərin nizama salınması üçün bu gün də çalışmaqdadır. Bu çalışmalar ümumən vasitəçilik missiyası çərçivəsində İsrail-Fələstin, İsrail-Suriya, Əfqanıstan-Pakistan və Qafqaz dövlətləri arasındakı problemlərin həlli üzrə göstərilən və bu gün də davam edən diplomatik söylərlərdir. Bəzi mütəxəssislər hesab edirlər ki, “islam ideologiyasına sadıqlığı ilə bilinən AKP hökumətinin Yaxın Şərqdəki “lidərsiz” islam dövlətləri arasında artmaqda olan nüfuzu bəzi gücləri narahat etməyə bilməzdi”. Bunu yaxşı başa düşən Türkiyənin son zamanlar Rusiya, Suriya, türkdilli müstəqil dövlətlər və İranla münasibətlərdə daha möhkəm əlaqələr yaratmaq istəməsi heç də təsadüfi deyildir.

Türkiyə-İsrail arasında artan gərginliyi və bu gərginliyin Davosda açıq şəkildə özünü göstərməsini bəzi təhlilçilər İsrailin Baş naziri Ehud Olmertin Qəzza hücumlarından bir neçə gün əvvəl Ankarada olduğu ərəfədə hərbi əməliyyatlar barədə türkiyəli həmkarına heç bir məlumat verməməsi ilə əlaqələndirirlər. Onların fikrincə,

bu “saymazlığın” nəticəsidir ki, Ərdoğan İsraili Qəzzada hərbi əməliyyatlara başladığı ilk günlərdən tənqid etməkdədir.

Bəzi türkiyəli mütəxəssislər isə Davosdakı insidentlə Türkiyədəxili siyasi proseslər arasında əlaqə görür və hesab edirlər ki, “Ərdoğan bu addımı atmaq-la ən azı mart ayında Türkiyədə keçiriləcək bələdiyyə seçkilərində partiyasının qalib gəlməsi üçün müəyyən dividendlər əldə etmişdir. Ölkə daxilindəki “Ergenekon” adı altında davam edən siyasi həbslərin hakim partiya qazandırdığı imici də nəzərə alaraq, qarşıdakı bələdiyyə seçkilərindən hakim AKP-nin qalib çıxacağına şübhə yoxdur. Hətta bu seçkilərdə hakim partiyanın əsas rəqibi olan CHP-yə böyük fərqlə qalib gələcəyi heç də reallıqdan uzaq görünür”.

Daxildə müəyyən dividendlər əldə etmiş Ərdoğan hökumətinin iqtisadi böhranın hökm sürdüyü bir vaxtda xarici siyasətdə ciddi problemlər yaşamaq təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya qalmaq ehtimalının yüksək olduğunu söyləyənlər də az deyil. ABŞ-da Barak Obamanın prezident seçilməsindən sonra qondarma erməni soyqırımını dəstəkləyən və erməni diasporu ilə yaxın münasibətləri olan siyasətçilərin yeni hökumətə daxil olduğu və ABŞ-ın qondarma erməni soyqırımını tanımağa daha yaxın bir məqamda Türkiyə-İsrail münasibətlərindəki gərginlik Ankaranı yəhudi diasporunun dəstəyindən məhrum edə bilər.

Türkiyə-İsrail münasibətlərinin indiki vəziyyətini və perspektivini təhlil edən bəzi mütəxəssislər bu münasibətləri ABŞ-İsrail-Türkiyə üçbucağı prizmasından da araşdırırlar. Bəzi hallarda ABŞ-dakı güclü yəhudi lobbisinin mövcudluğu, onun Türkiyə üçün bəzi həssas

məsələlərə münasibətinin necə olacağı mənasında Ərdoğan hökuməti üçün arzuolunmaz nəticələrə də gəlirlər. Təbii ki, bunlar mülahizələr və proqnozlardır. Daxili və xarici siyasətdə kifayət qədər təcrübəsi olan Türkiyənin hazırkı hökuməti həmin məsələləri nəzərə almamış deyil. Avropa İttifaqına can atan və bunun üçün xeyli işlər görmüş Türkiyə hökuməti özünün Qərbdəki imici barədə düşünməyə bilməzdi. Davosdakı hərəkəti “bir anlıq qəhrəmanlıq” adlandıran bəzi türkiyəli təhlilçilər hesab edirlər ki, “ölkə daxilində “hərbi çevriliş” cəhddə günahlandırılaraq tanınmış bir çox şəxsin həbs olduğu və bu həbslərin ictimai rəyi iki yerə parçaladığı bir vaxtda məsələyə “soyuqqanlıqla” yanaşan Qərbin yəhudi diasporunun “köməyi” ilə mövqeyi tamam dəyişə bilər. Qərbin qabaqcıl təşkilatlarının və demokratiya institutlarının bu məsələyə müdaxiləsi hakim partiya üçün xoşagəlməz nəticələr doğura bilər”.

Bütün hallarda ciddi təhlilçilər eyni zamanda hesab edirlər ki, “Türkiyə-İsrail münasibətlərində “əsən soyuq küləklər” çox uzun çəkməyəcək, çünki hər iki dövlət həm regionda, həm də global məkanda ciddi ortaq maraqlara malikdirlər. İsrailin regionda Suriya, İran kimi dövlətlərlə, “Həmas”, “Hizbullah”, “Müsəlman Qardaşları” kimi təşkilatlarla “məlum” münasibətləri Türkiyə kimi nəhəng bir islam ölkəsi ilə “ipləri qoparmağa” imkan verməyəcəkdir. Hakimiyyətə yeni gəlidiyi vaxtlar müttəfiq qoşunların ərazisindən İraqa keçməsinə nəzərdə tutan qanun layihəsini qəbul etməyərək ABŞ-la da belə bir “soyuqluq” yaşayan Türkiyənin İsrail ilə münasibətlərini tezliklə nizamlayacağı gözləniləndir.

■ BOLQARISTAN

Birpalatalı Xalq Məclisi. Bolqarıstan parlamenti 240 yerdən ibarətdir. Deputatlar siyahı üzrə çoxmandatlı dairələrdən ümumi səsvermə yolu ilə seçilir. Səlahiyyət müddətləri 4 ildir.

Tarix. 1879-cu ildə qəbul olunmuş ilk konstitusiyada birpalatalı parlamentin yaradılması nəzərdə tutulurdu. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələləri həll etmək üçün Böyük Xalq Məclisi toplanmalı idi. Lakin 1881-ci ildə konstitusiya ləğv olundu, 1883-cü ildə dəyişikliklərlə bərpa edildi. 1893 və 1991-ci illərdə konstitusiya parlamentin səlahiyyətlərini məhdudlaşdıran dəyişikliklər əlavə olundu. 1934-cü ildə hərbi çevriliş baş verdi və parlament buraxıldı. 1947-ci ildə isə Böyük Xalq Məclisi yeni konstitusiya qəbul etdi. Hərbi çevrilişdən sonra çoxpartiyalı parlament seçkiləri ilk dəfə 1990-cı ildə keçirilib.

Rəsmi internet saytı: www.parliament.bg.

■ BOLİVİYA

İkipalatalı Milli Konqres. Boliviya parlamenti iki palatadan (Senat və Deputatlar) ibarətdir. Bütün deputatlar proporsional sistem üzrə 5 illiyə seçilir.

Yuxarı palata - Senat 27 nəfərdən ibarətdir.

Aşağı palata - Deputatlar Palatasında 130 deputat var.

Tarix. 1825-ci ildə müstəqilliyini elan edən Boliviya yalnız 1952-ci ildə ümumi səsvermə hüququ tətbiq edir. 1964-cü il hərbi çevrilişdən sonra ilk azad parlament seçkiləri 1979-cu ildə baş tutub. 1982-ci ildə isə hakimiyyət mülki şəxslərə verilib.

Rəsmi internet saytı: www.congreso.gov.bo.

■ BOSNİYA VƏ HERSEQOVİNA

İkipalatalı Parlament Assambleyası. Bosniya və Herseqovina parlamenti iki palatalıdır - Xalqlar Palatası və Nümayəndələr Palatası.

Yuxarı palata - Xalqlar Palatası 15 yerdən ibarətdir. Onların 10 nəfəri Bosniya və Herseqovinanın müsəlman-xorvat Federasiyasından (5 nəfəri xorvat, 5 nəfəri bosniyalı), 5 nəfəri isə Serbiya Respublikasından seçilir. Xalqlar Palatasının deputatlarını Bosniya və Herseqovinanın müsəlman-xorvat Federasiyası və Serbiya Respublikasının milli parlamentləri təyin edir. Hər iki palata üzvləri arasından bir serb, bir xorvat, bir bosniyalı palata sədri və müavinləri vəzifələrinə seçilir. Seçilən hər üç nəfər ardıcılıqla parlamentə sədrlik edirlər.

Aşağı palata - Nümayəndələr Palatasının 42 üzvünün 28 nəfəri Bosniya və Herseqovina Federasiyasından, 14 nəfəri isə Serbiya Respublikası ərazisindən proporsional siyahı üzrə seçilir.

Tarix. 1992-ci ilin yazında Bosniya və Herseqovina Yuqoslaviyanın tərkibindən çıxdığını elan edir. Həmin ilin ortalarında ölkədə millətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsi vətəndaş müharibəsinə gətirib çıxarır. Münaqişənin nizamlanmasına dair Deyton (ABŞ, 21 noyabr 1995-ci il) müqaviləsinə əsasən Bosniya və Herseqovinanın ərazisində Bosniya və Herseqovinanın müsəlman-xorvat Federasiyası və Serbiya Respublikası yaradılır. Bu bərabərhüquqlu ittifaq mərkəzi hökumət və kollegial prezidentlik təsis edirlər. Eyni zamanda hər ikisinin öz prezidenti, hökuməti, parlamenti, polisi və ordusu var.

Bosniya və Herseqovinanın müsəlman-xorvat Federasiyası Parlament Assambleyasının rəsmi internet saytı: www.parlamentfbih.gov.ba.

Serbiya Respublikasının Milli Yığıncağının rəsmi internet saytı: www.narodnaskupstinars.net.

■ BRAZİLİYA

İkipalatalı Milli Kongres iki palatadan - Federal Senat və Deputatlar Palatasından ibarətdir.

Yuxarı palata - Federal Senatın 81 üzvü üçmandatlı dairələr-dən majoritar qaydada səlahiyyət müddəti 8 il olmaqla seçilir. Hər dörd ildən bir senatorların üçdə bir və yaxud üçdə iki hissəsi yenidən seçilir.

Aşağı palata - Deputatlar Palatasının 513 üzvü isə proporsional sistem üzrə 4 il müddətinə seçilir.

Tarix. Braziliyada 1822-ci ildə müstəqil imperiya, 1824-cü ildə konstitusiyalı monarxiya, 1889-cu ildən isə federativ respublika elan edildi. 1891-ci ildə ABŞ konstitusiyası əsasında konstitusiya qəbul olunur, Milli Konqres yaradılır. 1930-cu ildə hakimiyyətə gələn Jetuliu Varqas 1937-ci ildə konqresi buraxır, partiyaları qadağan edir. 1945-ci ildə hərbi çevriliş baş verir. Nəticədə partiyaların fəaliyyəti bərpa olunur və çoxpartiyalı parlament seçkiləri keçirilir. 1964-cü ildə yenidən hərbi çevriliş baş verir və siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağan edilir, 1968-ci ildə isə parlament buraxılır. Hərbiçilər 1985-ci ilə qədər hakimiyyətdə qalırlar. Diktaturadan sonra ilk parlament seçkiləri 1990-cı ildə keçirilir.

Federal Senatın rəsmi internet saytı: www.senado.gov.br.

Deputatlar Palatasının rəsmi internet saytı: www.camara.gov.br.

■ BOTSVANA

İkipalatalı parlament. Botsvanada ali qanunverici hakimiyyət prezidentə və ikipalatalı parlamentə məxsusdur.

Yuxarı palata- Rəhbərlər Palatası 15 nəfərdən ibarətdir. 8 yer ölkənin əsas tayfalarının başçılarına məxsusdur, 4 deputat tayfalar tərəfindən beşillik müddətə seçilir. Yerdə qalan 3 nəfər (mütləq ingilis dili bilməlidirlər) isə artıq yuxarı palatanın üzvü olan 12 deputat tərəfindən təyin edilir.

Aşağı Palata - Milli Yığıncaq 46-47 nəfərdən ibarətdir. Onların 40 nəfəri mojaritar birmandatlı dairələrdən sadə səs çoxluğu ilə seçilir. 4 deputatı qalib gəlmiş partiyalar təyin edir. 2 nəfər vəzifələrinə görə Milli Yığıncağın üzvü olur. Deputatlıq müddəti 5 ildir.

Tarix. Botsvananın müstəqilliyi 1966-cı ildə elan olunub. 1969-cu ildə ilk parlament seçkiləri keçirilib.

Rəsmi internet saytı: www.gov.bw/government/the_parliament.html

■ BURKİNA-FASO

İkipalatalı parlament. Burkina-Fasonun parlamenti iki palatadan - Nümayəndələr Palatası və Xalq Məclisindən ibarətdir.

Yuxarı palata - Nümayəndələr Palatası məşvərətçi orqandır və 178 yerdən ibarətdir. Prezident tərəfindən təyin edilən palata üzvlərinin səlahiyyət müddəti 3 ildir.

Aşağı palata - Xalq Məclisinin 111 nəfər üzvü çoxmandatlı ərazilərdən proporsional siyahı sistemi ilə seçilir. Səlahiyyət müddətləri 5 ildir.

Tarix. 1947 və 1958-ci illərdə Yuxarı Volta Fransanın xarici ərazisi statusuna malik olub. Ərazinin kişi əhalisi öz nümayəndələrini Ərazi Assambleyasına və Fransa parlamentinə seçirdi. 1958-ci ildə Yuxarı Volta geniş özünüidarəetmə hüququ ilə Fransa Cəmiyyətinin üzvü olur. Həmin il qadınlara səsvermə hüququ verilir. 1960-cı ildə ölkənin müstəqilliyi elan olunmaqla "Demokratik Volta İttifaqı - Afrika Demokratik Birliyi" hakimiyyət partiyasından başqa digər partiyaların fəaliyyəti qadağan edilir. 1987-ci ilə qədər ölkədə 5 hərbi çevriliş baş verib. 1975-ci ildə ölkənin adı dəyişdirilərək Burkina-Faso adlandırılıb. Bu ölkədə ilk parlament seçkiləri 1992-ci ildə keçirilib.

